

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**ИШЕНААЛЫ АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Диссертациялык кеңеш Д. 13.00.01

Кол жазма укугунда

АШЫМБАЕВА ТОКТОБУБУ АБАСОВНА

**СОЦИАЛДЫК ПЕДАГОГДОРДУН КЕСИПТИК
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК
ШАРТТАРЫ
(КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МИСАЛЫНДА)**

13.00.01 – жалпы педагогика, билим берүүнүн жана педагогиканын тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты
даражасын изденип алууга жазылган диссертация

Илимий жетекчи:
п.и.к., проф.м.а. Эсенгулова М.М.

Бишкек – 2020

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
I БАП. СОЦИАЛДЫК ПЕДАГОГДУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МҮНӨЗДӨМӨСҮ ЖАНА АНЫН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА КАЛЫПТАНЫШЫ	10
1.1. Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн негизги этаптары жана калыптануу шарттары.....	10
1.2. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана түзүлүшү	34
1.3. Социалдык педагог менен социалдык кызматкердин ишмердүүлүгүн салыштыруу мүнөздөмөсү.....	52
I Бап боюнча корутунду.....	74
II БАП. СОЦИАЛДЫК ПЕДАГОГДОРДУН КЕСИПТИК КОМПЕТЕНТҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ МАТЕРИАЛДАРЫ, МЕТОДДОРУ, ЗАМАНБАП МОДЕЛИ	76
2.1. Социалдык педагогдордун кесипкөйлүк компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана аны өркүндөтүү жолдорун аныктаган илимий методдор, заманбап модели.....	76
II Бап боюнча корутунду	110
III БАП. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИН МАЗМУНУ, УЮШТУРУЛУШУ, НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА АЛАРДЫ ТАЛДОО	112
3.1. Педагогикалык эксперименттин мазмуну жана уюштурулушу.....	112
3.2. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгын талдоо.....	127
III БАП БОЮНЧА КОРУТУНДУ	137
ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ	139
ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР	150
ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ	151
ТИРКЕМЕЛЕР	171

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу: Кыргыз Республикасында социалдык-экономикалык абал билим берүү системасынын өзгөрүүсүнө алып келип, тарбиялоонун сапаттык мазмунун, маңызын кайрадан баамдап-түшүнүүнү сунуштоодо. Аймактардын социалдык ар түрдүүлүгүнүн өсүшү, алардын суверендүүлүгү, улуттук-маданий фактордун ролунун жогорулашы, калктын социалдык корголушу, жаш өспүрүмдөр арасында кылмыштуулукту алдын алуу социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнө кызыгууну күчөттү.

Социалдык педагог кесибинин пайда болуу процессинин талдоосуна ар түрдүү тарыхый мезгилдерде көптөгөн илимий изилдөөлөр арналган. Россиялык (К.Н. Вентцель, С.Т. Шацкий, В.Н. Сорока-Росинский, А.С. Макаренко, А.В. Мудрик, Л.В. Мардахаев, Ю.Н.Галагузова) жана чет өлкөлүк (Г. Песталоцци, Р. Оуэн, А. Дистервег, П. Наторп, Г. Ноль) окумуштуулардын изилдөөлөрү Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүнө түрткү болгон.

Кыргызстандык окумуштуулар М.Р. Рахимова, М.А. Абдыкеримова, Н.А. Асипова, , Р.Н. Токсонбаев, З.Щ. Щимеева Н.И. Джакупова, М.Т. Иманкулова- лардын изилдөөлөрүндө Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү аспектилерин чагылдырылган.

Алсак, профессор Н.А. Асипова «Социалдык тарбия» аттуу эмгегинде социалдык тарбиянын илимий-практикалык мааниси, инсандын социалдашуу процессиндеги үй-бүлөнүн, мамлекеттик жана бей өкмөт уюмдардын таасирлерин жана милдеттерин ачыктайт [8, Б.33-48]. Социалдык педагогдорду даярдоо маселесин Р.Н.Токсонбаев «Педагогикалык багытта жогорку окуу жайларында социалдык педагогдорду кесиптик даярдоонун теориясы жана практикасы» аттуу докторлук диссертациясында, ал эми З.Щ.Щимеева «Мектептеги социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн уюштуруунун өзгөчөлүгү» кандидаттык изилдөөсүндө карашкан. Ошондой эле М.Т.Иманкулованын

илимий макалалары социалдык педагогдордун, социалдык кызматкерлердин кесиптик чеберчилигин жогорулатуу маселелерин камтыса, Н.И.Джакубова Кыргызстандагы социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн алгачкы кадамдарын изилдеген.

Э.М. Мамбетакунов, С.О. Байгазиев, Н.А. Асипова, А.А.Алимбеков, А.Т. Калдыбаева, А.Ж. Муратовдун изилдөөлөрүндө социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн этнопедагогикалык негиздерин көрө алабыз.

Р.Н.Токсомбаевдин илимий эмгектеринен Кыргыз Республикасында социалдык педагогиканын өнүгүү тенденцияларын ачыктоосу менен таанышса болот. «Социалдык педагогика» дисциплинасы боюнча студенттерди окутуу үчүн окуу-тематикалык планынын мазмуну» атуу макаласында келечектеги социалдык педагог адистерин даярдоодо «артыкчылык алардын кесиптик даярдоосунун теориялык-методикалык өзөгүн – социалдык педагогика дисциплинасы түзүшү зарыл» – деп жазат [156].

Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү маселеси «Педагогикалык билим берүү» тармагындагы, «Педагогика» багытында «Социалдык педагогика» профили боюнча кесиптик стандартында аныкталып белгиленген [18, ЧУА].

Кесиптик компетенттүүлүк-азыркы учурдагы адистердин маанилүү сапаттарынын бири болуп эсептелинет. Кыргыз Республикасында социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүк маселесине кызыгуу артылууда, себеби ички жана сырткы миграция, этностор аралык мамилелердин курчушу, турмуштун оор кырдаалына туш болгон жана мектепке барбаган балдардын үй-бүлөлөрүнүн санынын өсүшү жана ага байланышкан көйгөйлөрдүн көбөйүшү адистин компетенттүүлүгүнө болгон коомдун талабынын деңгээлин өстүрдү.

Кесиптик компетенттүүлүктү өнүктүрүү маселесине россиялык (С.Г. Вершловский, И.А. Зимняя, Ю.Н. Кулюткин, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, В.В. Серикова, В.А. Слостенин, А.В. Хуторской, В.Д. Шадриков, И.С. Якиманская) жана кыргызстандык (А.М. Мамытов, К.Д. Добаев, А.К. Наркозиев, Н.К. Дюшеева, А.С. Раимкулова, А.К. Чалданбаева, Г.А.

Джумагулова, Э.Р. Нуркулова, С.Р. Сирмбард) окумуштуулар өзүнүн салымын кошушкан. Бул окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн натыйжасынан компетенттүүлүк мамиленин теориясынын негизи калыптанган, тактап айтканда, кесиптик компетенттүүлүктүн, мазмуну, түзүлүшү, аны калыптандыруудагы технологиялык негиздер иштелип чыккан, шарттары аныкталган.

Аталган изилдөөлөр адистердин кесиптик ишмердүүлүгүн уюштуруу маселелеринин илимий-практикалык чечилишинде чоң роль ойногон. Бирок, жогоруда аталган изилдөөлөрдүн илимий кызыкчылыктарынын жана аларда каралып жаткан көйгөйлөрдүн актуалдуулугуна карабастан, бүгүнкү күнгө чейин социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү маселеси атайын изилдөөлөрдүн предмети болгон эмес.

Маселенин белгиленген актуалдуулугу, философиялык, психологиялык, педагогикалык адабияттардын талдоосу, диссертациялык, монографиялык материалдарды изилдөө, социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү маселесине көп көңүл бурулбагандыгы төмөнкүдөй *карама-каршылыктарды* пайда кылды:

1.Квалификациялуу социалдык педагог адистердин зарылчылыгы, бирок аларды Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларында даярдоонун жеткиликсиздиги ортосундагы.

2.Жалпы орто мектептердеги социалдык педагогдордун оор турмуштук кырдаалга туш болгон балдар менен иштөө керектиги менен ушул багытта кайра даярдоо, кесиптик чеберчилигин жогорулатуу программаларынын жеткиликсиз санда болгондугу ортосунда.

3.Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө болгон муктаждыгы менен аны калыптандыруудагы педагогикалык шарттардын иштелип чыкпагандыгы ортосундагы.

Белгиленген карама-каршылыктар изилдөөнүн темасын **«Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык**

шарттары (Кыргыз Республикасынын мисалында)» деп аныктоого түрткү болду.

Илимдин приоритеттүү багыттары менен диссертациянын темасынын байланышы: Диссертациялык иштин темасы И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий изилдөөлөрдүн тематикалык планына кирет (2015-2020-жж).

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасынын мисалында социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын негиздөө жана анын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1.Социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүнө тарыхый-педагогикалык талдоо жүргүзүү жана адистердин кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмунун, түзүлүшүн аныктоо.

2.Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо.

3.Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин иштеп чыгуу.

4.Иштеп чыккан моделдин натыйжалуулугун педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы төмөнкүдөн турат:

– социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүү тарыхын талдоо менен адистин кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну, түзүлүшү аныкталды;

– социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын жакшыртуучу педагогикалык шарттары аныкталды;

– социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн модели иштелип чыгып, эксперимент аркылуу текшерилип, практикалык сунуштар берилди.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык мааниси төмөнкүдөн турат: изилдөөнүн материалдары ЖОЖдо социалдык педагогдорду даярдоодо, социалдык педагогдор, мугалимдер, мектептин администрация мүчөлөрүнүн практикалык ишмердүүлүгүндө колдонулат. Эксперимент аркылуу апробациядан өткөрүлгөн социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын жакшыртуучу «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели», аны ишке ашыруунун педагогикалык шарттары билим берүү тармагындагы кызматкерлер үчүн гана эмес, социалдык кызматкерлер үчүн дагы пайдалуу болот. Республикалык кесиптик чеберчилигин жогорулатуу институтунун курстарында «Социалдык педагогика. Биринчи кадамдар» аттуу окуу-методикалык колдонмо, «Өзгөчө кырдаалдарда мектептерде жагымдуу социалдык-психологиялык чөйрөнү түзүү» темасы боюнча тренингдик материалдар, «Социалдык педагогдун турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарга билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуудагы ролу» темасындагы окуу модулу социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө салымын кошот.

Диссертацияда коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Кыргыз Республикасындагы социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүн калыптандыруунун тарыхый-педагогикалык мүнөздөмөсү жана адистин кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну, түзүлүшү.

2. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү атайын уюштурулган педагогикалык шарттар аркылуу камсыздалынат.

3. Өз ара байланышкан компоненттерден турган «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели».

4. Сунушталган моделдин жана педагогикалык шарттардын негизинде социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча уюштурулган педагогикалык эксперименттин натыйжалары.

Изденүүчүнүн жеке салымы төмөнкүдөн турат: Кыргыз Республикасынын социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн практикасы

тарыхый-маданияттык, этнопедагогикалык салттарынын өзгөчөлүгү менен байланышын талдоосу; адистин кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмунун, түзүлүшүн аныктоосу; социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын жакшыртуучу «Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин» иштеп чыгуусу; социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоосу жана бөлүп көрсөтүүсү; социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын ишке ашыруу методикасы иштелип чыгышы, эксперимент аркылуу текшерилиши жана талданышы.

Диссертациянын натыйжаларын апробацияланышы: Изилдөөнүн жыйынтыктары республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда тааныштырылып, талкууланган. Социалдык педагогдордун Биринчи Улуттук Форуму «Социалдык педагогика Кыргызстанда: көйгөйлөр жана перспективалар» (2012); «Кыргызстанда психологиялык илимдин калыптануусу жана өнүгүүсү: көйгөйлөр жана перспективалар» аттуу эл аралык конференция (2014); «Кыргыз Республикасынын педагогикалык билим берүүнүн модернизациясынын көйгөйлөрү жана перспективалары» аттуу эл аралык илимий-практикалык конференция (2014); «Ааламдашуу доорундагы адабият менен педагогиканын орду» эл аралык илимий-практикалык симпозиум (2017); «Заманбап педагогикалык билим берүүнүн жана илимдин теориялык жана методологиялык көйгөйлөрү» эл аралык илимий-практикалык симпозиум (2018). «Билим берүүнүн мазмунун модернизациялоодогу ишмердик мамиле» эл аралык илимий-практикалык конференция (2019).

Эл аралык конференциялар: Билим берүү жана прикладдык психология боюнча XI Европалык конференция-Вена шаары, Австрия («East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria) (27-май, 2016-жыл), Конференция «Илимий кызматташтыкты өнүктүрүү боюнча глобалдык өнөктөштүк» Лондон, Улуу Британия (18-19-апрель, 2016-жыл).

Диссертациянын натыйжасынын толук чагылдырылышы.

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары 11 илимий макалада (анын ичинен чет өлкөдө – 4 макала РИНЦ журналында) жана 3 окуу-методикалык колдонмодо чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, корутундулардан, 231 адабият булактары камтылган пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 5 тиркемеден, 12 диаграммадан, 11 таблицадан, 1 схемадан турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 190 бет.

I БАП. СОЦИАЛДЫК ПЕДАГОГДУН ИШМЕРДҮҮЛҮГҮНҮН МҮНӨЗДӨМӨСҮ ЖАНА АНЫН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА КАЛЫПТАНЫШЫ

1.1. Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн негизги этаптары жана калыптануу шарттары

Бардык өлкөлөрдөгү экономикалык, коомдук-саясий кризистин күчөшү дайыма жетим балдардын, аз камсыздалган үй-бүлөлөрдүн саны өсүүсүнө алып келет. Ушуга байланыштуу аз камсыздалган үй-бүлөлөрдүн саны өсүүдө, мындай үй-бүлөдөгү ата-энелер жүрүм-турумдардын асоциалдык формасын кайырчылык, уурулук, кыжырданууларын коргоосуз балдарынан чыгарууну көрсөтүү менен, абалдан чыгуу жолун табууга аракет кылышат. Ошентип, жашоодо ата-энелер үй-бүлөнүн бардык мүчөлөрүнүн, өзгөчө балдардын деградация болушуна түрткү болушат. Жашоонун маңызын жоготуу жана жашоону жакшы жакка өзгөртүү мүмкүнчүлүгү балага таасирин тийгизет. Мындай үй-бүлөлөрдүн балдары дискомфорт, стресстик кырдаалдарды, ата-энелер жана коомчулук тарабынан таш боор мамилени, зордук-зомбулукту, ачкалыкты башынан өткөрүшөт. Үй-бүлөлөр толук же толук эмес, материалдык жактан камсыз болгон же жакыр үй-бүлөлөр ж.б. болушу мүмкүн. Үй-бүлөнүн жашоо шарты баланын андан аркы өнүгүүсүн, анын тарбиясын, билим алуусун жана дүйнө таанымын аныктайт. Аз камсыз үй-бүлөлөр ар кандай экономикалык, психологиялык, укуктук, социалдык, педагогикалык көйгөйлөргө учурашат. Ошондуктан, аларды социалдык педагогика илиминде өтө оор жана көйгөйлүү үй-бүлөлөр деп аташат; мындай үй-бүлөлөргө стандарттуу жана жалпы кабыл алынган мамилелерден айырмаланган, башкача мамилелер талап кылынат.

Аз убакыттан бери илимде социалдык педагогика аттуу педагогиканын жаңы бутагы пайда болду, ал жашы жете элек өспүрүм балдардын тарбиясы жана социализациясы менен алектенет. Дүйнөлүк практикада социалдык педагогика илимий жактан терең изилдөөгө алынган, белгилүү калыпка

келтирилген, чоң тажрыйбасы бар педагогиканын бутагы болсо, ал эми Кыргыз Республикасында социалдык педагогика илими советтик социалдык педагогиканын өкүлдөрүнүн изидөөлөрүнүн жыйынтыгына негизделип, акыркы мезгилде гана өз алдынча изилдөө иштеринин жана практикалык тажрыйбалардын натыйжалары байкалууда.

Социалдык педагогика биздин өлкөдө жаңы изилденген тармак катары чон кызыгууну жаратууда. Окуу предмети катары социалдык педагогиканын негизги милдети болуп квалификациясы бар социалдык педагогдорду даярдоо эсептелет. Адис катары социалдык педагог окуучулардын жашоосунда пайда болгон ар түрдүү кырдаалдарды чечүүгө жардам берет. Социалдык педагог бир эле мезгилде социалдык маданий кырдаалдарды стабилдештирүүнүн куралы катары кызмат кылуу менен бирге коомдук жүрүм-турумду жөнгө салуучу, көзөмөл жүргүзүүчү ролду аткарат. Социалдык педагог адам жана адамдык баалуулук жөнүндө нравалык-этикалык ойлорго таянат.

Кыргыз Республикасында социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн практикасы тарыхый-маданияттык салттар жана улуттун өзгөчөлүктөрү менен байланыштуу. Илимий педагогикалык булактарды талдоо Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсү үч этапка бөлүп каралганы аныкталды:

1. Улуу октябрь революциясына чейинки этап – (1917-жылга чейин).

2. Улуу октябрь революциясынан кийинки этап – (1917-жылдан-1991-жылга чейин).

3. Постсоветтик этап (1991-жылдан азыркы мезгилге чейин).

Этнопедагогикалык, педагогикалык, этнографиялык, тарыхый булактарды талдоо төмөндөгүдөй жыйынтык берди.

Улуу октябрь революциясына чейинки этап – (1917-жылга чейин).

Кыргыз элинин тарыхы, анын маданияты, алсыз жана кароосуз адамдарга, өзгөчө коргоосуз жана алсыз балдарга жана кары адамдарга карата кайрымдуулук, гумандуулук мамилелердин салттары уруучулук убагында эле калыптангандыгын көрсөтүп турат. Боорукердик жана кайрымдуулук салттары

биздин өлкөнүн жана коомдун өнүгүүсүнүн бардык баскычтарында болуп келген. Социалдык педагогика өзүнчө ишмердүүлүк катары өнүккөн эмес, ал элдин ички өз маданиятында өнүккөн. Социалдык педагогиканын өнүгүүсүнүн биринчи этабы этнопедагогикалык тарбиялоого негизделген. Ата-энесинен кароосуз калган балдарды тарбиялай турган атайын адистик институттар, интернаттар, балдар үйлөрү болгон эмес. Балдарды тарбиялоо кыргыз элинин этномаданияттык салт-санаасы жана үрп-адаты менен жүргүзүлгөн.

Кыргыз эли өзүнүн өнүгүү тарыхында улуу муундан өсүп келе жаткан жаш муундарга элдин социалдык тажрыйбаларын калтырууну камсыздай турган социализациянын салттарын иштеп чыккан, муну менен кыргыздар өздөрүнүн этникасын жана өзүнчөлүүлүгүн сактап калууга шарт түзгөн. Кыргыз этнопедагогу, профессор А. Алимбековдун оюу боюнча, «намыс», «уят» деген нравалык принциптердин, жүрүм-турум эрежелеринин, көз-караштарынын жана сезимдеринин нормаларын өзүнө камтыган жекече (индивидуалдуу) аң-сезимдин өзөгүн түзгөн өздүк ишеним катары кабыл алуусун элдик педагогика руханий-нравалык тарбиялоонун максаты деп эсептеген. Кыргыз элдик педагогикасынын акылман насыяттарында өзгөчө орун «намыс», «уят» деген түшүнүктөрдү балдарда тарбиялоого берилет. «Намыс», «уят» деген түшүнүктөр өзүнө адамдын жүрүм-турумундагы эрктүүлүк сапатты дагы камтыйт, аларсыз анын ишеним жүрүм-туруму жүзөгө ашырылбайт. «Намыс» сөзү адептүүлүк, токтоолук, кылдаттык, сылыктык (сый көрсөтүүчүлүк) сыяктуу түшүнүктөр менен түшүндүрүлөт [2, Б. 53-54].

Кыргыз маданиятында ата-энелердин балдарын таштап кеткен учурлары болгон эмес, бирок ата-энелер, эгерде күйөөсүнүн туугандарында балдары жок болсо, өз баласын тарбиялоого же багып алууга бере алышкан. Мындай учурларда бул бала аларга өз балдарын алып келет деп коюшкан. Кээде ата-энелер өз балдарын аялынын бир тууганына (таекелерине) тарбиялоого беришкен. Андан сырткары, балдарды социализациялоодо өзгөчө жетим балдарга кам көрүү салттары, элдик кайрымдуулук салттары жакшы натыйжаларын берген. Кыргыздарда бала багып алуу деген жакшы үрп-адат

бар. Элдик макал мындай дейт: «Бала тапкандыкы эмес баккандыкы». Жалпы кабыл алынган тартип боюнча багылып алынган балдар үй-бүлөдө өз балдарындай болуп багылуусу талап кылынган, ошол эле учурда алар дагы ата-энелер дагы ушундай кам көрүшкөн. Ата-бабалардын үрп-адатын бузуу жалпы элдик айыптоого алынган [2, Б. 31-33].

Ата-энелеринин багуусунан ажыраган балдарга кам көрүү кыргыз элинин укуктук мыйзамдарына негизделген. Кыргыздардын патриархалдык коомунун коомдук нормаларын талдап, анын этникалык биримдикке багытталганын, андан сырткары маданий-тарыхый баалуулуктарды жана кадаа-салттарды сактоо керек экендигин айтса болот. Профессор В.М. Хвостованын оюу боюнча, адаттагы укук «юридикалык нормаларга» негизделген, ал мамлекеттик бийликтин мыйзамында эмес, элдин көнүмүш адатында орун алган коомдук күчкө жана узак убакыттагы тажрыйбасына ээ [168, Б. 71].

Ошол учурда балдарды коргоонун башка формасы жок болгондугуна байланыштуу кыргыздарда ата-энелеринин багуусунан ажыраган балдардын укугун коргоо баланы камкордукка алуу же бала кылып багып алуу жолу менен ишке ашырылган. Жетим баланы камкордукка алуу (опекунство) боюнча бардык маселелер кыргыздардын үрп-адаттарынын негизинде жөнгө салынган. Буга төмөндөгүлөр мисал боло алат: өз тукумун улантуу үчүн жесир аял күйөөсүнүн бир агасы же инисине турмушка чыгышы керек? Бала толук жетим болуп калган учурларда ал туугандарыныкында же болбосо бейтааныш адамдардын колунда тарбияланган. Таштанды балдарды асырап алган ата-энелердин милдети багуу жана тарбиялоо болгон. Н.И. Гродеков таштанды балдарга «Энчилеген бала» деген түшүндүрмө берген [40, Б.205]. Эркек баланы асырап багып алууда төмөнкү ырым-жырымдарды жасашкан: күбөлөрдүн катышуусу менен ата-энелер бала асырап алганын айтуусу, ал эми асырап алган эне балага эмчек эмизген, ошентип, асырап багып алган бала өз бала болуп калган. Негизинен эркек баланы багып алууга көбүрөөк маани берилген, анткени, кыргыз коомунда эркек бала тукумду улантуучу катары болгондугун, ошондуктан кыз баланы багып алууга караганда эркек баланы багып алуу көп

болгондугун баса белгилеп кетүүбүз керек. Өз балдарындай эле асырап багып алган балдар дагы тең укукта болушкан. Бул жөнүндө дагы эле «Бала тапкандыкы эмес, баккандыкы» макалы тастыктайт. Багып алынган балдардын жаш өзгөчөлүгү маанилүү эмес болчу. Багып алган ата өзүнүн атын багып алган балага койгон, ал эми ушул нерсе башка өз балдары сыяктуу эле толук кандуу баланын толук укуктары берилген [2, Б. 31-34]. Кийин бул жобо 1893-жылы Токмок уездинин бийлеринин атайын съездинин Токтомунда бекитилген, анда үй-бүлөнүн мүлкү өз баласындай эле, багып алган баласына дагы өтөрү айтылган. Бул багып алуу салтынын эрежелери жетим балдардын тукумду сактоого мүмкүндүк берген жана жашоосун жана алардын кызыкчылыктарын жана укуктарын коргоону жана сактоону камсыз кылышкан.

Айтылган баскычта өзүнүн насыят, санат ырлары менен социалдык адилеттүүлүккө, билимге үндөгөн жана тарбия берүүчүлүк жана агартуучулук иштерди жүргүзгөн Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылыч, Нурмолдо, Молдо Нияз, Женижок, Токтогул, Тоголок Молдо сыяктуу көптөгөн таланттуу акындар болгондугун белгилеп кетмекчибиз.

Кыргыз элинин улуу акыны К.Акиев өзүнүн чыгармачылыгында жокчулук жана социалдык адилетсиздик темаларына кайрылган. Ал анын «Жер кепеде өткөн күн», «Чыйбылдын үйүндө» деген ырларында чагылдырган. К.Акиев жетим балдар үчүн мектеп уюштуруу менен балдарга, өзгөчө жетимдерге билим берүүнүн жана тарбиялануусунун өнүгүүсүнө кошкон салымы чоң. Бул мектептин имараты 1985-жылга чейин болгон. Педагогика илимдеринин доктору, профессор А.Т.Калдыбаеванын оюу боюнча, «ал (Калык Акиев) балдарды өзүнүн чыгармалары аркылуу гана тарбиялабастан, практика жүзүндө дагы тарбиялаган жана 12 жетим баланы чоңойтуп, аларга билим берген» [57, Б 16.].

Н.И.Джакубованын «Кыргызстанда жаңы социалдык кесиптин түптөнүшү» аттуу макаласында 19-кылымдын ортосунда немец окумуштуусу А. Дистервег «социалдык педагогика» деген түшүнүктү сунуштаган, 20-кылымдын башында термин кеңири колдонула баштагандыгын белгилеген [44,

Б.72]. Социалдык педагогиканын кеңири жайылуусу Европа жана Америкадагы келип чыккан социалдык жана маданий процесстерге байланыштуу болгон. Өнөр-жай жана техникалык прогресс коомдук мамилелер тармагында белгилүү маселелерди жаратты. Аз өнүккөн өлкөлөрдөн Европага жана Америкага миграцияланышы, адамдарды кайра жаралган шарттарга көнүүгө мажбурлады. Түзүлгөн үй-бүлөлөр моралдык баалуулуктарга туруштук бере албагандыктан кылмыштуулук көбөйдү, кароосуз калгандардын жана кедейлердин саны геометриялык прогрессиядай көбөйдү. Америкага Европанын өнүкпөгөн өлкөлөрүнүн жашоочулары келишти. Чиркөө элдерди тарбиялоодо башкы орунду ээлөсүн улантты, бирок, ошондой болсо да таасирин жоготту. Бир канча боштуктун пайда болушу социалдык педагогикага тарбия берүү жаатында белгилүү бир орунду ээлөөгө мүмкүндүк берди.

XIX-XX кылымда жана биздин кылымда пайда болгон коомдогу кыйынчылыктар жүрүм-турумунда көйгөйлөрү бар балдарды жана өспүрүмдөрдү кайра тарбиялоо зарылчылыгына алып келген. Педагогиканын консерватизми күчтүү болгондуктан өзгөрүлгөн социалдык заказга салттуу педагогиканын жообу чектүү болгон. Жаңы пайда болгон социалдык педагогика тармагындагы кээ бир окумуштуулар салттуу педагогикалык «кардарлардын» – балдардын, өспүрүмдөрдүн, жаштардын көйгөйлөрүн изилдөөгө алып келүүгө аракеттенишкен. Социалдык педагогиканын негиздөөчүлөрү (Г. Ноль, Г. Боймер ж.б.) анын изилдөө предмети кароосуз калган балдарга социалдык жардам жана жашы жете элек өспүрүмдөрдүн укук бузууларын профилактикалоо деп эсептешкен.

XX кылымдын башында бекер билим берүү идеясынын кеңири таралышына анын жактоочулары негизинен орус окумуштуулары К.Н. Вентцель и С.Т. Шацкий түрткү болушкан. Алар «Эркин баланын үйү», «Табигый билим достору коому» «Ата-энелер клубу», «Үлгүлүү балдар оюнчуктар музейи» деген жаңы типтеги окуу-тарбиялык мекемелерди түзүшкөн. Окуу-тарбиялоо процессинин бардыгы өзүн өзү башкаруу, кызыгуу

жана талаптаануучулуктун негизинде балага анын уктап жаткан чыгармачыл күчү өнүгүшү үчүн шарттарды түзүүнү пландаштырууга багытталган.

1905-жылы К.Н.Вентцель Орусияда балдарды коргоо боюнча Улуу хартияны түзүү маселесин көтөрүп чыккан. Граждандык согуш жылдарында ал окуучулардын Интернационалын түзүү үчүн чыгып сүйлөгөн жана баланын укугунун Декларациясын иштеп чыккан. С.Т. Шацкий, А.У. Зеленко менен биргеликте «Сетлемент» («Маданияттуу айыл») деген кийинчерээк «Балдардын эмгеги жана эс алуу» коомун түзгөн. Ал өзүнчө балдардын республикасы катары элестетилген, анын курамына балдар бакчасы, эксперименталдык башталгыч мектеп, кол өнөрчүлүк устаканалары, өспүрүмдөр үчүн клуб кирген. Совет доорунда акыркылары болуп пионерлер үйлөрүн жана сарайларын жактоочулар болду. 1911-жылы С.Т.Шацкий аялы менен биргеликте ишмердүүлүктүн негизги принциптери болгон өзүн-өзү тейлөө жана өзүн-өзү башкаруу, бакчада жана огороддо, ашканада жана устаканаларда иштөө, оюндар жана маданий эс алуулар, эстетикалык тарбия жана колдон келген жумушту иштөө болгон «Сергек жашоо» деген балдардын жайкы колониясын түзгөн. 1912-жылы колония 2 балдар колониясы, бала бакча, мектеп, педагогдор жана чоңдор үчүн балдар китепканасы иштеген Тажрыйбалуу станцияга айланган. С.Т. Шацкий баланын инсандыгынын калыптанышына бир жагынан алганда айлана-чөйрөнүн тийгизген таасири, экинчи жагынан алганда баланын айлана - чөйрөгө тийгизген таасири жөнүндө идеяларды иштеп чыгуу үстүндө эмгектенүүнү уланткан. Бул окуу жайы Совет мезгилинде Наркомпростун Мамлекеттик биринчи тажрыйбалуу станциясы макамын алган. С.Т.Шацкий эмгек жана эстетикалык тарбиянын системасын, эмгекке үйрөтүүнүн мазмуну жана принциптерин, мектептин айлана-чөйрө менен болгон байланышын ж.б. иштеп чыккан. Бул иштелмелердин негизинде башка тажрыйбалуу станциялар жана тайрыйбалуу – көрсөтмөлүү мектептер үчүн программалар түзүлгөн.

Улуу октябрь революциясынан кийинки этап – (1917-жылдан-1991-жылга чейин). 1917-жылдан баштап бардык кайрымдуулук мекемелери

жабылат жана мамлекет жетим балдарга кам көрүүнү өз колуна алат. Кароосуз калган балдар боюнча маселелерди чечүү көптөгөн убакытты жана күчтү талап кылды. Бирок, ага карабастан, мамлекеттин кароосуз калган балдар менен иштөө боюнча аткарган иштери азыркы социалдык педагогиканын ушул тармактагы маселелерин чечүү боюнча мугалимдер үчүн дагы чоң тажрыйба боло алат. Ушул убакыттан баштап энелерди жана наристелерди коргоо боюнча ар кандай Декреттер жана Токтомдор чыккан. Жашы жете элек өспүрүмдөргө тиешелүү болгон көйгөйлөрдү чечүүдө «Жашы жетелектер үчүн комиссиялар жөнүндөгү» Декрет чоң мааниге ээ болгон. Бул Декрет менен жаш укук бузуучулар үчүн сотторду жокко чыгарган жана жашы жете элек өспүрүмдөрдү абакка камоону алып ташташкан. Жокко чыгарылган соттордун ордуна 17 жашка чейинки балдар үчүн Элге билим берүү комиссариатынын алдында жана райондук билим берүү бөлүмдөрүндө сот мекемелеринин өкүлдөрүнөн, педагогдордон жана врачтардан үч кишиден кем эмес жашы жете элек өспүрүмдөр менен иштөө комиссиясы (Комонес) түзүлгөн. Жашы жете элек өспүрүмдөр тарабынан жасалган кылмыш иштерин кароо комиссиянын милдеттерине төмөнкүлөр кирет: укук бузуунун себебин жана мүнөзүн аныктап чыгып, жаш укук бузуучуларды же бошотуп, же аларды Элдик комиссариаттын коомдук кароо мекемелеринин бирине жөнөтүү. Мунун баары жашы жете элек укук бузган өспүрүмдөрдү аларга терс таасирин тийгизе турган чөйрөдөн алып чыгуу максатын көздөгөн.

Кыргыз Республикасында социалдык педагогиканын өнүгүшү Советтер Союзу мезгилине дал келет жана белгиленген этаптын өнүгүшү төмөнкү жылдарды камтыйт: 1) 1917-1940; 2) 1941-1945; 3) 1946-1970; 4) 1971-1991. Изилдөө социалдык педагогиканын өнүгүүсүнүн революциядан кийинки баскычы өзүнө чоң мезгилдик аралыкты камтыгандыктан, түшүнүүнү жеңилдетүү үчүн **мезгилдик аралык** деп атоону туура көрдүк.

1920-жылдын 15-январынан Пишпекте элге билим берүү бөлүмү тарабынан балдар үйлөрүн кабыл алынган [53, Б.179]. Элге билим берүү органдарына балдарды тарбиялоо мекемелерин өткөрүп берүү боюнча

иштердин бүткөндүгүнө байланыштуу аларды бирдиктүү башкаруу системасын түзүү тууралуу маселе жаралды. Бул максатта 1920-жылдын апрель айында Туркестан АССРнин элдик эл агартуу комиссариатынын алдында мектеп-коммуналары жана интернаттар ачылган.

Совет бийлигинин биринчи жылдарында Кыргызстандагы балдар үйлөрү ар кандай айтылган. Алар приют-мектептер, айыл-чарба мектептери, мектеп-коммуна, өндүрүш техникумдары, аягында, балдар үйлөрү деп аталган. Бирок, тарбия берүү максаты бирдей: жаңы социалисттик коомдун дени сак жана руху күчтүү куруучуларын даярдоо жана тарбиялоо болгон.

1921-жылы балдар үйлөрүн ачуу Орто Азияда да бир түргө келтирилген (унификацияланган), ошону менен бирге Кыргызстандын территориясында дагы балдардын багуусуз жана көзөмөлсүз (кароосуз) калуусу боюнча советтик мамлекеттик күрөшүүнү уюштуруу фундаменти түптөлгөн.

Балдарды коргоого жүргүзүлгөн реформа бир тараптан көп тармактуу болгон жана өсүп келе жаткан муундардын кызыкчылыктарын коргоо, эң биринчиден, ата-энесинин багуусунан ажыраган балдар менен иш алып барууну көздөгөн. Совет бийлигин куруу жылдарындагы экономикалык кризис шарттарында балдарга материалдык жактан жардам берүү мамлекеттин эң актуалдуу көйгөйлөрүнөн болуп эсептелген. Ошол убактагы партиялык документтерде «балдардын өз жашоосун коргоо» муктаждыгы баса белгиленген [11, ЧУА]. «Балдарды коргоо башкармасын түзүү» Декрети (1919-жылдын 4-январынан) [11, ЧУА] балдарды багуу жана тамактануусу боюнча, ачкачылык болуп жаткан аймактардан аларды куткаруу же эвакуациялоо иш-чаралары каралган. Балдарды коргоо тармагындагы мыйзам чыгаруу советтик бийлигинин орношусунун бардык учурунда уланып келген. Социалдык көйгөйлөрдүн өсүшү менен социалдык педагогиканын өнүгүүсүнүн маанилүүлүгү документалдуу материалдардын булактарында баса белгиленген. Үй-бүлөдөгү тарбия боюнча, баланы тарбиялоо жана анын социализациясы тууралуу окумуштуулардын эмгектери жарыялана баштаган. Мындай фундаменталдуу эмгектерден болуп, П.Ф. Лесгафттын «Баланы үй-бүлөдө

тарбиялоо жана анын мааниси», немец окумуштуусу Пауль Наторптун «Социалдык педагог» деген китеби, орус педагогу К.Д. Ушинскийдин «Адам тарбиянын предмети» эмгеги, андан сырткары С.И.Гессендин «Педагогиканын негиздери» деген эмгектери эсептелет.

1920-1928-жылдары советтик педагог А.С.Макаренко жашы жете элек кылмышкерлердин колониясын, кийинчерээк, Ф.Э.Дзержинский атындагы эмгек колониясын жетектеген. Өзүнүн ишинин жана педагогдордун жана тарбиялануучулардын коллективинин ишинин негизине эки тараптын укуктарына жана милдеттерине теңдештик, эмгекти так уюштуруу, тарбиялануучулардын жалпы чогулушунун, командирлердин кеңешинин коомдук оюн эске алуу принциптерин койгон. Колониядагы жана эмгек коммунадагы иш тажрыйбаларын А. С. Макаренко «Педагогикалык поэма», «Мунарадагы желектер», «30-жылдардын маршы», «Тарбиялоо процессин уюштуруунун методикасы» ж.б. эмгектеринде жазган. «Адамга урмат-сый канчалык көп болсо, ага талаптар дагы көп» деп, - ал педагогдорду жана ата-энелерди эмгекке чакырган [81, Б.44]. Педагогиканын негизги принциби деп ал коллективди уюштуруу, эмгек, мелдеш, сыйлык жана жаза, келечектүү багыттар системасын эсептеген [81, Б.49].

В.Н.Сорока-Росинский 1918-1925-жылдары Петрограддагы Ф.М. Достоевский атындагы тарбиялоого оорчулук келтирген балдар үчүн мектепти жетектеген, бул жөнүндө көркөм баяндоо анын мурунку тарбиялануучулары Г. Белых жана Л. Пантелеевдин «ШКИД Республикасы» деген китебинде берилген. Бул мектептин ишмердүүлүгүнүн баштапкы принциби калыптанып жаткан инсан катары татаал тарбияланган балага мамиле болгон, ал эми башкы каражат-коллективде так уюштурулган эмгек. Жаза балдардын өзүн-өзү башкаруусу катары колдонулган эмес. В.Н. Сорока-Росинский жаңы педагогиканын негизги принциби катары жазалоо эмес, «ыктыярдуулук» - деп эсептеген [140, Б. 57]

Совет учурунда багуусуз калгандардын көйгөйлөрү саясий жактан көңүл бурууну талап кылган. Кыргыз совет энциклопедиясында багуусуздар мындай

деп чечмеленет: «Балдардын багуусуз калышы - жашы жете элек балдардын үй-бүлөсүнөн толук ажырашы, бул алардын жашаган үйүнөн жана окуусунан дагы ажырашына байланыштуу болгон социалдык көрүнүш. Багуусуздуктун эң акыркы көрүнүшү болуп ата-энелердин жана опекундардын багуусунун алсызданышы эсептелет. Бул көрүнүш жашы жете элек өспүрүмдөрдүн инсан катары туура калыптанышына коркунуч алып келет жана социалдык терс көндүмдөрүнүн өсүшүнө шарт түзөт. Багуусуз калгандар бул-педагогикалык жактан көзөмөлдөн жана кароодон ажыраган балдар болуп саналат. Багуусуз калгандар жеке эле үйү жок жетим балдар болбостон, алар көнүл бурулбай калган балдар дагы болуп саналат, өз балдарына зордук-зомбулук көрсөтүшкөн, өз балдарына терс таасирин тийгизген, өз балдарын кылмыштуулукка түрткөн ата-энелердин балдары дагы багуусуз, кароосуз балдар болуп эсептелет» [73, Б.127]. 1920-жылдын баштарында РСФСРдагы кургакчылыкка байланыштуу Кыргызстанда багуусуз, кароосуз калган балдардын саны бир кыйла көбөйгөн.

Кароосуз калгандар менен күрөшүүнүн негизги формасы-балдарды жана өспүрүмдөрдү интернаттарга жайгаштыруу болгон. Балдарды дайыма жашай турган мекемелерге (балдар үйлөрүнө, балдар шаарчаларына, колонияларга жана коммуналарга) жумуш орундарына же аларды ата-энелерине же туугандарына жиберүүгө, бөлүштүрүүгө чейин атайын педагогдордун жана врачтардын көзөмөлүндө болуп туруучу кабыл алуу жана жайгаштыруу пункттары ачылган. Кыргыз автономиялуу областы түзүлгөндөн кийин Кыргызстанда балдардын жашоосун жакшыртуу үчүн Кара-Кыргыз автономиялуу областынын аткаруу комитетинин алдында Областтык балдар комиссиясы түзүлгөн. Борбордук аткаруу комитетинин Жобосунун негизинде иштелип чыккан Областтык балдар комиссиясы жөнүндөгү Жобого ылайык комиссия «кароосуз калган балдар менен иш алып баруу, бардык балдар мекемелерин бекемдөө жана кеңейтүү, билим берүүнү да, даарылоону да, өнөр-жайды (устаканалар, айыл-чарба колониялары, иш бөлүмдөрү ж.б.) ведомстволор аркылуу уюштуруу, балдарга багытталган жардамдарды ар тараптан көрсөтүү» үчүн милдеттүү болгон.

Ф.Э. Дзержинский башында турган Борбордук балдар комиссиясы (ББК) балдар үйлөрүнүн абалы тууралуу өлкөнүн бардык тарабынан келген маалыматтар менен дайыма кабардар болуп турган. Комиссия балдардын көйгөйлөрүнө байланыштуу актуалдуу маселелерди кароого кам көрөт. Өлкөнүн ачкачылык катталган райондорунан балдарды массалык түрдө жеткирүүлөрдү ББК уюштурган. Ошентип, 1921-жылы августа өлкөнүн ачка аймактарынан 10 миң баланы Түркестан аймагы алууга макулдугун берди. Бул балдардын көпчүлүгү, аларга саламаттык сактоо жана өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттары бар Кыргызстандагы балдар үйлөрүнө жайгаштырылган.

1922-жылы күзүндө ачкачылыктын бардык оор кыйынчылыктары жокко чыгарылгандан кийин, ББКга мындан башка да оор милдет, балдарды ата-энелерине кайра жөнөтүү милдети берилди. Бул кээ бир чоңураак балдар өздөрүнүн кичи Мекенине кете башташы түрткү болгон. Түркестан аймагынан гана, анын ичинен Кыргызстанга дагы 1923-жылдан 1924-жылдын мартына чейин 4600 бала уюштуруу жолу менен мурунку жашаган жерлерине жөнөтүлгөн [66, Б.11]. Томолой жетимдер жиберилген эмес, алар Кыргызстанда калышканын баса белгилеп кетүү керек.

Советтик коомдо коомдук тарбиялоо системасында жаштар уюмдары боюнча иш, балдар жана өспүрүмдөр уюмдарынын теория жана практикасын өнүктүрүү баарынан мурда миллиондогон адамдар өткөн пионерлер жана комсомолдордун мектеби эң башкы орунда турган. Мамлекеттеги балдар үйлөрүн жөнгө салуу функцияларын иретке келтирүү жана багуусуз калган балдардын жалпы санын тактоо үчүн, мындан сырткары балдар мекемелерин курууда элге билим берүү бөлүмдөрүнө жардам берүү үчүн өлкө масштабында балдар мекемелери текшерүүдөн өткөрүлдү. Архивдик документтер жана илимий изилдөөлөр Кыргыз автономиялуу областы боюнча 1926-жылдын 1-январына кароосуз калган балдардын саны 3500дү, анын ичинен Пишпек округу боюнча - 850, Каракол боюнча -750, Ош округу боюнча-900 жана Жалал-Абад боюнча-1000ди түзгөндүгүн айгинелейт [52, Б.6]. Балдар үйлөрү өтө оор абалда экендиги, алардын мүмкүнчүлүгүнө карабай кароосуз калган

балдардын саны абдан өскөнү аныкталган. Кыргыз элге билим берүүнүн областтык бөлүмүнүн коллегиясы белгилегендей, мисалы, №1- балдар үйүндө орун 40 балага эсептелген болсо, чындыгында ал жакта 110 тарбиялануучу тарбияланган [53, Б.11].

Экономиканы калыбына келтирүүгө жана прогрессивдүү маданий тармактагы өзгөрүүлөргө байланыштуу Кыргызстандагы балдардын кароосуздугун четтетүү жана балдар үйлөрүнүн материалдык-техникалык базасын жакшыртуу мүмкүн болду.

1923-жылы Кыргызстандагы балдар үйлөрүнүн каржылык камсыздоону жакшыртуу максатында жергиликтүү кирешенин 30% элге билим берүү органдарына бул каражаттарды балдар үйлөрүнө колдонуу үчүн берилген [52, Б.9]. Бирок, жергиликтүү кирешенин аз бөлүнгөндүгүнөн бул каражаттар жетишсиз болгон. Элге билим берүү бөлүмүнүн өнүктүрүүгө жардам берүү үчүн, атап айтканда, балдар үйлөрүн каржылоо жагын колдоо боюнча 1923-жылы жазында бардык аймактарда «Билим берүү жумалыгы» өткөрүлгөн. 1923-жылдын февраль айында бардык уезддерде «Билим берүү жумалыгын» өткөрүү боюнча шаардык аткаруу комитеттеринен жана партиянын уезддик комитеттеринен комиссия түзүлгөн. Каржы жана экономикалык оор кырдаалга байланыштуу Пишпек элге билим берүү бөлүмүнүн 1923-жылы 10-августагы кеңешмесинде Пишпек уездиндеги бир катар балдар үйлөрүн кыскартууга мажбур болгон. Кеңешменин чечимине ылайык кээ бир балдарды ата-энелерине жана жакын туугандарына өткөрүп беришкен. Балдар үйүндө тоголок жетим балдарды гана калтырышкан [53, Б.10].

Кыргыз мамлекетинин тарыхында көптөгөн көрүнүктүү саясатчылар, жазуучулар, акындар, сүрөтчүлөр балдар үйлөрүнүн тарбиялануучулары болгон. Алардын кийинки ийгиликтүү ишмердүүлүгү мындай интернаттардын өзгөчө гумандуу окутуу чөйрөсүнөн жана тарбиясынан экендигин көрсөтөт. Мындай адамдардан мисал келтирсек, көрүнүктүү мамлекеттик жана партиялык ишмер Искак Раззаков 1910-жылы 25-октябрда Баткен облусунун

азыркы Лейлек районунун Хоросан айылында туулган. Үч жашында энесинен ажырап, эки жылдан кийин атасынан айрылып, тоголок жетим калган. Алыс туугандары баланы Ходжент балдар үйүнө өткөрүшкөн. Ушул балдар үйүндө тажик, өзбек, кыргыз, орус жана башка улуттардын балдары тарбияланышкан. Ал бул жерден турмуштун биринчи кадамын жасап, окуп-жазганды үйрөнгөн. Кийин ал мындай деген: «Мени балдар үйү тарбиялады, мен ата-энесиз өстүм, ошондуктан наристеге ата-эне кандай керек экендигин билем». Тоголок жетим болуп жашоо канчалык кыйын экендигин түшүнүп, ал тоголок жетим баланы өз баласындай тарбиялаган. Интернаттан алган билими анын андан ары мамлекеттик ишмер катары өсүүсүнө фундамент болгон.

Кыргыз элинин улуу лирик акыны Алыкул Осмонов 1915-жылы 21-мартта туулган. Кыргыз эли үчүн балдарын балдар үйүнө берүү жат нерсе болсо да, ал жетим калып, балдар үйүндө тарбияланган. Ал өзүнүн 20 саптан турган «Грунья Савельевнага» [109, С.36], деген ырында балдар үйүндөгү жашоосун жазган, ал, өзүнүн мээримин жана сүйүүсүн тартуулаган тарбиячысы Грунья Савельевна жөнүндө төмөнкү ыр саптарында берген:

Далай таттуу даам жедим колундан,
Кем көрбөдүң өз бир тууган боорундан.
«Начар экен бат оңолсун бала» деп,
Шашып турдуң чала уйкулуу ордундан.

Кыргыз эл акыны, жазуучусу, Мукай Элебаев 1905-жылы Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл облусунун Түп районунун Чон-Таш айылында кедей-дыйкандын үй-бүлөсүндө туулган. 9 жашынан жетим калып, байларга малай болуп иштеген. 1916-жылы качкындар менен чогуу Кытай жерине барган жана 1919-жылы кайра кайтып келген. 1920-жылы жазында бир аз убакытка чейин Жылуу-Булак айылында сабатсыздыгын жоюп, окуган, 1921-жылдан баштап Пржевальск шаарында интернатта тарбияланган.

9 жаш курагында жетим калган кыргыз элинин улуу акыны Жусуп Турусбеков оор күндөрдү өткөргөн, ал балалык кезинде байларга малай болуп иштеген. Акырында 1921-жылы аны Караколдогу интернатка алышкан, ал

жерден мыкты тарбия алган. Дагы башка көптөгөн акындар (А.Токтомушев), жазуучулар, композиторлор, музыканттар, коомдук ишмерлер, сүрөтчүлөр (Г.Айтиев) балдар үйүндө чоңоюшкан, билим алышкан жана мындай мисалдар Кыргызстандын тарыхында өтө көп кездешет.

Биринчи мезгилдик аралыкта (1917–1940-жылдар) революциянын, граждандык согуштун, кыйроолордун, ачкачылыктын жана саясий репрессиялардын натыйжасында кароосуз калган балдардын санынын өсүшүн мүнөздөп көрсөткөн Декреттердин, жоболордун кабыл алынышы жана тиешелүү уюмдардын, социалдык педагогдордун ынталуу иштери гана көйгөйлүү маселелерди чечишкен.

Экинчи мезгилдик аралык- 1941-1945-жылдарды камтыйт. Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында ата-энесинин багуусунан ажыраган балдардын жана жетим балдардын, согуш жана эвакуация шарттарында ата-энелерин, аганилерин, эже-синдилерин жоготкондордун, үй-бүлөлөрдүн кыйроолорунун саны өскөн. Советтик Кыргызстан Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында терең тылда жайгашкандыгына байланыштуу өлкөнүн фронтторунан жана оккупация райондорунан оң миңдеген эвакуацияланган балдарды приюттарга, балдар үйлөрүнө, интернаттарга жайгаштырышкан.

1941-жылдын ноябрынан 1942-жылдын сентябрына чейин гана Кыргызстанга балдардын жалпы саны 3438ге жеткен балдар үйлөрү, ошону менен бирге 2500 бала толугу менен 14 балдар үйү эвакуацияланган. Жаңы келген балдар жарым-жартылай 1484 адам республикадагы балдар үйүнө, калгандары 1924-жылы жаңы ачылган 13 балдар үйүнө жайгаштырылган [68, Б.16]. Кыргызстан Ленинград, Москва, Одесса жана өлкөнүн башка аймактарынын баатыр коргоочулардын балдарын багууну өзүнө алышкан. Эвакуацияланган балдар үйлөрү үчүн тоолуу аймактардагы көркөмдүү Жети-Өгүз, Арашан курорттору, Чоң-Сары-Ойдогу балдар санаторийи, Ысык-Көл жээгиндеги Борбордук комитеттин эс алуу үйү ж.б. сыяктуу эң жакшы имараттар жана чоң үйлөр бөлүнүп берилген. Эвакуацияланган балдардан

тышкары, ата-энелери Ата Мекенди коргоого кеткен Кыргызстандагы жетим балдардын бардыгы республикадагы балдар үйлөрүнө кабыл алынган.

Согуш жылдарында эвакуацияланган жана кароосуз калган балдарды уюштуруу жана жайгаштыруу боюнча алгылыктуу иштерди республикабыздын активист-аялдары жүргүзүшкөн. Фрунзенин активист-аялдарынын демилгеси боюнча республикада жетим балдарды коштоо жана багып алуу боюнча чоң иштер аткарылып, каражат чогултуу өткөрүлгөн, балдар кийимдерин жана бут кийимдерди чогултуу жана тигүү уюштурулган, эвакуацияланган жана кароосуз калган балдарды тарбиялоого балдар үйлөрү шефтикке алынышкан.

1943-жылдын 27-апрелиндеги Кыргызстан БК ПК(б) бюросунун «Балдардын кароосуз жана багуусуз калуусу менен күрөшүү жөнүндөгү» Жобосуна ылайык элге билим берүү органдарынын комсомолдук уюмдардын катышуусу менен биргеликте балдардын кароосуз жана багуусуз калууларынын себептерин жоюуга багытталган бир катар иш-чаралар өткөрүлгөн. Кыргызстан элинин аябагандай чоң, жалпы элдик аракетинин натыйжасында, балдардын кароосуз жана багуусуз калуусун жоюу боюнча иштерин бир кыйла жакшырта алган [68, Б.24].

Багылып алынган балдардын кызыкчылыктарын максималдуу камсыздоо негизги максат болуп турганда, бала багып алуу институтуна тиешелүү болгон бир катар нормативдик актылар кабыл алынган. Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында балдарды багып алуу институту бир топ роль ойногон. Кабыл алынган Жоболорго ылайык Кыргызстандагы көптөгөн үй-бүлөлөр чын көңүлдөрү менен орус, украин, белорус, еврей, карачай, чечен ж.б. улуттардын өлкөгө эвакуацияланып келген жетим балдарын тарбиялоого алышкан. Мунун себебин көптөгөн кылымдардан берки укуктар менен тарбияланган кыргыз элинин өзгөчөлүгү менен түшүндүрсө болот.

Үчүнчү мезгилдик аралык - 1946-жылдан-1970-жылга чейинки мезгилди камтыйт. Кароосуз калган балдардын санынын өсүшү согуштан кийинки кыйынчылыктар менен байланыштуу болгон. Согуштан кийинки убакытта бала багып алуу, камкордук көрүү, опека институттарын өнүктүрүү

улантылган. Багылып алынган балдардын кызыкчылыктарын максималдуу камсыздоо негизги максат болуп турганда, бала багып алуу институтуна тиешелүү болгон бир катар маанилүү нормативдик актылар кабыл алынган, алардын ичинен 1949-жылдын 22-сентябрындагы Кыргыз ССРнин Министрлер Кеңешинин «Ата-энесиз калган балдарды камкордукка алуу жана бала кылып багып алуу жөнүндө нускамаларды бекитүү тууралуу» Жобосу кабыл алынган.

Өлкөдө жыл сайын өсүп келе жаткан муундардын калыптанышына терс таасирин тийгизген социалдык процесстер күчөй баштаган. Ата-энелердин багуусунан ажыраган жашы жете элек өспүрүмдөр саны өсүп жаткандыгын статистика кайрадан белгиледи. Жашоонун бардык тармактарынын шарттарынын начарлоосу өз убагында балдар кароосуз калуусунан алардын чөйрөсүндө кылмыштуулуктун өсүшүнө алып келген. Өлкө башчылары Жобонун негизинде ата-энелик багуудан ажыраган балдардын укуктарын сактоо жана коргоо чөйрөсүндө критикалык абалды жөнгө салууга мажбур болушкан. Ата-энесинин кароосунан ажыраган балдарга кыска мөөнөттө жардам берүү, анын башынан өткөргөндү кошо тартуу, көмөк көрсөтүү, бутуна тургузуу жана өз өлкөсүнүн билимдүү, эмгекчил, активдүү жараны болуу милдеттери бул документтерде аныкталып, белгилүү болгон.

Балдар үйлөрүнүн жана интернаттардын иштерин жүзөгө ашыруу үчүн кошумча каражаттар бөлүнгөн. Мектеп-интернаттардын, балдар үйлөрүнүн материалдык-техникалык базасын бекемдөө: балдардын жашоо жана эмгек шартын, педагогикалык жана медициналык персоналдарды жакшыртуу болжолдолгон. «Бизде балдар үйүндө да, мектеп-интернатта да, адистик мектептерде да, майып балдар үчүн мекемелерде да, көчөдө да, үй-бүлөдө да таштанды, кароосуз калган балдар болбойт жана болбош керек» [40, ЧУА] – деп партиялык жана советтик документтерде бекитилген.

50-60-жылдары Кыргызстандын экономикасынын жана маданиятынын өнүгүшү менен республикада кароосуз калган балдардын санын азайышына алып келген. Республикадагы биргелешкен ишмердүүлүк процессинде түзүлгөн партиялык жана мамлекеттик органдар, эмгек жана педагогикалык жамааттар,

тарбиячылар, балдар үйлөрүнүн тармактары эрте кароосуз калган балдарды тарбиялоону камсыздашкан жана аларды жакшы жашоого даярдашкан, балдардын милдеттүү түрдө жалпы башталгыч билим алуусуна түрткү болгон жана милдеттүү түрдө жалпы сегиз жылдык окутууга өтүүнү ишке ашырууда чоң роль ойногон.

70-жылдары социалдык педагогикалык иштерге (класстан жана мектептен тышкаркы иштерди уюштуруучулар, турай-жай коммуналдык кызматтардагы педагог-уюштуруучулар, мектептен тышкаркы мекемелердин, жатаканалардын, окуучулар клубунун кызматкерлери ж.б.) түздөн-түз багытталган адистерди даярдоо аракеттерин көрүшкөн.

Төртүнчү мезгилдик аралык: 1971-жылдан 1991-жылга чейинки мезгилди камтыйт. 70-91-жылдарындагы коомдогу муктаждыктар көйгөйлөрдү чечүүнүн жаңы деңгээлин алып чыкты. Социалдык-педагогикалык жана жаштар жашаган комплекстерде, жашаган жери боюнча профилдик клубдардын практикасында социалдык-педагогикалык тажрыйбаны максаттуу түзүү идеясы калыптанган жана бекемделген. Бул этапты социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн сапаттуу өнүгүүсүнүн жаңы деңгээли катары мүнөздөсө болот.

Постсоветтик этап (1991-жылдан азыркы мезгилге чейин). Өлкөнүн социалдык-экономикалык жана саясий жашоосундагы өзгөрүүлөргө байланыштуу тарыхый бай тажрыйбаларга карабастан, XX кылымдын 90-жылдарында өлкө балдарды коргоо маселесин чечүүгө жөндөмсүз болду. Балдардын кароосуз жана багуусуз калышы Кыргыз Республикасынын бирден бир тынчсыздандырган мүнөздөмөлөрүнүн бири болуп, туруксуздуктун улануу шартында өзгөчө оор шартка кабылган балдардын саны өсө баштаган, аларга: жетимдер, коомго көнө албаган (социалдык дезадаптацияланган) балдар жана жаш кылмышкерлер, майып балдар, үйүнөн качып кеткен балдар жана аргасыз көчүп келгендер, жагымсыз экологиялык шарттарда жашаган балдар кирген.

Түзүлгөн жагдайга жараша «жетим» түшүнүгү менен бирге «социалдык жетим» түшүнүгү пайда боло баштаган. Жетим балдар бул – ата-энесинин экөө

тең же жалгыз ата-энеси каза болгон, 18 жашка чейинки балдар. Социалдык жетим – бул балдардын биологиялык ата-энеси бар, бирок, алар кандайдыр бир себептер менен балдарын тарбиялашпайт жана ага кам көрүшпөйт. Бул юридикалык жактан ата-энелик укугунан ажыратылган эмес, бирок алар балдарына багуу жана тарбия берүү боюнча өздөрүнүн милдеттерин аткарышпайт.

Ар бир этапта социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүү орду, баалуулуктары, кабыл алынган укуктук-ченемдик документтер бардык көйгөйү бар балдардын кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын чечүүгө багытталганын көрсө болот.

Эл аралык уюмдардын маалыматтары боюнча Кыргызстанда 10-15 миңге жакын кароосуз калган балдар бар экендиги катталган, андан сырткары, 23 миңден ашык балдардын иштегендиги катталган [4-электрондук булактар].

Кароосуз жана багуусуз калган балдардын азыркы мезгилдеги абалы ХХ кылымдын 20-30-жылдарындагы кырдаал менен чоң окшоштукка ээ экендиги байкалат. Мындай абалдын себептери гана өзгөрдү. Эгерде ошол убакытта кароосуз калган балдардын санынын өсүшүнө граждандык согуш жана ачкачылык сыяктуу көрүнүштөр себеп болсо, азыр биздин коомчулук үчүн жагымсыз процесстин себептеринин негизинде төмөндөгүдөй факторлор жатат:

- үй-бүлөдөгү кризистик көрүнүштөр (анын түзүлүшүнүн жана функциясынын бузулушу, ажырашуулардын жана толук эмес үй-бүлөлөрдүн санынын өсүшү);

- үй-бүлөдөгү каржылыктын начар абалы;
- кээ бир ата-энелердин асоциалдык жашоо образы;
- калктын жашоо жана маданий деңгээлинин түшүшү;
- үй-бүлөлөрдө балдарды багуу шарттарынын начарлашы;
- ата-энелердин педагогикалык сабатсыздыгы;
- балдардын тагдырына жоопкерчиликти азайышынан үй-бүлөлөрдө жана интернаттык мекемелерде балдарга кылган зордук-зомбулуктун жайылышы;
- ички жана сырткы миграция;

- билим берүү жана маданият тармагындагы коммерциализация.

Ушулардын бардыгынан эң коркунучтуусу бул – балдардын көпчүлүк саны тирүү ата-энелери туруп, жетим болуусуна.

Биздин өлкөдө ата-энелери таштап, кароосуз калган балдардын жана жетим балдардын толук санын аныктоо мүмкүн эмес. Азыркы учурда ата-энелерден кароосуз калган балдар жана жетим балдар үчүн Кыргызстанда 35ке жакын балдар мекемелери бар. Андан сырткары, кээ бир приют, убактылуу жайгаштыруу боюнча кризистик борборлор ж.б. сыяктуу мекемелер дагы балдар үйлөрүнө айланып кетсе дагы мындай атайын мекемелердин биринин артынан бири ачылышы менен көйгөй чечилген жок. Азыр Кыргыз Республикасында интернаттык мекемелерде 2000ге жакын жетим балдар (алардын ичинен 95% социалдык жетимдер, башкача айтканда, ата-энелери тирүү, бирок ата-энелик укугунан ажыратылган же өздөрү балдарынан баш тарткан ата-энелердин балдары) бар. Мындай көрүнүштөр жеке эле Кыргыз Республикасында эмес, башка өлкөлөрдө дагы байкалат. Бир дагы мамлекеттик органдын кароосуз жана багуусуз калган балдардын масштабы жөнүндө так маалыматы жок, анткени расмий статистикага ички иштер бөлүмүнүн кызматкерлери жана атайын социалдык мекемелерине кездешкен кароосуз жана багуусуз калган балдар гана белгиленет. А.М. Нечаеванын оюу боюнча, азыркы мезгилде балдардын кароосуз жана багуусуз калуу себептери болуп төмөнкү факторлор аныкталган:

- экономикалык кризис;
- жумушсуздук;
- калктын көпчүлүк санынын жакырчылыкта жашашы;
- бардык жерде үй-бүлөнүн түптөлүшүнүн алсызданышы;
- улуу жана кичүү муундардын моралдык баалуулуктарды жоготушу;
- алкоголизм, наркомания;
- чоңдор жана балдар арасындагы психикалык оорулардын

таралышы [103, Б.60].

Бул факторлордун бардыгы олуттуу терс социалдык көрүнүштөрдүн пайда болушу үчүн жагымдуу шарттарды түзөт деген А.М. Нечаеванын оюна биз кошулабыз.

Балдарга зордук-зомбулук көрсөтүү азыркы учурдун актуалдуу көйгөйлөрү болуп калууда, коомдо сабатсыз ата-энелер агрессивдүү балдарды тарбиялашат. Жакырчылыктын жана жумушсуздуктун айынан көптөгөн ата-энелер өз балдарын таштап, өлкөдөн тышкары кетип жатышат. Балдарды өз ата-энелеринен ажыратуунун бардык учурунда акысыз психологиялык кеңеш (консультация) керек. Бирок, тилекке каршы, ата-энелер өзүлөрү психологдорго кайрылышпайт. Жакырчылыкка жана миграцияга байланыштуу маселелер жаштар арасындагы үй-бүлө курууну пландаштыра албаганына таасирин тийгизүүдө. Андан сырткары, жаш эркек жана аялдар тарабынан өзүнүн келечектеги үй-бүлөсү астында жоопкерчилик төмөндүгүнөн көпчүлүк учурларда ойлонбостон, бирок коркунучтуусу, ойлонуп дагы психологиялык жаракатты пайда кылышууда. Эксперттердин баалоосу боюнча Кыргыз Республикасында ата-энесинен кароосуз калган балдар тарбияланган жерлердин пайыздык саны төмөндөгүдөй:

- туугандарында – 30 %;
- балдар үйүндө – 20 %;
- багып алган үй-бүлөдө уул кылып асырап алуу / кыз кылып асырап алуу – 18 %;
- кам көрүү – 14 %.

Ата-энесинин камкордугунан ажыраган балдар алардын туугандарында, тааныштарында калтырылгандыгы кездешүүдө. Акыркы убакта ата-энесинен кароосуз калган балдарды тарбиялоо менен багып алуучу (фостердик) үй-бүлөлөр алектене башташты. Баланы багып алган үй-бүлө бул ата-эненин камкордугунан ажыраган жана жетим балдарды тарбиялоонун альтернативдүү түрүнүн бири. Наристени (балдарды) үй-бүлөгө тарбиялоого берүү жөнүндө келишимдин негизинде баланы багып алган үй-бүлө пайда болот. Наристени (балдарды) берүү жөнүндө келишим үй-бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча бөлүмдүн жана багып ала турган ата-энелер (үй-

бүлөгө балдарды тарбиялоого алууну каалаган кээ бир жарандар же аял күйөөсү) менен жүргүзүлөт. Жашы жете элек наристе (балдар) көрсөтүлгөн келишимде каралган мөөнөткө багып алган үй-бүлөгө тарбияланууга берилет. Кыргыз Республикасынын жашы жеткен жарандары баланы багып алган ата-энелер боло алышат, аларга төмөнкү тизмедегилер киришпейт:

- сот тарабынан жөндөмсүз же мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар;
- сот тарабынан ата-энелик укуктан ажыраган же сот тарабынан ата-энелик укугу чектелген адамдар;
- мыйзам тарабынан аныкталган милдеттерди жеткиликтүү аткарбагандыктан кам көрүүчү милдеттен чектелген адамдар;
- мурунку баланы багып алуучулар, эгер сот тарабынан алардын күнөөсү боюнча баланы багып алуучулуктан четтетилсе;
- ден-соолугуна байланыштуу балдарды тарбиялоо милдетин аткара албаган адамдар.

Тарбиялоого баланы багып ала турган үй-бүлөгө ата-энесинен багуусуз калган, ошондой эле тарбиялануучу мекемелеринде, дарылоочу жайларда, калктын социалдык коргоо же башка окшош мекемелеринде жашаган наристелер (балдар) берилет. Бир туугандарды (байке-ини, эже-сиңди) бөлгөнгө жол берилбейт, бирок алардын кызыкчылыктарына жооп берген учурда бөлгөнгө уруксат берилет. Наристени (баланы) багып ала турган үй-бүлөгө берүү анын оюн эске алуу менен жүргүзүлөт. 10 жашка чыккан наристени (балдар) багып ала турган үй-бүлөгө анын макулдугу менен гана берүүгө болот. Бала багып ала турган үй-бүлөгө берилген наристелердин (балдардын) алиментин, пенсиясын, пособиясын жана башка социалдык төлөмдөрдү алуу укугу, ошондой эле өздүк турак-жайга же аны колдонуу укугу сакталат; турак-жай жок болсо, турак-жай мыйзамына ылайык ага турак-жай берүү укугу сакталат.

Баланы багып алган үй-бүлөгө ар бир баланы багууга ай сайын Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан белгиленген акчалай каражат төлөнүп берилет. Үй-бүлөнү жана балдарды колдоо боюнча бөлүмү баланы багып алган

үй-бүлөгө наристени (балдарды) тарбиялоодо жана жакшы жашоо шарттарын түзүүгө керектүү жардамды берет, ошондой эле наристени (балдарды) билим берүү, тарбиялоо, багуу боюнча милдеттерди аткарууну көзөмөлдөөнү ишке ашырууга укуктуу.

Кыргыз Республикасында балдар үйлөрү менен катар төмөнкүдөй борборлор ачылып жатат:

- а) ата-энесинен кароосуз калган балдарга жардам берүү борборлору;
- б) балдар жана өспүрүмдөр үчүн социалдык уюттар;
- в) жашы жете электер үчүн социалдык-реабилитациялык борборлор;
- г) балдарга жана үй-бүлөлөргө социалдык жардам берүү борборлору.

1994-жылы «Балдар үчүн билим берүү музейи», «Балдар үчүн билим берүү борбору», «Жетим балдарды колдоо», «Дени сак эне, дени сак наристе - дени сак улут», «Дүйнө балдарына Манас жөнүндө» жана башка ушул сыяктуу көптөгөн пландарды алдына койгон эл аралык «Мээрим» фонду уюшулган. Мындан сырткары, жогорудагы келтирилген мекемелерге балдарды жайгаштыруу биздин өлкө үчүн жаңы жана прогрессивдүү формасы болуп үй-бүлөлүк типтеги балдар үйлөрү жана «SOS-KINDERDORFINTERNATIONAL» SOS - балдар айылы эсептелет.

Постсоветтик этаптын (1991-жылдан азыркы мезгилге чейин). жүрүшү өлкөдөгү жумушсуздук, миграция жана экономикалык кризис менен байланыштуу болуп ата-эне камкордугунан ажыраган балдардын санынын өсүшүнө түрткү болду. Кароосуз калуу, баңгилик, өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулук, рэкетчилик жана башка ушул сыяктуу социалдык көйгөйлөрдү жоюу үчүн мектептерде социалдык педагогдун штаттык жүгүртмөсү (расписание) киргизилген.

Ошентип, булактарды, укуктук документтерди жана материалдарды изилдөө жана талдоо бизге кээ бир жалпы жыйынтыктарды чыгарууга жардам берет .

Кыргыз Республикасында социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн практикасы тарыхый-маданияттык салттар жана улуттун өзгөчөлүктөрү менен

байланыштуу. Илимий педагогикалык булактарды талдоо Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсү үч этапка бөлүп каралганы аныкталды:

1. Улуу октябрь революциясына чейинки этап – (1917-жылга чейин).

2. Улуу октябрь революциясынан кийинки этап – (1917-жылдан-1991-жылга чейин).

3. Постсоветтик этап (1991-жылдан азыркы мезгилге чейин).

Ар бир баскычта социалдык педагогдордун ишмердүүлүктөрүнүн өнүгүү орду, баалуулуктары, кабыл алынган мыйзамдык-укуктук нормалык документтер бардык көйгөйү бар балдардын муктаждыктарын чечүүгө багытталганын көрсө болот.

Дүйнөлүк практикада социалдык педагогика илимий жактан терең изилдөөгө алынган, белгилүү калыпка келтирилген, чоң тажрыйбасы бар педагогиканын бутагы болсо, ал эми Кыргыз Республикасында социалдык педагогика илими советтик социалдык педагогиканын өкүлдөрүнүн изилдөөлөрүнүн жыйынтыгына негизделип, акыркы мезгилде гана өз алдынча изилдөө иштеринин жана практикалык тажрыйбалардын натыйжалары байкалууда.

1.2. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана түзүлүшү

Кесиптик компетенттүүлүк-азыркы учурдагы адистердин маанилүү сапаттарынын бири болуп эсептелинет. Кыргыз Республикасында социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүк маселесине кызыгуу артылууда, себеби ички жана сырткы миграция, этностор аралык мамилелердин курчушу, турмуштун оор кырдаалына туш болгон жана мектепке барбаган балдардын үй-бүлөлөрүнүн санынын өсүшү жана ага байланышкан көйгөйлөрдүн көбөйүшү адиске болгон коомдун талабынын деңгээлин өстүрдү.

Кесиптик компетенттүүлүктүн өнүгүү маселесине россиялык (С.Г.Вершловский, И.А.Зимняя, Ю.Н.Кулюткин, Н.В.Кузьмина, А.К. Маркова, В.В. Серикова, В.А. Слостенин, А.В. Хуторской, В.Д. Шадриков, И.С. Якиманская) жана кыргызстандык (А.М.Мамытов, К.Д. Добаев, А.К.Наркозиев, Н.К.Дюшеева, А.С.Раимкулова, А.К.Чалданбаева, Г.А.Джумагулова, Э.Р.Нуркулова, С.Р.Сирмбард) окумуштуулар өзүнүн салымын кошушкан. Бул окумуштуулардын изилдөөлөрүнүн натыйжасынан компетенттүүлүк мамиленин теориясынын негизи калыптанган, тактап айтканда, кесиптик компетенттүүлүктүн маңызы, мазмуну, түзүлүшү, аны калыптандыруудагы технологиялык негиздер иштелип чыккан, шарттары аныкталган.

Азыркы учурда билим берүүнүн стратегиясында социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн калыптанышы жана өнүгүүсү көрсөтүлгөн. Кесиптик компетенттүүлүк маселесин изилдеген окумуштуулардын ойлорун жалпылап карасак, алар социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн эки негизги аспектин аныкташкан. Биринчи аспект бир нече деңгээлдерден турат, алар социалдык педагогдун ар түрдүү оор турмуштук кырдаалга туш болгон балдар менен иштөөдө туура аракеттенүүсүн, жыйынтык чыгаруусун жана көйгөйлөрдү чечүү жөндөмдүүлүгүн баалоого мүмкүнчүлүк берет. Экинчи аспект – бул социалдык

педагогиканын максат, милдеттеринен, заманбап шарттарынан, перспективаларынан келип чыккан адистерге карата негизги кесиптик талаптар.

Социалдык педагогдорго коюлган кесиптик талаптар социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктүн бар болгон шарттарынан келип чыгат. Социалдык педагогдун негизги милдети – колдоого муктаж болгон адам менен конструктивдүү мамилени түзүү. Социалдык педагогдун кесиптик ишмердүүлүгү педагогикалык процесстин көптөгөн катышуучулары менен тыгыз өз ара аракеттенүүдө ишке ашырылат. Алар балдар, өспүрүмдөр, чоң адамдар, кесиптештер, окуучулардын ата-энелери, башка мамлекеттик органдардын адистери.

Россиялык окумуштуулар (В.А. Сластенин, Л.И. Анциферова, Е.М. Павлютенков, А.А.Вербцкий) кесиптик компетенттүүлүктүн мазмунун аныктоодо социалдык педагогдун кесибинин татаал болгондугу анын көп ар түрдүү мамилелер менен шартталганын белгилешет. Кесиптик компетенттүүлүктүн мазмунун аныктоодо төмөнкү мамилелер бар:

1. Башкаруучулук мамиле – социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн башкаруучу түрмөгү жана кырдаалдык маселелерди чечүүдөгү этаптары аркылуу каралат.

2. Инсандык-ишмердүүлүк мамиле – социалдык педагогдун инсандыгына, анын ишмердүүлүгүнө жана баарлашуу жөндөмдүүлүгүнө кайрылат.

3. Системалык мамиле кесиптик компетенттүүлүктүн калыптандыруу жана өнүгүүсүнүн төмөнкү багыттарды изилдейт:

- ишмердүүлүктүн системасын (функционалдык түзүлүшү);
- ишмердүүлүк субъекттеринин инсандык өзгөчөлүктөрүн;
- кесиптик калыптануу процессинде кесиптик ишмердүүлүктүн объектисин.

4. Акмеологиялык мамиле чеберчиликке, искусствонун өтө жогорку деңгээлине жеткирүү жолундагы этап катары каралат.

5. Аксиологиялык мамиле – маданияттык баалуулуктарды жаратуучу жана өзгөртүүгө жөндөмдүү инсанды калыптандыруу.

6. Процессуалдык-динамикалык мамиле өзүнүн түзүлүштүк элементтери боюнча каралат: максат, мазмуну, технологиялар, өз ара аракеттенүүсү, натыйжа.

Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгү анын социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктү ишке ашыруу үчүн теориялык жана практикалык даярдыгын, кесипкөйлүгүн, кесиптик билгичтигин жана билимин билдирет.

А. К. Маркова кесиптик компетенттүүлүккө төмөнкүдөй аныктама берет: «Кесиптик компетенттүүлүк деген түшүнүктүн алдында кесипке ылайык келүү даражасын аныктаган жеке мүнөздөмөнү жана адамдын эмгек функциясын аткара билүүсү жана көндүмгө ээ болушунун белгиси катары өз алдынча, жоопкерчиликтүү аракеттенүү, психикалык сапат, психикалык абалдын айкалышын түшүнүүгө болот» [90, Б.82].

Н.К.Дюшеева кесиптик инсандык даярдык тууралуу төмөнкүлөрдү жазат: «мугалимдин кесиптик даярдыгынын заманбап системасы жана анын мазмуну учурдагы коомдун реалдуу талаптарынан көз каранды, башкача айтканда педагогикалык кадрларды даярдоонун деңгээли жалпы педагогикалык процесстин бүтүндүгүн аныктайт, бул модернизациялоо процессинде стратегиялык милдеттердин бири болуп эсептелет» [46, Б.12].

М.А. Галагузованын пикири боюнча, социалдык педагогдун компетенттүүлүгү «жардам сурап кайрылган адамдын социалдык көйгөйлөрүн социалдык чөйрөдө сапаттуу чечүүнү камсыз кылуусу» [37, Б. 29].

В.И. Андреева өзүнүн эмгегинде төмөнкүлөрдү белгилейт: «Социалдык педагогдун компетенттүүлүгү, *биринчиден*, кесиптик топко таандык болуусун камсыз кылат, *экинчиден*, тез кесиптик өнүгүү мүмкүнчүлүгүн аныктайт, *үчүнчүдөн*, кесипкөйлүк деңгээлин, жаңы билимди өздөштүрүүнү дайыма жогорулатууга түртөт» [6, Б.58].

Окумуштуулардын сунуштаган аныктамасын жалпылап, биз кесиптик компетенттүүлүктүн төмөнкүдөй жумушчу аныктамасын сунуштайбыз: «Кесиптик компетенттүүлүк – педагогикалык ишмердүүлүктү мүнөздөгөн өзөктүү түшүнүк, ал педагогдун ишмердүүлүгүнүн сапатын, анын туруктуулугун, пайда болгон педагогикалык кырдаалдарга ылайыктуу, рационалдуу чечим кабыл алуу жөндөмдүүлүгүн аныктайт, максаттуу педагогикалык аракеттерин камсыз кылат».

Социалдык педагогдун кесипкөйлүк компетенттүүлүгүнүн чен-өлчөмдөрүнүн бири болуп уюштуруучулук жөндөмдүүлүгү бар, чечимди тез кабыл алуу, калыбына келтирүү иштерди бат уюштуруу, бирок, башкысы, сөзсүз мээримдүү адам болушу керектиги эсептелинет.

Кесиптик компетенттүүлүк маселесин изилдеген окумуштуулардын (Л.И. Анциферова, А.А.Вербицкий, М.А. Галагузова, А.К. Маркова Е.М. Павлютенков, Р.Н.Токсомбаев, М.Т.Иманкулова ж.б.) ойлорун жалпылап карасак, алар социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн түзүлүшүнүн үч негизги багытын аныкташкан. Биринчи багыт – кесиптик-мазмундук же негизги компонент, ал социалдык педагогдун теориялык билимдеринин бар болушун талап кылат.

Теориялык педагогикалык билим социалдык педагогдун өзүнүн ишмердүүлүгүн түшүнүүсүн камсыз кылат. Экинчи багыт – кесиптик ишмердүүлүк: ал бир нече деңгээлдерден турат, алар социалдык педагогдун ар түрдүү оор турмуштук кырдаалга туш болгон балдар менен иштөөдөгү ишмердүүлүгүнүн сапатын, анын туруктуулугун, пайда болгон педагогикалык кырдаалдарга ылайыктуу, рационалдуу чечим кабыл алуу жөндөмдүүлүгүн аныктайт, максаттуу педагогикалык аракеттерин камсыз кылат. Үчүнчү багыт – бул социалдык педагогиканын максат, милдеттеринен, заманбап шарттарынан, перспективаларынан келип чыккан адистерге карата негизги кесиптик-инсандык талаптар.

Кесиптик-инсандык талаптар кесиптик компетенттүүлүктүн түрлөрү аркылуу ачыкталат (1-таблицаны караңыз).

Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн түрлөрү

№	Түрлөрү	Баяндалышы
1	Социо-коммуникациялык компетенттүүлүк	Кесиптик маанилүү, интегративдик сапат, анын негизги түзүүчү компоненттери болуп төмөнкүлөр эсептелет: эмоционалдуу туруктуулук, түз жана кайтарым байланышты түзө алуу жөндөмдүүлүгү, сүйлөө билгичтиги, башка адамды уга, сыйлай билүүсү жана кылдат мамилени талап кылган.
2	Маалыматтык компетенттүүлүк	Өзү жөнүндө, окуучулары жана алардын ата-энелери, башка социалдык педагогдордун тажрыйбалары жөнүндө маалыматтардын көлөмүн камтыйт.
3	Башкаруучулук компетенттүүлүк	Өзүнүн жүрүм-турумун башкара алуу билгичтигине ээ болуусун болжолдойт. Максат коюуну, пландаштырууну, өзүн уюштуруу жана туруктуу активдүүлүктү, ишмердүүлүктүн жыйынтыгын баалоону, рефлексияны камтыйт. Ишмердүүлүктүн башкы аныктоочу фактору болуп адеп-ахлактык баалуулуктар эсептелет.
4	Интеллектуалдык-педагогикалык компетенттүүлүк	Интеллектуалдык-педагогикалык компетенттүүлүктү талдоо, топтоштуруу, салыштыруу, жалпылоо, конкретештирүү боюнча билгичтиктеринин комплекси катары аналогия, фантазия, ийкемдүү жана сынчыл ой жүгүртүү интеллектин сапаты.
5	Аракеттик (операциялык) компетенттүүлүк	Кесиптик ишмердүүлүктү ишке ашыруу үчүн социалдык педагогго керектүү көндүмдөрдүн топтомун аныктайт. Алар: болжолдоо, долбоорлоо, предметтик-методикалык, уюштуруучулук, педагогикалык чыгармачылык, эксперттик.

Социалдык педагогдун ишиндеги кесипкөйлүк адамдар ортосундагы ишенимдин уникалдуу тармагы катары алардын өз ара түшүнүүсү, өз ара жардам берүүсү жана өз ара жоопкерчилиги үчүн негизди жараткан ишмердүүлүктүн бул түрүн тандаган адамдын жеке сапаттарынан көз каранды. Ушуга байланыштуу социалдык педагог төмөнкү сапаттарга ээ болуусу керек:

- **табигыйлык** – айлана-чөйрөдөгүлөр менен өз ара аракеттешүү процессинде өзү менен өзү болуу билгичтиги;
- **боорукердик** – айлана-чөйрөдөгүлөрдү боорукер, адамгерчиликтүү кабыл алуу, жардамга муктаж адамдарды ар тараптан колдоого даяр болуу билгичтиги;
- **эмпатия** – пайда болгон көйгөйлөрдү компромисстүү чечүү жолун издөө максаты менен башка адамдар аны кантип кабыл алса, ошондой дүйнөнү кабыл алуу, бирге «башынан өткөрүү» билгичтиги;
- **ачыктык**– өзүнүн сезимдери жана ойлору жөнүндө, аларды сүйлөшүп жаткан адамга көрсөтүү менен чын дилинен ой бөлүшүү билгичтиги;
- **кылдаттык**– башка адамдар менен сүйлөшүүдө адептүүлүк, сылыктык, жумшактык билгичтиги;
- **конкреттүүлүк**– коюлган суроого жооп берүү менен же өздүк ой жүгүртүүнү «созулбай, ток этер жерин айтуу» билгичтиги.

Социалдык педагог ар бир турмуштук оор кырдаалга туш болгон баланын жаратылыштык касиеттерине жана кызыгууларына сүйлөшүү, изилдөө, чыгаруу, жаратуу муктаждыктарына жооп берген ишмердүүлүктү уюштурууга аракет кылат. Социалдык педагог үй-бүлөлүк тарбиялоо тажырыйбасын алмашуу боюнча ата-энелер чогулуштарын, жолугушууларды, семинарларды, үй-бүлөлүк тарбиялоо көйгөйлөрү боюнча консультацияларды, лекцияларды уюштуруу сыяктуу үй-бүлөлөрдү колдоонун ар түрдүү формаларын уюштурат.

Өздүк жана коомдук көйгөйлөрүн чечүүдө турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага жана алардын ата-энелерине кесиптик жардам берүү менен социалдык педагог социалдык жардамдын активдүү мүнөздө болушуна кам

көрүүнү көрсөтөт, алардын өзүн жана үй-бүлө мүчөлөрүн дагы социалдык ишке кошот. Социалдык жардамдын формалары кайрымдуулуктун «кайыр, садага» мүнөзгө ээ болбошу керек, ал тикеден-тике турмуштук оор кырдаалга туш болгон баланын катышуусу менен ишке ашырылат. Инсан аралык мамилелердеги чыр-чатактык жагдайларды чечүүгө жана өз убагында ачып берүүгө жардам берүү менен социалдык педагог социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүктөрүнүн өнүгүүсүн көрсөтөт, башкача айтканда, ал дайыма элдердин арасында, алардын муктаждыктарын, кызыкчылыктарын, пайда болгон көйгөйлөрүн тең бөлүшүү менен, формалдуу эмес лидердин, жардамчынын, кеңешчинин позициясын ээлейт, же формалдуу эмес сүйлөшүү шарттарында иштейт. Өзүнүн ишмердүүлүгүн ишке ашыруу процессинде социалдык педагог мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары менен өз ара аракеттешип иштейт. Бул өз ара аракеттешүү жалпы мамлекеттик да, жергиликтүү да милдеттерди биргелешип чечүүгө багытталган. Натыйжалуу өз ара аракеттешүү үчүн уюштуруу-укуктук формалар жана методдор так аныкталышы керек. Биздин изилдөөбүздүн алкагында өлкөдөгү кырдаалга, мамлекет менен жергиликтүү өзүн-өзү башкаруунун ортосундагы бир эле учурда бир нече багыттар боюнча өз ара аракеттешүүнүн реалдуулугуна, ошол эле учурда көрсөтүлгөн кызматтарды жакшыртуу зарылдыгына басым жасадык. Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү ички жана тышкы өз ара аракеттешүүнүн, иштин ар бир этабында орду жана мааниси өзгөчө мааниге ээ экендигин белгилегибиз келет. *Ички* өз ара аракеттешүүнүн субъектилерине булар кирет: класс жетекчи, мектептин администрациясы жана ата-энелер комитети, психолог (эгер бар болсо), *тышкы* өз ара аракеттешүүнүн субъектилері: жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, социалдык өнүгүү башкармалыгы, ички иштер бөлүмү, үй-бүлөлүк медицина борбору, мамлекеттик эмес уюмдар.

Мектептин социалдык педагогу ички өз аракеттешүү процессин уюштурууда класс жетекчилер менен тыгыз байланышта болуп, чогулуштарга

катышып, класс менен, ата-энелер менен биргелешкен, окуучулар менен жеке аңгемелешүү өткөрүшү зарыл, себеби ата-энелер чогулушу мугалимдерди, ата-энелерди, социалдык педагогдорду, психологдорду, үй-бүлөнү мектепке жакынданат, баланы тарбиялоонун таасиринин көбүрөөк оптималдуу жолдорун аныктоого жардам берет. Социалдык педагогдун ички өз аракеттешүү процесси турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага кандайдыр бир себептер менен анда жок сүйлөшүү көндүмдөрүн калыптандыруу; турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага жаңы чөйрөгө ыңгайлашуусуна жардам берүү; мугалим жана балага, бала жана ата-энелерге, ата-энелер жана мугалимге бири-бирин түшүнүүгө ж.б. жардам берүү максат жана милдеттерди коюу менен башталат.

Турмуштук оор кырдаалга туш болгон баланын чыгармачыл дараметин табуу жана өнүгүүсү үчүн социалдык педагогдун класстан тышкаркы ишмердүүлүгү көбүрөөк туура келет. Бул багытта үй-бүлө менен иштөө формасы болуп балдарга да, ата-энелерге да абдан жаккан үй-бүлөлүк майрам эсептелет. Мындай майрамдардын негизги максаты – үй-бүлөлүк баалуулуктарды, сергек жашоону, ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүнө балдардын ар тараптуу жөндөмдүүлүктөрүн жана кызыгууларын өнүктүрүү жана ишке ашыруусун калыптандыруу аркылуу балдар менен алардын ата-энелеринин кызматташтыгы үчүн шарттарды түзүү.

Социалдык педагогдун ата-энелер менен иштөөнүн формасы жана методдору ар түрдүү бирок, эң башкысы, педагог жалпы мектептин иштөө системасынын өзгөчөлүгүн, ата-энелердин жамааты менен мугалимдердин иш алып баруусунун бардык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен тандоосу зарыл.

Изилдөөбүздүн жүрүшүндө инсандын мүнөздөмөсүн жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн эске алуу менен компетенттүүлүктүн төрт деңгээлин бөлүп көрсөттүк: *аткаруучу, адис, кесипкөй, лидер*. Социалдык педагогдордун компетенттүүлүктөрүнүн көрсөтүлгөн деңгээлдери эл аралык тажрыйбанын негизинде изилдеп, ылайыкташтырып, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө пайдаланылды.

Ошентип, азыркы учурдун педагогунун компетенциялары, өсүп келе жаткан муунду тарбиялоодогу ролу, коомдогу орду коомчулук арасында ар кандай пикирлерди жаратууда. Мугалимдин, өзгөчө социалдык педагогдун ишинин мазмуну өтө татаалдашып, анын коомдо аткарган милдети балдардын инсандык калыптануусундагы көмөк көрсөтүүчү катары кабыл алынса, экинчи жагынан алардын педагог катары милдеттери артылып, болочок муунду коомдоштурууда зор милдеттери байкалат.

Аталган шартта социалдык педагог кеңеш берүүчү, даанышман, жол көрсөтүүчү атайын даярдыгы бар адис жана инсан катары үлгү көрсөтүүчү катары милдеттерди аткарат. Социалдык педагог бул милдеттерди аткарууда окуучуларды курчап турган дүйнөдө өзүн алып жүрүүгө, инсан катары жетилүүсүнө, өзгөчө анын алгачкы билим жана социалдык тажрыйбасынын калыптанышындагы биринчи кадамдарын маданияттуу, кесиптик жактан кеңири маалыматтуу, терең билимдүү, психологиялык жактан жагымдуу адис катары жетектеши зарыл. Ушул сыяктуу социалдык милдеттерди аткарууда социалдык педагогдун алдында өнүктүрүүчү милдеттердин тизмеги келип чыгат. Алардын арасынан: өз ишмердүүлүгүн жүзөгө ашырууда креативдүүлүктү камсыз кыла билүү; өнүктүрүүчү жана инновациялык технологияларды колдоно алуу; демократиялык, көп улуттуу коомго багыт алган, ошону менен бирге эле мекенчил, гуманист инсандарды калыптандыруучу деген сыяктууларды атасак болот.

Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмунунун чен-өлчөмдөрү (критерийлери)

№	Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну/деңгээлдер	<i>Аткаруучу</i>	<i>Адис</i>	<i>Кесипкөй</i>	<i>Лидер</i>
1.	Оор турмуштук кырдаалга туш болгон жана «тобокел» тобундагы балдар менен иштөөдө теориялык жана практикалык даярдыгы	Педагогикалык билими бар. Салтка айланган методдорду, ыкмаларды колдонот, өзүнүн функционалдык жоопкерчиликтерин түшүнөт.	Методдорду, ыкмаларды шартка жараша колдонот. Оор турмуштук кырдаалга туш болгон жана «тобокел» тобундагы балдар менен иштөө ыкмаларын билет.	Салттык методдор, ыкмалар менен бирге инновациялык методдорду, технологияларды колдонот. Оор турмуштук кырдаалга туш болгон жана «тобокел» тобундагы балдар жана үй-бүлөлөрдүн муктаждыктарына терең талдоо жүргүзөт.	Инновациялык методдорду, ыкмаларды ийкемдүү колдонот. Оор турмуштук кырдаалга туш болгон жана «тобокел» тобундагы балдарга гана жардам көрсөтпөстөн, үй-бүлөлөргө, мугалимдерге дагы жардам көрсөтөт. Кызматташтык чөйрөнү түзө алат.
2.	Социалдык-коммуникациялык көндүмдөрүнүн өнүгүүсү	Кырдаалды салттуу ыкмалар менен чечет. Тиешелүү малекеттик органдар менен керектүү деңгээлде байланышты сактайт. Ата-энелер менен байланышууда өздүк демилгеси жок.	Ишенимдүү маектешүү жүргүзө алат. Кырдаалды башкара алат. Коомчулук, ата-энелер жана окуучулардын өзгөчөлүгүн эске алуу менен иш жүргүзөт.	Көйгөйлүү маселелерде кырдаалды башкарып маектешүү, жеке суроолорду берүү, уга билүү жана чечим кабыл алуу көндүмү өнүккөн. Мугалимдерди угуп, түшүнө билет, өздүк	Көйгөйлүү жагдайлардын себептерин андай билет, чечүү жолдорун таба алат. Кейс-менеджмент, ж.б технологияларды колдонуу менен оор турмуштук кырдаалга туш болгон жана «тобокел» тобундагы балдарга камкордук

				демилгеси менен жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын өкүлдөрү жана Жаш өспүрүмдөр менен иштөө инспекциясы менен биргеликте көчөлөрдө, интернет-клубдарда жүргөн балдарды аныктоо үчүн түнкү кыдыруу (рейдерди) өткөрүшөт	көрсөтөтөт жана колдоого алат. Пландаштыруу жана чечимдерди кабыл алууда коомчулуктун катышуусун дайыма стимулдаштырат, жагымдуу моралдык жана психологиялык чөйрөнү түзө билет. Дайыма кайтарым байланышты өткөрө алат.
3.	Пайда болгон педагогикалык кырдаалдарга ылайыктуу, рационалдуу чечим кабыл алуу жөндөмдүүлүгү	Мектепте өз иш чараларын пландайт, уюштурат, көзөмөл жүргүзөт. Кызматтык милдеттерди мектеп администрациясынын, Айыл Өкмөтүнүн, социалдык башкармалыктын тапшырмаларын аткаруу менен гана чектелет	Көйгөйлөрдү чечүүдө конструктивдүү чечүү жөндөмүн көрсөтөт. Мектепте класс жетекчилердин ишмердүүлүгүнө көзөмөл жүргүзөт. Мектеп администрациясынын, Айыл Өкмөтүнүн, социалдык башкармалыктын тапшырмаларын аткарууда демилге көрсөтөт.	Көйгөйлөрдүү чечүүдө команда менен иштөө көндүмүн көрсөтөт, жоопкерчиликти өзүнө алат. Пайда болгон кырдаалдарды ачыктап, жетектей алат. Мектеп администрациясынын, Айыл Өкмөтүнүн, социалдык башкармалыктын тапшырмаларын аткарууда команда түзүү менен, тыгыз байланышты түзө алат.	Көйгөйлөрдү чечүүдө бүт жааматтын ишин уюштура алат. Команда менен иштөө, талдоо жөндөмдүүлүгүн көрсөтө алат. Мугалимдерге колдоо көрсөтөт, насаатчылык кылат, ресурстарды (адамдык, техникалык, материалдык) туура колдоно алат. Мектеп администрациясынын, Айыл Өкмөтүнүн, социалдык башкармалыктар менен өнөктөштүктү камсыз кылып, ишти жетектей алат.

Кесиптик компетенциялар төмөнкүдөй интерпретацияланат:

1. Кесиптик проблемаларды чечүү жаатында бир эле мезгилде автономдуу жана ийкемдүү болгон кесип боюнча иштөө үчүн зарыл билимдерге билгичтиктерге жана жөндөмдүүлүктөргө ээ болуу; коллегалар жана кесиптик инсан аралык чөйрө менен кеңири кызматташтык.

2. «Компетенциянын элементи» болуп эсептелинген стандарттарды проектирлөөнүн конструктору. Аларга: - ишмердик критерийлери (сапаттын ченеми); - колдонуу областы; - талап кылынуучу билимдер кирет.

3. Жумушчу орундун талаптарына ылайык кесиптик ишмердикти жемиштүү жүзөгө ашырууга мүмкүндүк берген жөндөмдүүлүктөрдү натыйжалуу пайдалануу. Бул мааниде социалдык - гуманитардык багыт 56 компетенциялар традициялык кесиптик триаданын: билимдер – билгичтиктер – көндүмдөр» чегинен чыгып кетет жана формалдуу эмес, информалдуу билимдерди жана ноу-хауну (жүрүм-турум, фактылардын анализи, чечимдерди кабылдоо, информациялар менен иштөө ж.б.) ичине алат.

4. Адамга азыркы чөйрөдө эмгек ишмердигин аткарганга мүмкүндүк берген билимдердин, жөндөмдүүлүктөрдүн жана максаттуу багыттардын интеграцияланган айкалышуусу.

Ошентип, кесиптик компетенциялар – бул иштин талабына ылайык максаттуу иш аракет жасаганга даяр болгондук жана жөндөмдүүлүк, маселелерди жана көйгөйлөрдү методикалык уюшкандыкта жана өз алдынча чече алуу, ошондой өз ишмердигин натыйжаларына өздүк баа бере алуу [50, Б.7-13]. Башкача айтканда бул предмет менен байланышкан көндүмдөр – ар түрдүү предметтик областтарга таандык болгон тиешелүү методдор жана техникалык ыкмалар. Эгерде предметтик компетенциялар окутуу областынын спецификалык атрибуттарына таянса, ал эми базалык (негизги ж.б.) компетенциялар жогорку билимдин бардык баскычтарына жалпы болгон же анын бөлүгүн түзгөн атрибуттарды аныктайт. Жалпы компетенциялар билим берүү практикасынын бардык үч тибинде тең (формалдуу, формалдуу эмес, информалдуу) алынуучу билимдерге, тажрыйбаларга, баалуулуктарга,

шыктарга негизделген жөндөмдүүлүк катары каралат. Жалпы компетенцияларды кээде инструменталдык системалуу деп да аташат. Ташымалдануучу компетенциялар абстракттык терминдерде ой жүгүртүү, анализ, синтез жүргүзүү, маселе чыгаруу (чечимдер кабыл алуу), адаптациялануу, лидер боло алуу, команда менен да өз алдынча да иштей алуу жөндөмдүүлүктөрү менен туюнтулат. Социалдык компетенциялар – бул социалдык өз ара карым-катышта калыптанууда жана жашоодо даяр болуусунун жөндөмдүүлүгү: өзгөрүү жана ыңгайлашуу; рационалдуу жана жоопкерчиликтүү дискуссияга жана башкалар менен тил табышууга жетшүүгө жөндөмдүүлүгүн жаратуу эсептелет. Экинчиден – бул өздүк өнүгүүнүн мүмкүнчүлүгүн үй-бүлөдөгү, кесиптеги, коомдук турмуштагы талаптарды жана чектөөлөрдү ачык көрсөтүүгө, маани берүүгө баалоого, өз талантын, шыгын көрсөтө алуу, өздүк турмуштук пландарын иштеп чыгуу жана өнүктүрүү эсептелет. Персоналдык компетенциялар өз алдынчалык, өзүн сыйлоо, ишеничтүүлүк, аң сезимдүү жоопкерчилик, милдеттик сезим, баалуулуктарга карата аң-сезимдүү мамиленин өнүгүүсү сыяктуу инсандык сапаттарды камтыйт.

Көпчүлүк аныктамалар кандайдыр бир жалпылыкка негизделгендигин көрүүгө болот:

1. Компетенциялар теориялык билимдер менен эмгек рыногунда практикалык ишмердиктин биримдиги катары.

2. Компетенциялар билим берүүнүн натыйжаларын баяндоо үчүн көбүүрөөк жалпы тил катары. Бул мааниде компетенциялар: - билим берүү процесине, окутуунун методдоруна жана технологияларына кийлигишүүнү жокко чыгарышат; - окуу жайдын автономдуулугун сактоо шартында, даражаларды анын инновацияларга жана эксперименттерге жөндөмдүүлүктөрүн салыштырууга жана тастыктоого өбөлгө түзөт (деңгээлин жалпы көрсөткүчтөрүн аныктабайт); - окуу программаларын иштеп чыгууга жардамдашат [50, Б.7-13].

Социалдык педагогдун инсандык психологиялык багыты боюнча кесипке даярдыгы келечек муундарды тарбиялоодо өтө маанилүү экени талашсыз. Социалдык педагог турмуштук татаал кырдаалга туш болгон баланы инсан катары көрүп, ага түшүнүү менен мамиле кылат. Турмуштук татаал кырдаалга туш болгон баланы социалдык, маданий, жеке өзгөчөлүктөрүн эске алып, эң жогорку деңгээлде ага багыт жана жардам берүүгө аракеттенет. Аларга өз мамилеси, жүрүш-турушу аркылуу үлгү болот. Башка мугалимдердин, жетекчилердин алгылыктуу тажрыйбаларын үйрөнөт, өзүн-өзү андап, дайыма өнүгүп туруу үчүн аракет жасайт. Жаңыны билгиси келет, өзү иштеген жердин да алдыда болушуна салым кошот. Кесибине тиешелүү нормативдүү документтерди изилдеп, эч кимдин укугуна зыян келтирбей тургандай мамиле кылат. Социалдык педагог турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдардын инсандык укугу, өлкөнүн негизги мыйзамы жана демократия принциптерин өздөштүрүп, ар бир коомдун өзүнө тиешелүү маданий структурасы, баалуулуктары болооруна түшүнүү менен мамиле кылуу, жалпы адамзаттын жана элдин баалуулуктарына маани берип, эл аралык мамилелердин өнүгүшүнө таасир этээрин билүү, ортоктошуп иштөөгө, эл аралык биримдикти, достукту чындоого өз салымын кошуу менен бирге, аларга да буларды үйрөнүшүнө шарт түзүү.

Социалдык педагог класстын ичинде жана класстан тышкаркы иштеринде сын көз караш менен карап, анализдөө, жаңы билим, маалымат жана ойлорго ачык болуусу зарыл. Социалдык педагог кесипке байланыштуу жана башка милдеттерди өз каалоосу менен кабыл алышы, сабырдуулугу, кубаттуулугу, тырышчаактыгы, аракетчилдиги, чыгармачылык менен мамиле кылуусу маанилүү. Ар кандай окуяларга жана процесстерге сын көз менен карап, проблеманы чечүү жана коммуникативдик көндүмдөргө ээ болуу үчүн аракеттенүүсү зарыл. Өз кесибинде жетишпеген жактарын байкап, кесибин өркүндөтүү үчүн курстарга, чогулуштарга, семинарларга, тренингдерге катышып, кесипке байланыштуу мезгилдик басма сөз каражаттарын, китептерди окуу, өз тажрыйбасын башкаларга жайылтуу зарыл. Мектеп

жайгашкан чөйрөнүн социалдык-экономикалык өзгөчөлүгүн билүү, анын айланасында жайгашкан ар түрдүү мекеме, ишкана, кафе-бар, фабрика, ж. б. өндүрүштүк ишканалардын балдардын өнүгүшүнө таасир тийгизерин билип, ага жараша камкордук көрүү.

Ал үчүн:

- чөйрөнүн мүмкүнчүлүктөрүнөн пайдаланып, жамааттын ар мүчөсүн турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдардын өнүгүшүнө салым кошууга чакыруу,

- мектептин айлана-чөйрөдөгү ишканалардан, мекемелерден ишмердүүлүгү боюнча өзгөчөлүгүн, т. а. мектептин иши - билим берүү экендигин, ал адамды тарбиялоо боюнча маанилүү жер экенин белгилөө менен турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдарга жардам берүүгө тартуу,

- үй-бүлөнү таануу, ага тишелүү түрдүү иш аракеттерди уюштуруп, турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдардын өнүгүүсүнө жана ийгилигине салым кошуу үчүн бирдикте иштөөгө чакыруу, пландар түзүү, уюшулган түрдүү тарбиялык иштерге ата-энелерди да тартуу.

Белгиленген көйгөйлөргө байланыштуу социалдык педагогдун компетенттүүлүктөрүн дайыма өнүктүрүү маселеси көтөрүлөт, себеби ал бир гана педагогикалык жактан билимин жогорулатпастан, медициналык, психологиялык, физиологиялык, юридикалык дагы компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү зарылчылыгы курч болот. Ушундан улам социалдык педагог өзүнүн тарбиялануучуларына тийгизген оң жана терс таасирлерди талдайт, коомдук баш аламандуулуктун себептерин ачат, өспүрүмдөрдүн, ошондой эле алардын үй-бүлөлөрүнүн психологиялык гана эмес, медициналык, социалдык жана башка көйгөйлөрүн ачып көрсөтөт. Ошондой эле социалдык педагогдун эң маанилүү компетенттүүлүктөрдүн бири болуп психологдор, социалдык кызматкерлер, дарыгерлер, юристтер, бийлик органдарынын өкүлдөрү, коомчулуктун өз ара байланышында ортомчулдук функция аткаруусу эсептелинет. Демек, социалдык педагог үй-бүлөлөргө социалдык кызматтын ар кайсы түрлөрүн уюштурууга көмөктөшөт:

- психологиялык - педагогикалык;
- өнүктүрүүчүлүк;
- ден – соолугун оңдоо;
- медициналык;
- реформатордук мүнөздө;
- маалыматтык - сурамжылоочулук;
- кайрымдуулук;
- коомдук-тиричиликтик;
- юридикалык.

Мына ошентип, булактарды, укуктук документтерди жана материалдарды үйрөнүү жана изилдөө кээ бир жалпы корутундуларды чыгарууга мүмкүндүк берет.

Кесиптик компетенттүүлүктү диагностикалоо методикасы баалоонун эки түрүнө негизделген: өзүн өзү баалоо жана эксперттик баалоо. Өзүн өзү баалоого негизделген методиканы тандоо социалдык педагогдун кесибине натыйжалуу иштешинин жана кесиптик компетентүүлүгүнүн өнүгүүсүндө маанилүү роль ойногондугу менен шартталган. Өзүн өзү баалоонун алдында аңдалган жана аңдалбаган, аффективдүү жана когнитивдик, жалпы жана жеке, реалдуу жана демонстрацияланган компоненттердин биримдигиндеги белгилүү бир баалуулуктар жана эталондордун айкалышындагы субъектин өзү тууралуу маалыматтын чагылышынын продуктусу түшүнүлөт [93, Б. 90-101]. Өзүн өзү баалоо ар бир этапты ишке ашыруунун натыйжалуулугун эле эмес, келечектеги социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн өз алдынча жөнгө салуу процессинин туруктуулугун, өзгөчө алар турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдар жана «тобокел» тобундагы балдар менен иштеп жаткан учурда, аныктайт.

Социалдык педагогдун ишмердигинин процессинде өздөрүнүн жетишкендигин жана жетишпегендигин андоосу алардын турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдарга тийгизген таасирин, адистин өзүнүн кесибине

киришүү этабында социалдык педагогикалык чеберчиликке ээ болуу мүнөзүн алдын ала аныктайт. Социалдык педагогдун ишинин биринчи жылында өзүн өзү баалоо кескин төмөндөгөнү байкалат, бул өзүнө болгон ишенимдин улам төмөндөшү, эмгегине канааттанбагандык менен коштолот кээде социалдык педагогдук ишмердиктен баш тартууга чейин алып барат. Өзүн өзү баалоонун кескин төмөндөшү ишмердиктин ийгиликтүү болушуна терс таасир тийгизет, терс эмоциялар, стресс, нервдик чыңалуулар менен коштолот.

Социалдык педагогдун өзүн өзү баалоосу өз алдынча жөнгө салуу процессинин өзөгү сыяктуу, адистин кесипкөйлүгүнүн негизги куралы иретинде каралат. Ошону менен бирге жүрүм-турумду өз алдынча жөнгө салуу процессинде социалдык жана кесиптик өз ара таасирдин ар кандай түрлөрүндө өзүн өзү баалоо тынымсыз өнүгүп, түзөтүлүп, тереңдетилип жана дифференцияланат [93, Б. 94-97].

Өзүн өзү баалоодо аңдалуучу сапаттардын ички эталонго проекциясы, турмуштук татаал кырдаалга туш болгон балдар менен иштөөдө өзүнүн мүнөздөмөлөрүнүн баалуулуктардын шкаласы менен салыштыруусу, өзүнүн жеке баалуулуктары тууралуу өзүнүн ой толгоолору, адамдын өзүнө болгон позитивдик же негативдик тутунуусу (көз карашы) болуп өтөт [93, Б. 90-101].

Өзүн өзү баалоонун бийиктиги келечектеги максаттын деңгээлине жетүүдө жана кесиптик пландардын кенендигине таасирин тийгизет. Ишмердиктин ийгиликтүүлүгү өзүн өзү баалоосунундагы өлчөмү инсандын өзүнө болгон мамилесинин системасындагы туруктуу параметр болуп саналат.

Кесиптик маанилүү сапаттарды өзүн өзү баалоо кесиптик калыптануудагы бирден бир маңыздуу психологиялык жөнгө салгыч болуп саналат. Өзүн өзү баалоонун структурасы жана анын бийиктиги мугалимдин кесипкөйлүгүнүн деңгээлин аныктайт [93, Б. 94].

Социалдык педагогдун Кыргыз Республикасынын “Балдар жөнүндө” Кодексинде белгиленген турмуштук оор кырдаалдарда турган балдар менен иши 2 тараптуу байланышта болушу зарыл:

1. ички байланыш- мектеп администрациясы, класс жетекчи, мугалимдер ж.б. билим берүү адистеринен менен байланыш;

2. сырткы байланыш-жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, ички иштер органдары, саламаттыкты сактоо, социалдык кызматтарды көрсөткөн уюмдар менен байланыш.

Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдар менен социалдык педагогдун ишинин негизи айлана-чөйрө менен гана тааныштыруу эмес, баланы окутуу ишинин жүрүшүндө, ошондой эле анын чегинен тышкары да өз курдаштары менен баарлашууга үйрөтүү. Социалдык педагогдун ар кандай бузулуулары бар балдарды ар кандай иш-чараларга кошуу үчүн көптөгөн мүмкүнчүлүктөрү бар - класстык жана сабактан тышкаркы иш-чаралар, эс алуу, ж.б. Мындай иш-балдардын бири-бирине көнүп жана классташтары менен “кадимки-өзгөчө” сыяктуу бөлүүгө таянбаган достук мамиле түзүү үчүн жардам берет. Бул багытта социалдык педагогдун ишинин жыйынтыгы болуп ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдардын коомдук активдүүлүгүн, демилгечилигин жогорулатуу, жашоого даярдыгын, коомдо жашаш үчүн алардын жеке сапаттарын калыптандыруу болуп саналат. Заманбап мектептин мугалимдеринин программасы үч артыкчылыктын негизине – билим берүү, окуучуларга кесиптик багыт берүү жана инсандык-коомдук өнүктүрүүгө таянат. Демек, мугалимдин иши окуучулардын окуу программасын өздөштүрүү, кесиптик өзүн-өзү аныктоо жана окуучулардын жеке жана коомдук өнүктүрүүгө багытталышы керек. Бул программанын алкагында, жогорку класстардын окуучуларына кесиптер дүйнөсүн изилдөө үчүн зарыл болгон көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жана келечекте кесипти тандоо боюнча чечим кылуу үчүн маалымат, жекече сапаттардын өнүгүшү менен билим алуунун ортосундагы өз ара байланышты түшүнүү үчүн натыйжалуу жардамды камсыз кылуу зарыл [4, 58].

Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдар менен иштөөдө социалдык педагог, баланын үй-бүлөсүндө түзүлгөн чөйрөгө көңүл буруп, үй-бүлөдөгү тарбиялоо процессинде мамилелердин бузулушун алдын алып, жөнгө

салуусу маанилүү. Анын турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдардын ата-энеси менен дайыма баарлашып туруусу, ата-эне менен балдардын пикир алышуусуна байкоо жүргүзүүсү, үй-бүлө мүчөлөрүнүн жүрүм-туруму жана балдарга болгон мамилеси жөнүндө көбүрөөк билүүгө мүмкүнчүлүк берет. Ошондой эле, үй-бүлөнүн адаттары, баалуулуктары, салттары жана турмуш шарттары тууралуу билүү үчүн, социалдык педагог баланын үйүнө баруусу зарыл. Социалдык педагогдун ишинде ийгиликке жетүү үчүн дагы бир кадам, ал ата-энелерге баланы өнүктүрүү тууралуу түшүнүксүз суроолордо багыт, сунуштарды берүүсү болуп саналат.

Көңүлдү профилактикалык иштерге коюу менен социалдык – педагогикалык иш – чаралардын системасы тобокел тобунда турган балдардын жана өспүрүмдөрдүн өнүгүүсүндөгү узак убакытты жана ишмердүүлүгүнүн кенен спектрин камтыш керек экендиги жөнүндө айтуу зарыл. Окуу, эмгек, коомдук ишмердүүлүк менен катар профилактикалык чаралар эс алуу тармагын дагы камтылышы керек. Тобокел тобундагы балдарга жана өспүрүмдөргө социалдык - педагогикалык жардам инсандын таанып билүүчүлүк жана коммуникативдик процесстин өнүгүүсүнө гана эмес, инсандык көрсөтүүлөр жана социалдык көз караштарды бекемдөөдө, баалуулук көрсөтмөлөрдүн системасын калыптандырууда өз алдынчалуулукту жогорулатууга дагы багытталган түзөтүүчү-реабилитациялык жана профилактикалык чараларды комплекстүү системага бириктирүү зарыл.

1.3. Социалдык педагог менен социалдык кызматкердин ишмердүүлүгүн салыштыруу мүнөздөмөсү

Акыркы жылдары биздин коомдо болуп жаткан терең социалдык өзгөрүүлөр, экономиканын, маданияттын, билим берүүнүн оор абалдары балдардын жашоо жана тарбиялоо шарттарын начарлатты. Жыйынтыгында өспүрүмдөр жана жаштар арасында кылмыштуулук көбөйүп, балдар арасындагы суициддик көрүнүштөр, рекэтчилик, таксикомания көйгөйлөрү

орун алды. Физикалык жана психикалык жактан мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын саны өсүүдө. Ушуга байланыштуу көптөгөн изилдөөчүлөр республикадагы мектептерге жаңы социалдык педагог деген штатты киргизүүнү сунушташкан, себеби ал оор турмуштук кырдаалга туш болгон балдарга билим берүү жана аларды тарбиялоодо жардам бере алат. Н.И.Джакубованын «Кыргызстанда жаңы социалдык кесиптин орношу» деген эмгегинде биз буларды окуй алабыз: «мектепке мектептен кетип калуу коркунучунда турган балдардын, ошондой эле алсыз категориядагы балдардын укугун коргоо маселелери менен иштей турган адис керек. Педагогика жана курактык психология боюнча билимге ээ, мектепте иштеген жана коммуникативдик көндүмдөрү бар мындай адиске, башка сырттан келген адистерге караганда балдар үчүн жагымдуу тарбиялоо чөйрөсүн түзүү боюнча иштерди жүргүзүү оңой» [44, Б.72].

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн объектиси болуп социализация процессинде жардамга муктаж болгон балдар эсептелинет. Мындай категорияга толук кандуу социалдык тарбиялоосу жетишсиз, ошондой эле, өсүүсүндө физикалык, психикалык же интеллектуалдык кемчиликтери бар (азиздер, дудуктар, балдардын церебралдык параличи менен ооруган балдар, акыл жагынан артта калгандар ж.б.) жеткиликтүү көп сандагы интеллектуалдык, педагогикалык, психологиялык, социалдык нормадан четке чыккан балдар кирет. Бул балдардын бардыгы коомдун өзгөчө камкордугун талап кылат. Социалдык педагогдун негизги милдети жана миссиясы жөнүндө дагы Н.И.Джакубова «Кыргызстанда жаңы социалдык кесиптин орношу» деген эмгегинде төмөнкүлөрдү жазган: «Балдар, өспүрүмдөр жана ошондой эле алардын ата-энелери алардын жашоосунун оор учурларында социалдык педагогго кайрылышат. Көңүлдөрү калган, үмүттөрүн үзгөн, күмөн саноолор менен жашашкан, пайда болгон көйгөйлөрдү өз алдынча чече албаган, алар түшүнүүнү, боорукердикти, адамдык колдоону жана конкреттүү жардамды күтүшөт. Социалдык педагогдун башкы милдети – алардын ар бири өзүнө ишенүүсү, өзүнүн баалуулуктарын кайра баалоо жана түшүнүүсү үчүн сөз жана

иш аркылуу жардам берүү. Жаш балдарды сактоо жана тарбиялоо – анын негизги мүдөөсү (миссия)» [44, Б.72].

Бул кызматты киргизгенден кийин республикадагы мектептерде биринчи социалдык педагогдор мугалимдер болгондугу таң калыштуу эмес. Чындыгында мугалим жана социалдык педагогдун кесиптик ишмердүүлүгүндө көптөгөн окшоштуктар бар. Барынан мурда, эки кесипти бириктирген, алардын көңүлүнүн объектиси болгон - бала, анын өнүгүүсү жана социалдык калыптануусу болуп саналат. Муну менен бирге бул адистердин кесиптик ишмердүүлүктөрү бир катар олуттуу өзгөчөлүктөргө ээ. Мугалим өзүнүн негизги билим берүү функцияларын аткаруу менен коом топтогон социомаданияттык тажрыйбаны жана билимди жаш муундарга сунуштайт, ушул процессте баланы өстүрүү жана тарбиялоо ишке ашырылат. Социалдык педагог өз ишмердүүлүгүн ар кандай уюмдарда: мектептерде, уюттарда, балдар ооруканасында, реабилитация борборлорунда ж.б. жүзөгө ашыра алат. Социалдык педагогдун көңүлүнүн борборунда баланын социализациясы, анын нормалдуу социалдык мамилелерден «түшүүгө», обочолонтууга альтернатива катары коомдо ийгиликтүү интеграцияланышы жатат.

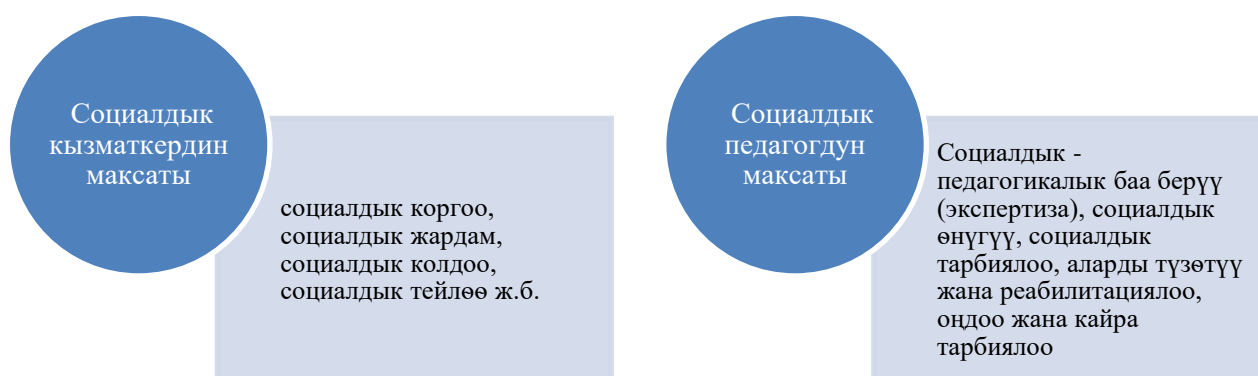
Социалдык кызматкер менен социалдык педагог окшош көйгөйлөрдү чечүү менен алектенишет, ошого жараша алардын иштөө функциялары жана технологиялары дал келет, өз ара аракеттенишет жана бири-бирин толуктап турушат жана алардын милдеттери бир калыпта ишке ашат. Социалдык педагогика тармагындагы Орусиянын алдыңкы адистери А.В.Мудрик жана В.И.Загвязинский «ар бир социалдык педагог бул – социалдык кызматкер бирок бардык эле социалдык кызматкер – социалдык педагог эмес»-деп адилеттүү байкашкан [95, Б.13]. Ал эми И.А. Зимняянын оюу боюнча, «социалдык педагогика билим берүү тармагындагы социалдык иштин өзгөчө тармагы катары түшүнсө болот, демек, социалдык педагог – бул окуучуну, баланы тарбиялоо, өнүктүрүү, өркүндөтүү функциясын аткарган социалдык кызматкер» [50,Б.7].

Кыргызстанда райондук мектептерге социалдык педагогдорду киргизүү боюнча сунушун колдогон Аламүдүн районунун билим берүү бөлүмү өзгөчө чоң роль ойногон. 2002-жылдын 25-мартында бекитилген «Кыргыз Республикасынын мектеп окуучуларын тарбиялоо концепциясында», «Кадрлар саясаты» бөлүмүндө штаттык жүгүртмөгө бир катар кызмат орундарын, ошону менен бирге, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын колдоосу менен жалпы билим берүүчү уюмдарда социалдык педагогду киргизүү сунушталган. 2004-жылдын сентябрында Аламүдүн райондук кеңеши жана райондук мамлекеттик администрациясы штаттык жүгүртмөгө 32 райондук мектептерге социалдык педагогду – социалдык, педагогикалык иштин уюштуруучусу бирдигин киргизүү жөнүндө Токтом кабыл алган. Бул кызматка алынган социалдык педагогдор социалдык педагогиканын негиздерин, медициналык, психологиялык билимдерди, мыйзамдык-нормативдик актыларды жана үй-бүлө менен иштөө усулдарын камтыган программа боюнча окутулган. Алты жыл аралыгында райондук администрация жергиликтүү бюджеттен социалдык педагогдордун кошумча штатын колдогон. Аламүдүн районундагы пилоттук долбоор изилденген жана бул тажырыйба КРнын Өкмөтүнүн 2010-жылдын 2-февралындагы жалпы орто жана негизги орто мектептерде социалдык педагогдун кызматтык милдеттерине квалификациялык талаптарын бекитүү боюнча №58 Токтомун кабыл алууга түрткү болгон.

Социалдык кызматкер калктын ар кандай катмарына жардам берүү менен алектенет. Бул жардамдын спектри кенен, анткени көптөгөн оор абалда калган адамдар жардамга муктаж. Социалдык кызматкердин ишмердүүлүгү жекече жана социалдык субъекттүүлүктү өнүктүрүүгө, реабилитациялоого, колдоого багытталган, ал эми социалдык педагог адамдын коомдо тарбиялануусун ишке ашырат. Калк менен социалдык ишти жүргүзүүдө социалдык педагогиканын методдорун колдонуусу, бул социалдык кызматкердин жана социалдык педагогдун кесибин окшоштурууну билдирбейт, себеби алардын ар биринин өзүнүн изилдөөсүнүн ар түрдүү предмети жана өзүнүн өзгөчөлөнгөн мыйзам ченемдүүлүктөрү бар [44, Б.9].

Биздин изилдөөнүн алкагында, терең талдоо максатында социалдык педагогдун жана социалдык кызматкердин ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлөнгөн мыйзам ченемдүүлүктөрүнө: а) ишмердүүлүктүн максаттары; б) милдеттери; в) иштөөгө негиз боло турган принциптери; г) функциялары кирет.

3-таблица. Социалдык кызматкердин жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн максаттары

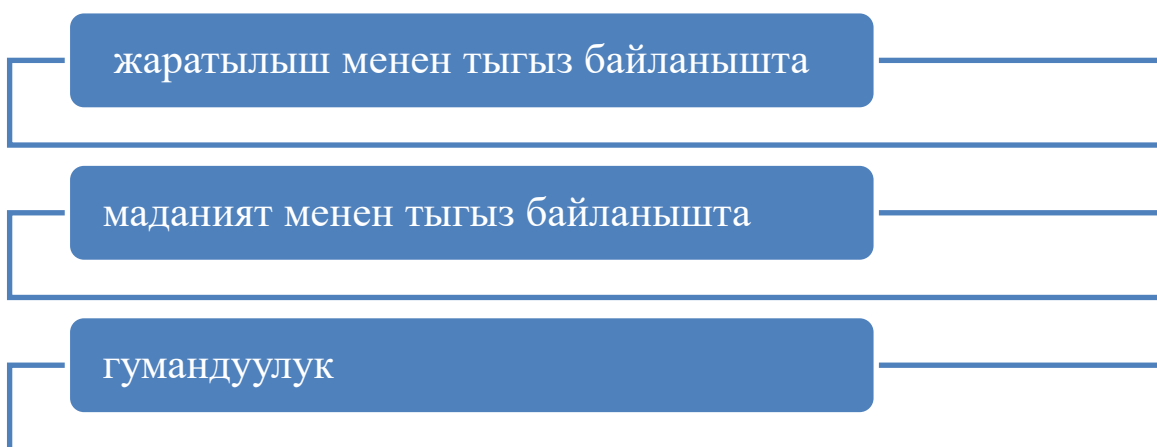
Социалдык кызматкер өзүнүн практикалык ишмердүүлүгүндө негизги принциптердин системасына таянуу менен иш жүргүзөт. Алар бир нече:

- **жалпы философиялык–коом**, адам жана алардын өз ара аракеттенишүүсүнүн механизми жөнүндөгү (детерминизм принциби, чагылуу принциби, өнүгүү принциби ж.б.) бардык илимдердин негиздерин түзгөн;
- **социалдык-саясий** – мамлекеттин социалдык саясатынан (социалдык иштин аймактык өзгөчөлүктөрү менен айкалышууда мамлекеттик багыттын биримдүүлүгү) социалдык иштин багыттуулугу жана мазмунунун көз карандылыгы шартталган талаптарды билдирген, социалдык кызматкердин ишмердүүлүгүнүн мыйзамдуулугу жана адилеттүүлүгү, мазмундун жана методдордун демократиялуулугу;
- **уюштуруучулук** – адистердин социалдык-технологиялык компетенттүүлүгү, аткарууну көзөмөлдөө жана текшерүү принциби, функционалдык аныкталгандык принциби, укуктардын жана милдеттердин биримдик принциби;

- **психологиялык-педагогикалык** - социалдык кызматкердин кардарларына психологиялык-педагогикалык таасирдин каражаттарын тандоо, социалдык-технологиялык процедураларды ишке ашырууда жеке мүнөздөмөлөрдү эске алуу зарылчылыгы, социалдык иштин максаттуулугу жана даректүүлүгү.

Ал эми социалдык педагогдун ишмердүүлүгү төмөнкү 3 принципке негизделет:

4-таблица -Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнө негиз болгон принциптер

Социалдык педагогдун компетенттүүлүгүнүн чегине төмөндөгүлөр кирет:

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндө колдонгон принциптер:

- гуманизация,
- бүтүндүк,
- маданиятка шайкештик,
- үзгүлтүксүз,
- мыйзамдуулук,
- өз ара аракеттешүү,
- купуялуулук,
- даректүү.

Ошентип, социалдык педагог иштин чоң көлөмүн аткарат, анын кардарларынын катарына окуучулар эле эмес, алардын ата-энелери, алардын үй-бүлөлөрү кирет. Жалпысынан ал төмөнкү функцияларды аткарат:

➤ **билим берүү – тарбиялоо**, ал бардык социалдык институттарды, дене тарбия жана спорт мекемелерди, массалык-маалымат каражаттарды тартуу менен балдардын жана чоң адамдардын жүрүм-турумуна жана ишмердүүлүгүнө максаттуу багытталган педагогикалык таасирди камсыздоону билдирет.

➤ **диагностикалык** - позитивдүү жана негативдүү таасирлерди жана ар кандай түрдөгү көйгөйлөрдү изилдөө, балдардын, үй-бүлөнүн, социалдык чөйрөсүнүн социалдык-тиричилик шарттарын жана инсандык өзгөчөлүктөрдү изилдөө эмне үчүн өткөрүлөрүн тактоо максатында социалдык диагнозду коюу.

➤ **уюштуруучулук** – тарбиялоонун, пландарды жана программаларды ишке ашырууну өнүктүрүүнү колдоонун, социалдык-педагогикалык жардамдын милдеттерин чечүүдө балдар менен чоң адамдардын, педагогдор жана волонтерлордун коомдук – баалуу ишмердүүлүгүн уюштуруу.

➤ **болжолдоо жана эксперттик**– социалдык иш боюнча ар кандай институттардын ишмердүүлүгүндө, конкреттүү микросоциумдун социалдык өнүгүү процессин программалоого, болжолдоого, долбоорлоого катышуу.

➤ **уюштуруучулук - коммуникативдик** – социалдык педагогикалык ишке калктын ыктыярдуу жардамчыларын киргизүү. Алардын балдар, үй-бүлөлөр менен иштөөсүн, ар кандай институттардын ортосундагы өз ара аркеттешүүнү жөнгө салуу, биргелешкен эмгекти жана эс алууну уюштуруу.

➤ **коргоо** – инсандын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо үчүн бар укуктук ченемдердин арсеналын пайдалануу. Социалдык педагогдун тарбиялануучуларына түз жана кыйыр укукка каршы таасирине жол берген адамдарга карата юридикалык жоопкерчиликтерди ишке ашыруу жана мамлекеттик кыстоолордун чараларын колдонууга жардам көрсөтүү.

➤ **ортомчулдук** - бала менен үй-бүлөнүн, билим берүү уюмдары менен баланын жакын чөйрөсүнүн ортосундагы кызыкчылыктардагы байланышты ишке ашыруу.

Социалдык педагогдун кызматтык милдеттерине үй-бүлөлөргө баруу кирет. Алдын ала таанышуунун жыйынтыгын эске алуу менен социалдык педагог ата-энелердин өзүнүн милдеттерине мамилелерин, алардын мектептин жашоосуна катышуусун, баланын мектептеги жүрүм-турумун көңүлгө алуу менен үй-бүлөгө эки, үч жолу барууну пландаштырат.

Үй-бүлөгө биринчи жолу баруу-жоопкерчиликтүү учур экендигин эстен чыгарбоо керек, себеби ал ата-энелер социалдык педагогго ишенген, алардын кеңештерин уккан чөйрөнүн пайда болуусуна өбөлгө жаралат. Ошону менен бирге ал өзүнүн аракеттеринин туура экендигине көзү жетиши керек, иштеше турган кардарларына өзүнүн максаттарын так айтууга жөндөмдүү болушу керек.

Социалдык педагог үй-бүлөдө позитивдүү чөйрөнү, коопсуздук сезимин түзө алышы абдан маанилүү. Позитивдүү чөйрөнү түзүү үчүн социалдык педагог тигил же бул үй-бүлөгө барууга алдын ала даярданып жана алар жөнүндө төмөнкүдөй маалыматтарды чогултушу керек: үй-бүлөнүн курамы, материалдык абалы, ата-энелердин иштеген жери, үй-бүлө мүчөлөрүнүн пайда болгон суроолорун жана аларга жоопторун ойлоону, турмуштук оор кырдаалга кабылган бала жөнүндө ар кандай маалыматтарды алуу керектигин белүү.

Ата-энелерди мектепке күнүмкү жагымдуу жардам берүүгө, берилген тапшырмаларды аткарууга тартуу – мугалимдин, социалдык педагогдун үй-бүлө менен ишинде коопсуз сезимин түзө алганынын натыйжасы. Н.Пезешкиан: «... сүйүү, ишеним, үмүт, сабырдуулук, көңүл буруу жөндөмдүүлүгү ... тактык, тыкандык, сыйчылдык, чынчылдык, ак ниеттик, адилеттүүлүк, сарамжалдуулук, ишенимдүүлүк, бүтүндүк) – инсандын бул сапаттары ата-энелери, байкелери жана эжелери менен, алар ушундай абалдарда болгон учурдан баштап окшоштуруу жолу менен калыптанат» -деп белгилеген [114, Б.39].

Социалдык педагог үй-бүлөлөр менен иштөөдө дайыма жаңы методдорду жана ыкмаларды үйрөнүүгө, алардын тийгизген механизмдерин түшүнүүгө жана аларды колдонууга жоопкерчилик менен мамиле кылууга даяр болушу зарыл. Баланын аз камсыздалынышы жөнүндө маалыматтар алынгандан кийинки социалдык педагогдун иш аракетинин алгоритми төмөнкүдөй болот:

- көйгөйлөрдү алып чыгуу;
- үй-бүлө менен иштөөнүн планын түзүү;
- үй-бүлөлөрдү кыдыруу, болгон кырдаал жөнүндө балдардын оюн билүү;
- мектептердин, шаардык башкаруунун жоопкерчилигине алынган балдарга жардам берүүнүн планын түзүү;
- балдардын үстүнөн кам көрүүнү аныктоо үчүн керектүү документтердин топтомун даярдоо;
- үй-бүлөгө жардам берүү планын аткарылуусуна мониторинг жана көзөмөл.

Биз Аламүдүн районунун социалдык педагогдорунун иш планына талдоо жүргүздүк жана кийинки жыйынтыктарды чыгардык: социалдык педагогдордун үй-бүлөлөр менен иштөөсү пландаштырылган эмес, алар көпчүлүгүндө класс жетекчилер жана жаш өспүрүмдөр менен иштөө бөлүмүнүн кызматкерлери менен биргеликте иштешкен.

Төмөнкү Ала-Арча мектебинин социалдык педагогунун планын мисалында алардын ишмердүүлүгүндө төмөнкү функцияларды аткаруусу болжолдонот:

I. Профилактикалык функция:

- Баланын үй-бүлөдө, мектепте өнүгүү шарттарын изилдөө, анын жеке өсүүсүнүн деңгээлин, психологиялык жана физикалык абалын, үй-бүлөнүн социалдык макамын аныктоо.
- Ата-энелерге, балдарга, педагогдорго укуктук, психологиялык, педагогикалык билим берүү.

II. Коргоо-сактоо функция:

- Үй-бүлөлөрдүн көйгөйлөрү жана чыр-чатак кырдаалдары жөнүндө маалыматтардын жыйындысын түзүү.
- Педагогикалык консилиумдар үчүн, мамлекеттик жана укук коргоо мекемелеринин балдардын кызыкчылыктарын коргоо үчүн документтерди даярдоо.
- Чыр-чатактык кырдаалдардын катышуучулары менен жеке сүйлөшүүлөр, топтук сабактар, чыр-чатак пайда болгон учурда балдардын ата-энелер жана мугалимдер менен мамилесин камсыз кылуу.

III. Уюштуруучулук функция:

- Психологду, дарыгерлерди, жаш өспүрүмдөр менен иштөө бөлүмүнүн инспекторлорун чакыруу менен тематикалык консультацияларды уюштуруу.
- Ата-энелер, педагогдор, окугандар менен жекече консультацияларды камсыз кылуу.
- Жергиликтүү жана муниципалдык органдардын балдарды жана үй-бүлөлөрдү коргоо боюнча социалдык кызматы менен, укук коргоо органдары жана коомдук уюмдар менен мамиле түзүү.

Социалдык педагог ата-энелердин ордуна балдарды багуу жана тарбиялоо функциясын өзүнө албашы керек, анткени бул үй-бүлө мүчөлөрүнүн пассивдүү оордугун артырган (иждевенческая) көз карашына алып келет. «Тобокел» тобундагы үй-бүлөлөр менен иштеген социалдык педагог мүмкүнчүлүктөрүн, ишмердүүлүгүн конкреттүү, так коюлган максаттарга бөлүшү керек. Баласын үй-бүлөгө кайтаруу жөнүндө ата-энелер чечим кабыл алышы үчүн конкреттүү чараларды талкуулоо жана иштеп чыгуу маанилүү.

Социалдык педагог эң алгач, үй-бүлөлүк тарбия берүүнүн эң жакшы тажрыйбасын табуу, жалпылоо жана жайылтууну көздөйт. В.М.Целуйко өзүнүн эмгегинде көрсөтөт: «Бардык жакшы жана жаман нерсе – адамдын мындай татаал жана карама-каршы дүйнөгө келгенинин биринчи күнүнөн баштап эле түптөлө баштайт. Жашоого үйрөтүү биринчиден, чоң адамдарды тууроо жолу

менен, экинчиден, чоң адамдар өзүлөрү балада эмнени тарбиялоонун натыйжасында болот. Ошондуктан бала үчүн керектүү турмуштук тажрыйбанын булагы болуп ата-энелердин инсандыгынын таасири канчалык чоң экендиги күмөн саноону туудурбайт» [172, Б. 8].

Ал эми социалдык кызматкер социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү өнөктөштүктү күчөтүүдө борбордук ролду аткарат, анткени алар балдардын укугун коргоодо мамлекеттик органдын кызматкерлери. Бардык социалдык институттар социалдык кызматкерлердин түздөн-түз ишмердүүлүгү аркылуу инсандын өзүнө өзү жардам берүүгө даярдыгынын өнүгүүсү жөнүндө маалыматтар аркылуу кабардар болушат. Ал эми инсанды калыптандыруу суроолору негизинен педагогикалык методдор менен чечилет, ал социалдык педагогдун ишмердүүлүгү аркылуу ишке ашат [95, Б. 146].

Кыргыз Республикасында социалдык педагогдор өз ишмердүүлүгүн жалпы орто мектептерде гана жүзөгө ашырышат. «Социалдык педагог» кесибинин аталышы эки туунду сөздөн алынган: «педагог» жана «социалдык». Педагог адамзат тарабынан топтолгон билим жана маданий тажрыйба өткөрүп берүү боюнча ишти жүзөгө ашыруучу болсо, ал эми социалдык педагогдун көңүлүнүн борборунда баланын социализациясы, анын коомго ийгиликтүү кошулуусу, коомдон обочолонушун, нормалдуу социалдык мамилелерден «түшүп калуусун» алдын алуу турат. Педагогикалык ишмердүүлүк үзгүлтүксүз, узак мөөнөттүү мүнөзгө ээ, ал Мамлекеттик жана предметтик билим берүүчү стандарттар, окутуу программалары жана Окуу-методикалык комплексттердин негизинде иш жүргүзүлөт.

Социалдык-педагогикалык ишмердүүлүк бир нече максаттарды аткарууга багытталган:

1. баланын социалдашуусуна, анын коомго жана коомдук мамилелерге ыңгайланышуусуна колдоо көрсөтүү;
2. баланын көйгөйлөрүн чечүү, башкача айтканда турмуштун оор кырдаалына туш болгон балага социалдык калыптануу үчүн тиешелүү

шарттарды камсыз кылуу, ошондой эле жагымдуу, педагогикалык тийиштүү коомдук чөйрөнү түзүү үчүн шарттарды калыптандыруу;

Белгиленген максаттарга ылайык социалдык педагог төмөнкү негизги милдеттерди аткарууну көздөйт:

1. окуучулардын коллективин жана окуучунун инсандык, дене-бой, психикалык өзгөчөлүктөрүн, аларды өнүктүрүү үчүн шарттарды изилдөө;
2. окуучулардын компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү (жашоодо чечим чыгаруу, өзүнүн инсандык муктаждыктарын ишке ашыруу, инсандык сапаттарын өнүктүрүү компетенттүүлүгү),
3. баланын өнүгүшү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү;
4. балдардын укуктарын социалдык коргоо жана коомдук коопсуздугун коргоо; укуктук жардам жана педагогикалык колдоо көрсөтүү;
5. бала жана алардын курбулары, педагогдордун жана ата-энелердин ортосундагы пикир келишпестиктерди чечүү боюнча көмөк көрсөтүү;
6. үй-бүлө жана мектеп ортосундагы өнөктөштүк байланыштардын калыптануусуна шарт түзүү;
7. турмуштук оор кырдаалына кабылган үй-бүлөлөрдүн балдарына жардамдын ар кандай түрлөрү менен камсыз кылууга көмөк көрсөтүү;
8. баланы оптималдуу өнүктүрүүгө шарттарды түзүү үчүн мектеп жетекчилиги, мугалимдер, ата-энелер, мекемелер жана уюмдар менен өз ара аракеттенүү.

Баланын коомдук турмушунун көйгөйү – социалдык педагогдун ишинин негизги объектиси. Социалдык педагог мамлекеттин социалдык саясатын окуу жайдагы жол көрсөткүчү болгондуктан, кризистик абалда турган балдар менен педагогикалык иштин негизги багыттарын аныктайт. Кыргыз Республикасынын «Балдар жөнүндөгү» Кодексине ылайык [2, ЧУА], бул балдарга төмөнкү балдар кирет:

- ата-эненин камкордугунан ажыраган балдар;
- ден соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдар;
- мыйзам менен чыр-чатагы бар балдар;

- зордук-зомбулукка кабылган балдар;
- жумуштун оор формасында иштеген;
- «тобокел» топтогу балдар.

Бул контексте, социалдык-педагогикалык ишмердүүлүк даректүү мүнөзгө ээ, убакыт жагынан баланын маселесин чечүү мөөнөтүнө көз каранды.

Социалдык педагог баланын тегерегиндеги социумду изилдейт, коомдук чөйрө менен өз ара байланышат, балдар маселелерин чечүүгө социалдык кызматтарды, уюмдарды жана мекемелерди тартат. Ошондуктан, социалдык-педагогдун ишмердүүлүгү социалдык кызматкердин ишмердүүлүгүнө жакын, бирок окшош эмес.

Социалдык кызматкердин максаты социалдык коргоо, социалдык тейлөө, ал эми социалдык иштин объектиси болуп жаш курагына карабастан, белгилүү бир социалдык көйгөйлөрү же кыйынчылыктары бар адамдар болушу мүмкүн. Социалдык кызматкер үй-бүлөнүн экономикалык көйгөйлөрү менен алектенип, аны турмуштук оор кырдаалдан чыгууга жардам берет. Бирок анын ишмердүүлүгү баланын көйгөйлөрүн кароого багытталган эмес, социалдык кызматкер бала менен түздөн-түз иш алып барбайт.

Ал эми социалдык педагогдун максаты – баланы өнүктүрүү, билим берүү, социалдык калыптануу процессинде социалдык-педагогикалык баалоо, социалдык өнүгүү, коррекция жана калыбына келтирүү, ондоо жана кайра тарбиялоо. Социалдык педагогдун көңүлүнүн борборун коомго аралашуусундагы жардамды талап кылган аялуу балдар жана жаштар ээлейт. Өзүнүн кесиптик максаттарына жетишүү үчүн социалдык педагог мамлекеттик органдардын, коомдук бирикмелердин жана окуу-педагогикалык кеңештин ишине катышып, окуучулардын жана бүтүрүүчүлөрдүн кызыкчылыктарын коргоо керек болгон бардык уюмдардын өкүлдөрү менен, үй-бүлө жана баланы социалдык коргоо боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана муниципалдык кызматтар менен байланышып турат.

5-таблица - Социалдык педагог менен социалдык кызматкердин кесиптик ишмердүүлүктөрүнүн айырмачылыктары

Чен-өлчөмдөр	Социалдык кызматкер	Социалдык педагог
Максаты	Социалдык коргоо, социалдык жардам, социалдык колдоо, социалдык тейлөө	Социализация, Социалдык өнүктүрүү
Объектиси	Өз алдынча чече албаган социалдык көйгөйгө ээ адам.	Социализация процессинде социалдык – педагогикалык жардамга муктаж жаштар жана балдар
Предмети	Материалдык жардам көрсөтүү, кеңеш берүү социалдык тейлөө.	Социалдык – педагогикалык процесстин натыйжасы, инсандын социализациясынын өнүгүүсү. Социалдык тарбиялоонун натыйжасы
Жумушчу орду	Социалдык өнүктүрүү башкармалыгы, айыл өкмөтү, социалдык мекемелер.	Билим берүү уюму (мектеп)

Социалдык кызматкер менен социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн объекттери ар түрдүү: социалдык кызматкер жардамга жана колдоого муктаж жарандардын бардык курактык топтору менен иш алып барса, ал эми социалдык педагог билим берүү системасында эмгектенет жана ишмердүүлүгү турмуштук оор кырдаалга туш болгон жана «тобокел» тобундагы окуучу балдарга багытталган.

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары болуп төмөндөгүлөр саналат:

1. Социалдык диагноз коюу. Социалдык-маданий кырдаалды аныктоо, социалдык педагогдун таасирине түшкөн балдар менен чоңдордун социалдык жана жеке маселелерин аныктоо. Маалымат ар кандай булактардан (педагогикалык, ата-энесинин, психологиялык, медициналык ж.б.) болушу мүмкүн. Белгилүү бир окуучунун муктаждыктарын, тиешелүү мекемелердин жана уюмдардын эксперттеринин жардамы менен көмөк көрсөтүү үчүн иш-чараларды иштеп чыгуу.

2. Баланы окутуу, тарбиялоо, кароо менен байланышкан маселелер боюнча үй-бүлөгө жардам. Ар түрдүү адистердин жана уюмдардын (билим берүү, саламаттык сактоо, социалдык коргоо, маданият уюмдары ж.б.) ортосунда ортомчулук.

3. Баланын окуусунда жетишүү жана билим берүү мекемесине баруусуна терс таасир тийгизген себептерди чечүү үчүн жардам көрсөтүү. Баланын кызыкчылыгына тиешелүү чыр-чатак, турмуштук оор кырдаал, көйгөйлөрдү таануу, диагностикалоо жана чечүү. Бала үчүн оор кесепеттерди алдын алуу боюнча комплекстүү иш-чараларды иштеп чыгуу. Балдардын жана өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун, жүрүм-турумунун бузулууларын, анын ичинде аракеттик, наркомания, тамеки чегүү, эрте жыныстык жакындыкты алдын алуу. Сергек жашоону пропагандалоо.

4. Балдар, ата-энелер жана коомчулукту социалдык-педагогикалык иш-чараларды өткөрүүгө тартуу. Коомдогу ар кандай балдардын коомдук маанилүү ишин (эс алуу, тарбиялоо иш-чаралары) уюштуруу. Чыгармачылык процессине кошуу, коомдук демилгелерди колдоо.

5. Балдар, ата-энелер, мугалимдерди жана мектеп жетекчилигин көйгөйлөрдү, чырчатактарды чечүү боюнча жеке жана топтук кеңеш берүү. Үй-бүлөлөрдө, балдар жана чоңдор арасындагы нормалдуу инсандык мамилелерди түзүүгө көмөк көрсөтүү, ошондой эле балдар жана улуулар ортосундагы ар кандай топтук өз ара аракеттенүүнү уюштуруу. Балдар менен чыр-чатактарды чечүү боюнча мугалимдерге жардам берүү.

6. Балдар, үй-бүлө жана педагогдордун укуктарын пропагандалоо жана түшүндүрүү. Атайын милдет катары «Балдардын укуктары тууралуу Конвенция» жана башка укуктук документтердин негизинде баланын укуктарын коргоону айтууга болот.

6-таблица - Педагогикалык жана социалдык-педагогикалык ишмердүүлүк

Кесиптик ишмердүүлүктүн түрү Ишмердүүлүк жүргүзүлгөн уюм	Ишмердүүлүктүн максаты	Ишмердүүлүктүн мүнөзү	Ишмердүүлүктүн объектиси
Педагогикалык ишмердүүлүк Билим берүү уюму (мектеп)	Коомдук-маданий тажрыйбаны өткөрүп берүү	Программалык жана ченемдик, үзгүлтүксүз	Бардык балдар
Социалдык-педагогикалык ишмердүүлүк Билим берүү уюму (мектеп)	Баланын социалдашуусуна жардам	Даректүү, жергиликтүү	Турмуштук оор кырдаалына туш болгон балдар

КРнын билим берүү жана илим министрлиги ЮСАИД «Сапаттуу билим» долбоору менен биргеликте 2012-жылы социалдык педагогдун квалификациялык мүнөздөмөсүн түзүү демилгесин көтөргөн. Жумушчу топтун мүчөлөрү эки түшүнүктү (социалдык педагогдор жана социалдык кызматкерлер) так бөлүштүрүүгө басым жасашты. Документ Жумушчу топ (изденүүчү бул жумушчу топтун мүчөсү болгон) тарабынан иштелип чыккан жана азыркы күндө жарыялаган социалдык педагогдордун функционалдык милдеттеринин иштелип чыгышына негиз болгон [9].

Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин «Жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагогдорунун функционалдык милдеттерин бекитүү жөнүндө» 2019-жылдын 30-августунан №1033/1буйругу жарыяланып, социалдык педагогдордун функционалдык милдеттери, кызмат милдеттери такталып сунушталган.

Биздин педагогикалык экспериментке катышкан социалдык педагогдордун оюу боюнча чыккан Буйрук алардын ишин ачыктап, милдеттерин так билүүсүнө өбөлгө түзгөн. Социалдык педагог менен

социалдык кызматкерлердин функционалдык милдеттери тууралуу Жоболорун (Тиркеме №1) салыштыруусун биздин талдообуз менен коштоп сунуштайбыз. менен

«Жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагогдорунун функционалдык милдеттерин бекитүү жөнүндө» Буйрук төмөнкү пункттардан турат:

- I. Жалпы Жоболор
- II. Функционалдык милдеттери
- III. Кызмат милдеттер
- IV. Укуктар
- V. Жоопкерчилик
- VI. Кызмат боюнча байланыштар

Ар бир пункту чечмелөөгө аракет кылалы.

I. Жалпы жоболор

Бул пункта социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн максаты жана негизги объектилери кимдер экендиги ачыкталып жазылган.

Ошондой эле төмөнкү баланын кызыкчылыктарын коргоо максатында социалдык педагог өзүнүн иш-аракетинде жетекчиликке алган принциптер көрсөтүлөт: конфиденциалдуулук, индивидуалдуулук жана толеранттуулук.

Билим берүү уюмунун социалдык педагогдун иш-аракети, укуктары жана милдеттери Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен жөнгө салынат, ошону менен бирге Кыргыз Республикасынын Конституциясы, Балдар жөнүндө Кодекси, Үй-бүлөлүк кодекси, 2015-жылдын 22-июнунан №391 «Оор турмуш акыбалдагы үй-бүлөөлөр жана балдарды табуу боюнча жобону бекитүү» жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому, билим берүү уюмунун Уставы, директордун буйруктары жана буйрутмалары, бул кызмат нускасы, эмгек келишими.

Социалдык педагогду райондук (шаардык) билим берүү башкармалыгынын башчысы тарабынан жумушка дайындалат жана жумуштан бошотулат.

II. Функционалдык милдеттери

Билим берүү уюмунун социалдык педагогунун иш-аракетине балдар, жаш өспүрүмдөр, анын ата-энеси (мыйзам өкүлдөрү), класс жетекчилер, мугалимдер, мектеп жетекчилиги, балдар менен иштеген комиссия, социалдык коргоо мамлекеттик уюмдарынын өкүлдөрү, психологиялык, медициналык, педагогикалык консультация жана башка менен иш жүргүзүү кирет.

Социалдык педагогдун функцияларына төмөнкүлөр кирет:

- балдар, жаш өспүрүмдөр жана бойго жеткен адамдар менен ишенимдүү мамиле түзүү;
- «социалдык диагнозун» аныктоо жана негиздөө. Билим берүү уюмдарында көнүгүүлөрдү жана алган билимдерин өздөштүрүү боюнча ден-соолугун мүмкүнчүлүгү чектелген балдардын, эмгектенген балдардын, мыйзам менен чыр-чатагы бар балдар жана оор жумуш акыбалдагы балдардын башка категорияларынын потенциалдык мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо үчүн балдар менен үй-бүлөлөрдүн социалдык турмуштук жашоосун жана социалдык чөйрөсүн изилдөө;
- чечүүнү талап кылган социалдык чөйрө менен маселелердин актуалдуу көйгөйлөрүн эске алып социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктү пландаштыруу жана аны талдоо;
- окуучулардын социалдык тарбиясына, биргелешкен эмгек жана эс алуусуна бир эле мектептин башкармалыгын эмес, коомчулукту, микрорайондун жашоочуларын тартуу жана демилге берүү;
- социалдык чөйрөсү жана үй-бүлө тарабынан балдарга жана жаш өспүрүмдөргө көрсөтүлгөн бүт тарбиялоочу таасирлерди тууралоо;
- балдардын жана жаш өспүрүмдөрдүн мыйзамдык нормадан чыккан жана девианттык жүрүм-турумун алдын алуу боюнча профилактикалык чараларды уюштуруу;
- ачык микро-чөйрөдө жаш өспүрүмдөрдүн жана балдардын социалдык маанилүү иш-аракеттерин уюштуруу;

- жеке инсандардын ортосундагы чыр-чатактарды жоюуга жардам көрсөтүү;
- психологиялык-педагогикалык талаптарды эске алуу менен окуучуларды ар кандай пайдалуу иш-аракеттерге тартуу;
- өзүн таануу жана өзүн өнүктүрүү аркылуу баланын өнүгүүсүндө тажрыйбалуу социалдык-педагогикалык колдоо көрсөтүү;
- социалдык коргоо органдары жана башка мамлекеттик органдар кызматташуу;
- Кеңештин иш-аракеттерине катышуу;
- үй-бүлө, билим берүү уюмдары жана баланын жакын чөйрөсү менен баланын кызыкчылыктары үчүн байланыш түзүү;
- социалдык коргоо органдары жана башка мамлекеттик жана мамлекеттик эмес уюмдар менен кызматташтык түзүү.

Кызмат милдеттер

Социалдык педагог төмөнкү кызмат милдеттерин аткарат:

1. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарды табууга көмөк көрсөтөт, бул:

- ата-энеси тарабынан кароосуз калган балдар;
- ден-соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдар;
- мыйзам менен келише албастыкта болгон балдар;
- тобокелдикте/ зомбулуктан жапа чеккен балдар;
- эмгектенген жана мектепке барбаган балдар;
- тобокелдик топтогу балдар жана ошондой эле аялуу жана кооптуу абалдагы балдар.

2.Жогоруда көрсөтүлгөн балдардарга ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар менен керектүү социалдык жардам жана колдоо көрсөтөт.

3. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарды коргоо жана өнүктүрүү пландарын иштеп чыгууга көмөк көрсөтөт.

4. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарды ийгиликтүү адаптациялоо жана социализациялоо үчүн иш-чараларга тартуу боюнча иш-аракеттерди уюштуруу.

5. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарды жана жаш өспүрүм балдарды мектепке даярдоо класстарындагы балдар боюнча бардык маалыматты камтыган мектептин социалдык паспортун өз убагында тариздөө.

6. Жыйынтыктоочу отчеттор менен статистикалык маалыматтарды даярдоо.

7. Үзгүлтүксүз түрдө профессионалдык квалификацияны жогорулатуу.

8. Билим алып жаткандардын укугун жана эркиндигин ишке ашырууда, жашоо жана ден соолуктун коргоосун камсыз кылган ыңгайлуу жана коопсуз айлана-чөйрөнү түзүүдө *көмөк көрсөтөт*; Социалдык чөйрөдө гумандуу жана ахлак-адептүү мамилелерди түзүүдө, балдардын маселелерин чечүүдө ата-энелер менен коомчулукту чакырууда *көмөк көрсөтөт*; Педагогикага багытталган чөйрөнү түзүүдө *көмөк көрсөтөт*:

IV.Укуктар

Социалдык педагог төмөнкүлөргө укуктуу:

4.1.Мектептин уставы тарабынан каралган тартипте мектепти башкаруу иш-чараларына катышуу.

4.2.Кесиптик ар-намысын жана кадыр-баркын коргоо.

4.3.Өзүнүн ишине баа берүүнү камтыган арыздар жана башка документтер менен таанышуу жана аларга түшүндүрмө берүү.

4.4.Кесиптик этиканын ченемдерин бузуу менен байланыштуу болгон тартиптик же кызматтык тергөө учурунда өз алдынча, мыйзамдуу өкүл, адвокат аркылуу кызыкчылыктарын коргоо.

4.5.Мыйзам тарабынан каралган тышкаркы учурларды тартиптик (кызматтык) тергөөлөрдүн купуялуу болушу.

4.6. Социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктө ыкма жана методдорун эркин тандоо жана колдонуу.

4.7.Кесиптик жоопкерчиликтерди ийгиликтүү аткаруу максатында шарттарды түзүүнү билим берүү уюмунун башчысынан талап кылуу.

4.8.Кесиптик ишине байланыштуу мамлекеттик органдарына маалымат берүү.

V.Жоопкерчилик

5.1. *Кыргыз Республикасынын мыйзамы тарабынан аныкталган тартипте социалдык педагог төмөнкүлөргө жоопкерчилик тартат:*

- жашыруунун талап кылган маалыматты жайылтуу;
- социалдык-педагогикалык иш чараларды жүргүзүүдө тарбиялануучулардын өмүрү, ден-соолугу, укук бузуулары жана эркиндигине;
- тарбияланычууга карата физикалык жана (же) психологиялык зомбулук көрсөтүү жана ошондой эле башка аморалдык иш-аракет жасоодон улам Кыргыз Республиканын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамы жана Эмгек Кодекси ылайык жумуштан бошотулат.

VI. Кызмат боюнча байланыштар

Профессионалдык максаттарга жетүү үчүн социалдык педагог:

- 16 жашка чейин бүтүрүүчүлөрдүн жана окуучулардын кызыкчылыктарын коргоо максатында мамлекеттик органдарынын, коомдук уюмдарынын жана башка уюмдарынын өкүлдөрү менен мамиле түзөт;
- билим берүү мекеменин педагогикалык кеңешинин иш-аракетине катышат;
- билим берүү маршрутун аныктоо үчүн ден-соолук мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдар жана анын ата-энесине психологиялык-медикалык-педагогикалык консультацияны алууга көмөк көрсөтөт;
- жергиликтүү бийлик (айылдык кеңеш, мэрия) жана мамлекеттик органдары байланыш түзөт;
- социалдык педагог Жашы жете электердин иштери боюнча инспекциясы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, социалдык коргоо,

социалдык маселелери боюнча комиссиялар, аксакалдар соту менен тыгыз байланыш түзөт.

VII. Корутунду жоболор

Билим берүү уюмунун социалдык педагогу:

1. Окуучулардын санына жараша КР Өкмөтүнүн токтому тарабынан бекитилген штаттык жүгүрмөгө ылайык иштейт;
2. Класс жетекчилер жана мугалимдер менен макулдашылган ар бир окуу жылына иш-аракет планын пландаштыруу; иш-аракет планы мектеп директору тарабынан пландаштырылган убакыттын 5 күндөн ашырбай бекитилет;
3. Билим берүү уюмунун жетекчилиги, мугалимдер жана балдардын/жаш өспүрүмдөрдүн ата-энеси менен дайыма өзүнүн компетенциясына кирген маалыматтар менен бөлүшүү.

Ошентип, педагогикалык документтерди жана материалдарды изилдөө жана булактарды талдоо бизге кээ бир жалпы корутундуну чыгарууга мүмкүндүк берет. Социалдык педагог жана социалдык кызматкердин ишмердүүлүктөрүнүн максат, милдеттерин, аткарылуучу кызматын салыштыруу маселеси бир топ изилдөөлөрдүн объектиси болгонун илимий булактарды талдоо көрсөттү. Социалдык педагогдун функционалдык милдети тереңирээк экендигин айта алабыз, ал реабилитациялык, психокоррекциялык иштерди жүргүзүү аркылуу баланын инсандык калыптануусуна чоң таасир тийгизет, ал эми социалдык кызматкер көпчүлүгү мыйзамдык нускамаларды гана аткаруучу милдеттердин үстүндө иш жүргүзөт.

Көйгөйдү бир эле социалдык тармакта чечүү менен, алардын окшош функциялары жана технологиялары бар, ошондуктан алардын ортосунда өз ара аракеттенүү жүрөт. Ошондой эле алардын жоопкерчилигине шарттарды түзүү максатында ресурстарды табуу жана муктаж болгон адамдарга колдоо көрсөтүү дагы кирет.

I БАП БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Азыркы шарттарда социалдык педагогика - бул социалдык тарбия берүү жана билим берүү ишмердүүлүгүнүн өзгөчө методикасы пайда болгон педагогиканын өз алдынча бөлүмү. Социалдык педагогиканын методикасы инсанга, анын өзүн-өзү өркүндөтүүсүнө, өзүн-өзү тарбиялоосуна, өзүн-өзү уюштуруусуна багытталган. Социалдык педагогиканын коомдук маңызы турмуштун татаал кырдаалга туш болгон балдарга жардам берүүдөн, үй-бүлөгө, баланын коомдо жашоосун өзү аныкташынан, коомдо өзүнүн жөндөмдүүлүгүнө жана шыгына жараша өнүгүүсүнөн турат.

Социалдык педагогиканын теориясы жана практикасы тарыхый-маданиятка, этнопедагогикалык каада-салттарга жана элдин өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу, ал адам жөнүндө нравалык-этикалык түшүнүктөргө жана адамдык баалуулуктарга таянат жана мамлекеттин социалдык-экономикалык өнүгүүсүнөн көз каранды. Турмуштук татаал кырдаалына туш болгон балдарга жардам берүү ишмердүүлүгү боюнча Кыргызстан терең тарыхый негиздерге ээ. Илимий педагогикалык булактарды талдоо Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсү үч этапка бөлүп каралганы аныкталды:

1. Улуу октябрь революциясына чейинки этап – (1917-жылга чейин).

2. Улуу октябрь революциясынан кийинки этап – (1917-жылдан-1991-жылга чейин).

3. Постсоветтик этап (1991-жылдан азыркы мезгилге чейин).

Баланын укугу төрөлгөндөн эле башталат жана мамлекет ал үй-бүлөдө, мамлекеттик мекемелерде тарбиялануусуна же эркинен ажыратылган жайларда болуусуна карабастан, укугун камсыздоого тийиш. Ошондой эле, бала психикалык, акыл-эс же физикалык жактан дени сак, же ал акыл-эси жана физикалык өсүүсү жагынан артта калса дагы роль ойнобойт. Балага кам көрүп жаткан ата-энелер, камкорчулар жана башка адамдар тарабынан сексуалдык зордук-зомбулукту камтыган кемсинтүү же кыянаттык кылуу, кам көрүүнүн

жоктугу же шалакы мамиле, орой мамиле же эксплуатация физикалык же психикалык зордук-зомбулуктардын бардык формаларынан коргоого балдардын укугу эң маанилүү болуп эсептелет. Ата-энесинен багуусуз калган жашы жете электердин укуктарын коргоо адам укугунун ажырагыс бөлүгү катары каралышы керек жана биринчи орунда турушу зарыл. Бул, албетте жашы жете элек балдардын мындан аркы өнүгүү процессине таасирин тийгизет жана жыйынтыгында алардын келечегин аныктайт.

Социалдык кызматкер жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн максаттарын, функцияларын, объектилерин, жыйынтыктарын түшүнүү менен кээ бир учурларда өз ара байланышты жана чаташууну дагы көрсөк болот. Социалдык кызматкер менен социалдык педагог окшош көйгөйлөрдү чечүү менен алектенишет, ошого карабастан алардын иштөө функциялары жана технологиялары кээ бир көйгөйлөрдү чечүүдө гана дал келет жана бири-бирин толуктап турушат.

II БАП. СОЦИАЛДЫК ПЕДАГОГДОРДУН КЕСИПТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ МАТЕРИАЛДАРЫ, МЕТОДДОРУ, ЗАМАНБАП МОДЕЛИ

2.1. Социалдык педагогдордун кесипкөйлүк компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана аны өркүндөтүү жолдорун аныктаган илимий методдор, заманбап модели

Изилдөөнүн объектиси-социалдык педагогдор жана алардын ишмердүүлүгү. **Изилдөөнүн предмети**-социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү.

Изилдөөнүн предмети аныкталган карама-каршылыктарды жоюуга багытталган. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий методдордун комплекси бири-бирин толуктоо менен колдонулду. Изилдөөдө коюлган милдеттерди чечүү төмөндөгүдөй методдордун комплексин тандап алууга негиз болду.

Мектеп документациясын талдоо (мектептин стратегиялык пландары, отчеттор, жыйналыштардын протоколдору ж.б.) менен изилдөө ишибизге маанилүү болгон ар түрдүү документацияларды карадык. Алынган маалыматтар аркылуу социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн багыттарын жана кесиптик компетенттүүлүгүнүн деңгээлин аныктадык.

Аңгемелешүү методу социалдык педагог өзүнүн ишмердүүлүгүндө кызматташкан ички жана сырткы мамлекеттик жана муниципалдык органдарынын кызматкерлери менен байланышын, социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн деңгээлин аныктоого мүмкүндүк берди. Ошондой эле социалдык педагогдордун ишке болгон ички мотивациясы жана башка сапаттарынын (педагогикалык билим, эмпатия) калыптанышын талдадык.

Интервью алуу методу. Изилдөө учурунда мектеп администрациясынын, ата-энелердин, социалдык педагогдордун катышуусу менен алдын ала даярдалган суроолор берилип, талкуулоо өткөрүлдү. Интервью алуу методу суроолорду жооп берүүчүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө

максималдуу жакындаштырылып багытталды. Бул метод ар бир изилденүүчүдөн алдын-ала даярдалган суроолорду камтыйт.

Интервью алууну уюштурууга талаптар:

- изилденүүчүнүн көнүмүш шарттарында же сурамжылоо темасына байланыштуу шарттарда (үй же жумуш чөйрөсү) жүргүзүү;
- убакыттын жетиштүү өлчөмүн аныктоо;
- үчүнчү жактардын таасирин жок кылуу же азайтуу;
- суроолордун мазмуну, абалы (оозеки стили) окууга эсептелбестен сүйлөшүүгө берилген.

Интервью алуунун түрлөрү:

▪ *Эркин интервью* (алдын-ала даярдалбаган суроолорсуз же плансыз эле өткөрүлөт, тема гана аныкталат; маектин багыты, анын логикалык түзүлүшү, суроолордун ырааттуулугу жана алардын түзүлүшү интервью жүргүзүүчүнүн жекече өзгөчөлүктөрүнө көз каранды болуп, алынган маалыматтар статистикалык иштетүүнү талап кылбайт, маалымат өзүнүн уникалдуулугу баалуу жана кызыктуу болуп саналат).

▪ *Багытталган интервью* (анын максаты конкреттүү жагдай тууралуу баалоону, пикирлерди чогултуу болуп саналат, суроолор алдын ала даярдалат, интервьюнун предмети менен катышуучуларды алдын-ала тааныштырышат, ал эми ар бир суроо милдеттүү, алардын ырааттуулугу ар кандай болушу мүмкүн);

▪ *Расмий интервью* (жөнгө салынган суроолор жана көрсөтмөлөрдү камтыйт);

▪ *Стандарташтырылган интервью* (жабык суроолор басымдуулук кылат);

▪ *Ачык суроолор менен интервью* (изилдөөгө көбүрөөк убакыт талап кылат).

Маектешүү методу. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдар менен иштөөдө маалымат топтоонун эң кеңири таралган усулу. Ал тараптардын түздөн-түз жигердүү катышуусуна жана маалыматты түзөтүүгө мүмкүнчүлүк

берет. Маектешүү жекече жана коллективдүү болушу мүмкүн. Иликтөө усулу катары маектешүү белгилүү даярдыкты талап кылат: так план түзүү, маектешүүнүн негизги максатын аныктоо жана сүйлөшүүнүн предмети менен объектисин терең изилдөөгө мүмкүнчүлүк бере турган ыкманы колдонуу зарыл. Маектешүүнүн максатка жетиши көбүнчө социалдык педагогдун ишеним пайда кылгандыгына жараша болот.

Биринчи жолугушуу ата-эне менен социалдык педагогдун ортосундагы позитивдүү өз ара мамилелериндеги көпүрө сыяктуу, кесипкөйлүктүн алтын эрежесин эстөө керек: ата-энелер менен биринчи сүйлөшүүдө балдар менен иштөөнүн оор жактары жөнүндө сүйлөшүүгө болбойт. Ата-энелерде алардын баласын же кызын квалификациялуу педагогдор окутарына жана тарбия берерине жана бул үчүн бардык керектүү шарттар даярдалгандыгына ишеним пайда болуу үчүн көрүнүштөрдү түзүү керек. Ишти рационалдуу пландаштыруу максатында ар бир ата-энеге жекече мамиле кылууну белгилөө маанилүү,

Жекече маектешүүдө төмөнкү башкы эрежени сактоо керек: анын мазмуну сүйлөшүп жаткандарга гана белгилүү болуш керек, ал башкаларга айтылбашы керек. Ата-энелердин өтүнүчүнө абдан көңүл коюу менен мамиле кылуу зарыл. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага залакасы тие турган болсо гана ал өтүнүч аткарылбашы керек. Жекече маектешүү мугалимдин ата-энелерге таасир тийгизүү гана мүмкүнчүлүгүн бербестен, өз учурунда көпчүлүгүндө турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага туура мамиле кылууну тандоого ага жардам берет.

Фокус-топтук талкуулоо методу. Аз убакыттын ичинде социалдык педагогдун функционалдык милдеттерине жана компетенттүүлүктөрүнө тиешелүү карама-каршылыктарды пайда кылган суроолорду талкуулоодо жеке көз караштарын далилдүү мисалдарды топтоо максатында өткөрдүк.

Алгачкы булактарды иликтөө методунун жардамы менен социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн мүнөздөмөсү менен байланышкан укуктук-ченемдик актылар, токтомдор, декреттер, этнопедагогикалык булактар,

ЖОЖдун педагогикалык билим берүү багыты боюнча мамлекеттик стандарттар талдоого алынды. Бул метод социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүү этаптарын, мазмундук топтомун ачыктоого жардам берди.

Документтерди талдоо методу. Бул социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктө абдан көп колдонулган методдорунун бири болуп саналат. Документтер төмөнкүдөй бөлүнөт:

- жекелештирүү деңгээлине жараша-жеке жана жаксыз;
- документалдык изилдөөнүн макамына жараша-расмий жана расмий эмес;
- маалыматтын булагына ылайык-биринчи (түздөн-түз байкоо жүргүзүү же изилдөө жолу менен алынган маалыматтарды камтыйт), экинчи (баштапкы документтерди баяндаган же жалпылоочу).

Маалыматтардын ишенимдүүлүгү боюнча, расмий документтер, расмий эместерге караганда ишенимдүү жана жеке маалыматтар жаксызга караганда да ишенимдүү болот. Айрым документтерди ишенимдүүлүгү биринчилердин ишенимдүүлүгүнө көз каранды болот, ошондуктан, алардын булагын аныктоо үчүн экинчи булактарды колдонуу маанилүү. Документтин ишенимдүүлүгү окуялык жана баалоо маалыматын айырмалоону, документ түзүүчүнүн максаттуу каалоосун жана жүйөөсүн талдоо, документ түзүлгөн жалпы жагдайды текшерүүнү болжолдойт. Бул метод экономикалык жактан үнөмдүү жана изилдөөнүн объектиси жөнүндө анык маалыматты алууга мүмкүндүк берет, көпчүлүк учурда бир объективдүү мүнөзгө ээ. Бул методду колдонууга негизги чектөөлөр болуп төмөнкүлөр саналат:

- эсепке алуу жана отчеттук маалымат дайыма эле так эмес, байкоо жана сурамжылоо аркылуу толуктоону талап кылат;
- маалыматтарды жеке блоктору абдан бат эскирет; документтерди түзүү максаты изилдөөчү аркылуу чечиле турган милдеттер менен көбүнчө дал келбейт, ошондуктан документте камтылган маалымат кайра иштелип чыгышы керек;

- уюмдардын документтердеги маалыматтарынын басымдуу көпчүлүгү баланын сезимин, умтулуусун, баалуулук жана инсандык багыттары жөнүндө маалыматтарды камтыбайт.

Моделдештирүү методу социалдык педагогдордун компетенттүүлүгүн калыптандыруу моделин илимий жактан негиздеп жана иштеп чыгууда колдонулду. «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү уюмдарындагы социалдаштыруу жана тарбиялоо иштерин күчөтүү жашы жете электердин арасындагы укук бузууларды, балдарга карата жасалган зордук-зомбулуктарды өз мезгилинде алдын алуу, оор турмуштук кырдаалдарга (ОТК) туш болгон балдарды өз мезгилинде социалдык-педагогикалык жана психологиялык жардам көрсөтүүдө социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу максатында иштелип чыккан.

Математикалык методдордун жардамы менен социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү деңгээлдери сандык көрсөткүчү менен аныкталды.

Педагогикалык эксперимент методу. 2013-2019-жылдардын аралыгында педагогикалык эксперимент үч этапта өткөрүлүп, максатына, милдетине ылайык методдор колдонулду.

Констатациялоочу эксперименттин (2013-2015ж.ж.) максаты – социалдык педагогдордун компетенттүүлүгүнүн калыптануусунун алгачкы деңгээлин аныктоо. Ушул максаттан улам төмөнкү милдеттер сунушталган:

1. социалдык педагогдорду даярдоодо «Педагогикалык билим берүү» багытында Мамлекеттик стандартты, окуу пландарды, окуу программаларын талдоо;
2. социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнө болгон мектеп администрациясынын, ата-энелердин көз карашын аныктоо;
3. социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн уюштуруучулук шарттарын, методдорун жалпылоо;

4. социалдык педагогдордун кесиптик чеберчилигин жогорулатуу ишиндеги жетишкендиктерди жана кемчиликтерди талдоо;

5. алынган натыйжаларды талдоо калыптандыруучу этаптагы педагогикалык эксперименттин мазмунун теориялык жактан иштеп чыгуу жана материалдарга оңдоо-түзөтүүлөрдү киргизүү.

Констатациялоочу эксперименттин максаттарын ишке ашырууда 2013-жылы Чүй облусунун Аламүдүн, Чүй-Токмок, Сокулук, Москва райондорунун социалдык педагогдорунун ишмердүүлүгүнө талдоо жүргүзүлгөн. Бул изилдөөгө 80 жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагог болуп иштеген адистери, 80 мектептин директорлору, 40 ата-энелер комитетинин мүчөлөрү катышкан.

Констатациялоочу эксперименттин жыйынтыгы социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүндө көйгөйлөрдүн көп экендигин, айрыкча даярдоо, кайра даярдоо жана педагогикалык, психологиялык компетенттүүлүктөрү боюнча кесиптик чеберчилигин жогорулатуу керектигин тастыктады.

Калыптандыруучу эксперименттин максаты (2015-2017 ж.ж.)
«Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин» практикага киргизүү, педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо болду.

Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн изилдөөдө диагностикалык методдор колдонулду, себеби турмуштук оор кырдаалга туш болгон баланын бардык көйгөйүн чечүү көйгөйлөрдү диагностоо менен башталат, ал өзүнө маалыматты топтоо, талдоо жана системалаштыруу милдеттүү этаптарын камтыйт, анын негизинде бул же тигил корутунду чыгарууга болот. Социалдык педагог бул ишмердүүлүктү жүргүзүүдө төмөнкү диагностикалык методдорду пайдаланат:

- Байкоо методу.
- Анкеталык сурамжылоо методу;
- Тестирлөө методу.

Байкоо методу. Максаттары менен милдеттери маанилүү, текшерилип, көзөмөлгө алууга мүмкүн болгон процесстерди, кубулуштарды, кырдаалдарды, фактыларды багыттуу, тутумдуу, тикеден-тике кабыл алууга жана каттоого негизделген баштапкы маалыматты топтоо куралы. Байкоо турмуштук оор кырдаалга туш болгон баланын жүрүм-турумундагы көрүнүштөрдү иликтөө үчүн пайдаланылат. Баланын инсанынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо үчүн социалдык педагог өзүнүн байкоо жүргүзүү, жүрүм-турумдук жооп аракеттерди белгилөө жана алардын социалдык маанисин туура чечмелөө компетенттүүлүгүн калыптандыруусу маанилүү. Байкоо методун колдонууда социалдык педагог төмөнкү талаптарды мүмкүн болушунча толугураак сактоо зарыл:

1. Байкоонун маанилүү объекттерин жана этаптарын бөлүү менен байкоо программасын алдын-ала түзүү.

2. Бул же тигил психикалык кубулушту байкоону ар кандай балдар менен жүргүзгөн оң. Иликтөөнүн объектиси конкреттүү турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала болсо дагы, башкалар менен салыштырбастан аны жакшы жана терең андап-таанууга болот.

3. Байкоону кайталап, ал эми турмуштук оор кырдаалга туш болгон баланы иликтөө процесси системалуу жүргүзүлүшү керек. Ал уламалуу болушу шарт, тактап айтканда, кайталаган байкоолордо мурдагы жүргүзүлгөн байкоолордо алынган маалыматтар эске алынышы керек.

Анкеталык сурамжылоо статистикалык материалдарды жыйноого мүмкүнчүлүк берди. Анкеталык сурамжылоо үч бөлүктөн туруп, негизги жана кеңейтилген суроолорду камтыды. Бул суроолор аркылуу мазмундуу маалымат чогултууга шарт түзүлдү. Анкетанын материалы, негизинен, процесстин динамикасын эмес, түпкү натыйжасын билүүгө багытталат. Анкеталык сурамжылоо методун пайдалануу адамдын руханий жана эрктик чөйрөсүн изилдөөдөн чектелген, себеби сезимдери жана каалоолору жөнүндө оозеки билдирүүлөр, эмоционалдык абалын билдирбейт. Изилдөөнүн ийгилиги үчүн изилденүүчүнүн өзүн жакшы сезүүсү, белгилүү кызыкчылыгы, изилдөөчүгө

жакшы көз карашы жана ишеними абдан маанилүү. Анкеталык сурамжылоону түзүүдө, анын мазмунун жана түрүн эске алуу маанилүү, ал мазмунунда конкреттүү гана маселени камтууга тийиш. Ар бир суроо сөзсүз эле айтуу каалоосу жөнүндө кошумча суроо менен коштолот. Кошумча суроолор «эмне үчүн?» сыяктуу суроолор менен коштолсо, мыкты болуп эсептелет. Бул, алынган маалыматтарды сандык гана эмес, сапаттык талдоого мүмкүнчүлүк берет.

Анкеталык сурамжылоону иштеп чыгууда колдонулуучу суроолордун түрлөрү:

- аң-сезим фактылары (пикирлерин ачуу, каалоолор, күтүүлөр, келечек пландар ж.б.); Бул учурда айтылган ар кандай пикирлер баалоочу корутунду болуп саналып, субъективдүү мүнөздө болот;
- жүрүм-туруму тууралуу маалыматтар (иш-аракеттер, иш-аракеттердин натыйжасы);
- социалдык-демографиялык мүнөздөгү маалыматтар (жынысы, курагы, улуту, билими, үй-бүлөлүк абалы, кесиби);
- билим деңгээлин аныктай турган маалыматтар (сынак-түрүндөгү суроолорду, тапшырмаларды камтыйт, эксперименттик же оюн кырдаалдары, аларды чечүү изилденүүчүдөн атайын билимдерин, көндүмдөрүн талап кылат).

Суроолор формасы боюнча: жабык (жооптордун толук топтому менен); ачык (жоопторду камтыбайт, ошондуктан ачык суроолор аркылуу бай мазмундуу маалымат чогултса болот); түз; кыйыр болушу мүмкүн.

Тестирлөө – стандарттык маселелердин аткарылышын караган педагогикалык метод, ал турмуштук оор кырдаалга кабылган балдардын кээ бир психофизикалык жана инсандык мүнөздөмөлөрүн, билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн ченөөгө мүмкүндүк берет. Биздин изилдөөбүздүн алкагында тестирлөө методу колдонулган жок.

Мектептин социалдык педагогунун, класс жетекчинин, психологдун эң биринчи иши турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага жана «тобокел тобундагы» үй-бүлөлөргө жардам берүүгө багытталган. Мектептин психологу

менен биргеликте окууга ыңгайлашууда кыйынчылыктарды башынан өткөргөн окуучулардын ата-энелери менен жекече консультация аркылуу ишке аш турган консультациялык-агартуучулук иштер, ошондой эле окуучулар менен инсан аралык мамилелерди, таанып билүүчүлүк процесстерди изилдөө өткөрүлөт, окууга ыңгайлашуусу жана каалоосу (мотивация), окуучулардын эмоционалдык абалы жана тынчсыздануусунун деңгээлине байкоо жүргүзүлөт [98, Б. 28].

Биздин диссертациялык изилдөөбүздүн алкагында социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын жакшыртуунун «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» сунушталган.

«Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» (1-схема) өз ара байланышкан компоненттерден турат. *Максаттык компонент* Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагогдорунун оор турмуштук кырдаалдагы балдар менен иштөөдөгү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүүгө багытталган. *Мазмундук-процесстик компонент* аныкталган максатты ишке ашыруучу педагогикалык принциптерге, педагогикалык шарттарга таянат. *Баалоо-натыйжалык компонент* социалдык педагог өзүнүн ишмердүүлүгүндө кызматташкан ички (мектеп) жана сырткы (мамлекеттик жана муниципалдык) органдардын кызматкерлери менен байланышын камтыйт. Инсандын мүнөздөмөсүн жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн эске алуу менен социалдык педагогдун компетенттүүлүгүнүн төрт деңгээли бөлүп көрсөтүлгөн: «аткаруучу», «адис», «кесипкөй», «лидер». Сунушталган заманбап моделдин негизинде социалдык педагогдордун компетенттүүлүгүн калыптандыруунун деңгээлдери камсыз кылынат.

Сунушталган моделге ылайык социалдык педагогдун милдети төмөнкү **педагогикалык принциптерге** негизделиши керек:

- гумандуулук;
- окуучулардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо;

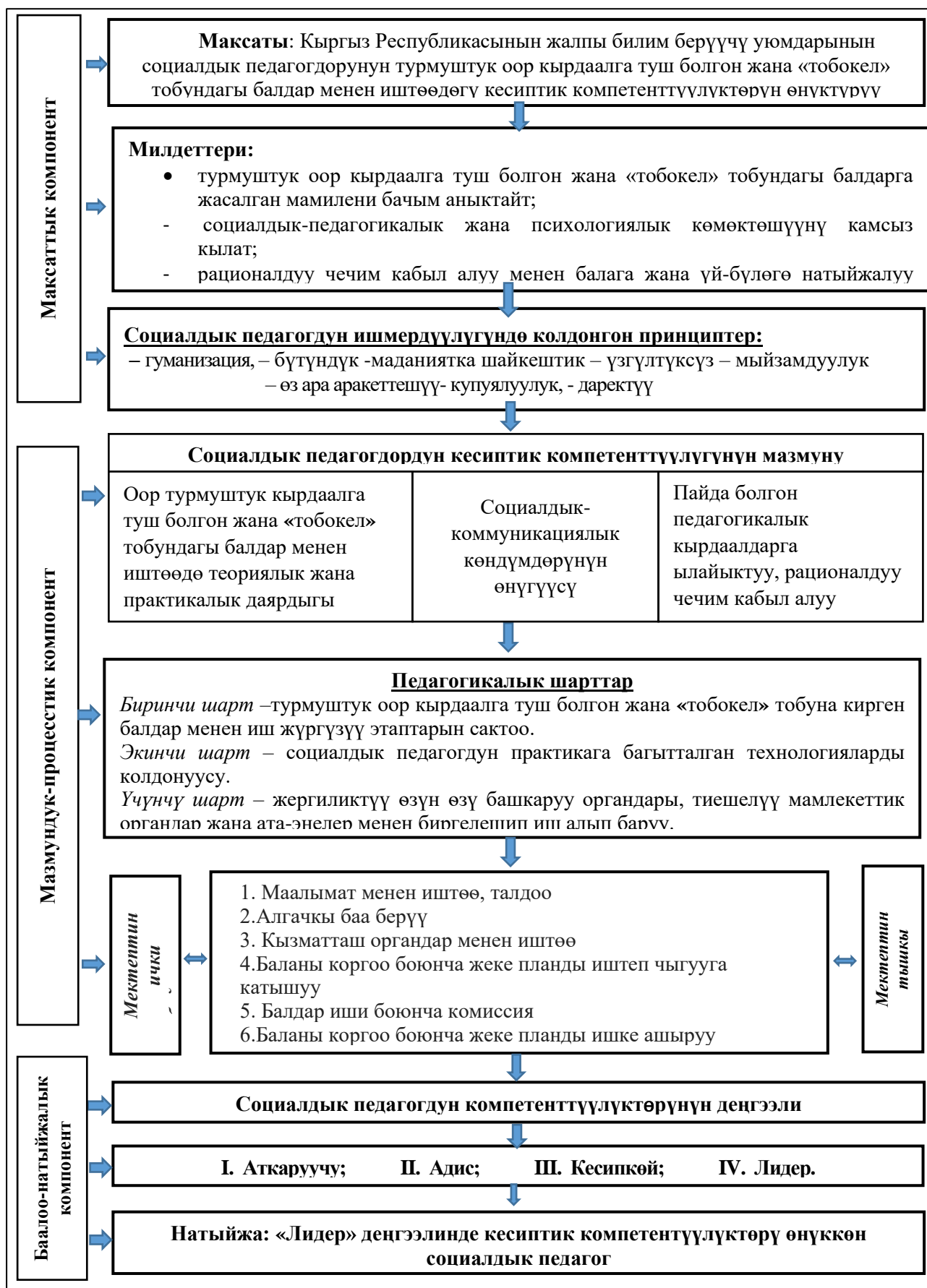
- социалдык маанилүү инсан катары адеп-ахлактык жактан калыптанышына түрткү берүүчү окуучулардын жеке кызыкчылыктарын жана керектөөлөрүн өнүктүрүү;

- педагогикалык колдоо;
- өз ара аракеттешүү.

Ошентип, педагогикалык документтерди жана материалдарды изилдөө жана булактарды талдоо бизге кээ бир жалпы корутундуну чыгарууга мүмкүндүк берет.

Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана аны өркүндөтүү жолдорун аныктаган илимий методдор, заманбап модели теориялык жактан негизделип, иштелип чыкты. Изилдөөнүн предмети аныкталган карама-каршылыктарды жоюуга багытталган. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий методдордун комплекси бири-бирин толуктоо менен колдонулду. Изилдөөдө коюлган милдеттерди чечүү илимий, практикалык методдордун комплексин тандап алууга негиз болду. Биздин диссертациялык изилдөөбүздүн алкагында социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын жакшыртуунун «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» сунушталган. Ал бири-бирин толуктаган, өз ара байланышкан компоненттерден турат.

Изилдөөбүздүн жүрүшүндө инсандын мүнөздөмөсүн жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн эске алуу менен компетенттүүлүктүн төрт деңгээлин бөлүп көрсөттүк: *аткаруучу, адис, кесипкөй, лидер*. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн көрсөтүлгөн деңгээлдери эл аралык тажрыйбанын негизинде изилдеп, ылайыкташтырып, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө пайдаланылды.

2.2. Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары

Биздин изилдөөбүздүн жүрүшүндө, педагогикалык, психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн төмөнкү педагогикалык шарттары, констатациялоочу экспериментинин жыйынтыгынан аныкталды.

Педагогикалык шарттар – бул инсандын өнүгүүсүнө таасир этүүчү процесс, ички маңыз жана кубулуштар менен бирдиктеги тышкы факторлорун жыйындысынан турат (шарт, абал).

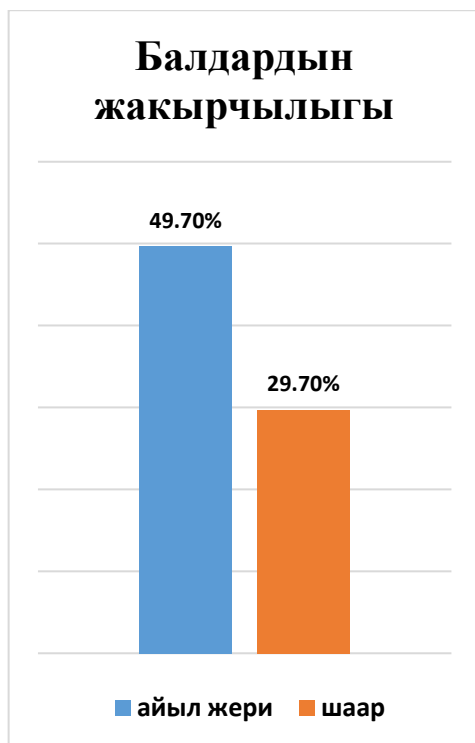
Биринчи шарт – турмуштук оор кырдаалга туш болгон, «тобокел» тобуна кирген балдар менен иштөө этаптарын сактоо.

Экинчи шарт – социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктүн практикага багытталган технологияларын колдонуу.

Үчүнчү шарт – жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, тиешелүү мамлекеттик органдар, ата-энелер менен биргелешип иштөө жолдору.

Жаңы доор өнүккөн индустрия менен көптөгөн социалдык кризистердин жыйынтыгында калктын жашоо деңгээлинин түшүшүнө дагы алып келди, мисалы, жумушсуздуктун балдардын адептүү, денелик жана психикалык ден-соолугуна тийгизген таасири, жыйынтыгында балдар жана өспүрүмдөр өлкөнүн калкынын арасында эң эле коргоосуз абалда калышты.

Мисал үчүн, Кыргызстандагы жумушсуздуктун расмий деңгээлинин абалы боюнча 2016-жылдын башында өлкөнүн экономикалык активдүү калкынын болжол менен 2.2% түзгөн. Муну менен бирге жумушсуз адамдардын жалпы саны 201.5 миңге барабар, алардын ичинен 98.4 миң аялдар (же жалпы жумушсуздардын санынын 48.9%) жана 103.1 миң эркектер (же 51.1%), ал эми Кыргызстанда жумушсуздуктун жалпы деңгээли 8% түзөт [5 интернет булагы]. Калк арасындагы жумушсуздук балдар кедейлигинин өсүүсүнүн себеби болуп саналат, мунун жыйынтыгында кароосуздук өзүндө коркунучту алып жүргөн адамдык ресурстардын «декапитализациясы» пайда болот [1, интернет булагы], бул боюнча статистиканы 1-диаграммадан көрсө болот.

Балдардын жакырчылыгы жана

Кароосуз балдар-10 000

Иштеген балдар-23 000

Мектепке барбаган балдар-20 000

2015-жылга карата 17 жашка чейинки балдардын саны.

43,3% балдар жакырчылыкта жашайт, анын ичинен 7,7%ы эң жакыр шартта жашайт.

1-диаграмма -Балдардын жакырчылыгы

Жогоруда айтылгандардан улам, социалдык педагогдун милдети – өспүрүмгө, окуучуга, ал кездешкен кырдаалдан чыгууга жардам бере ала турган абалдарды түзүүдө деген корутунду чыгарса болот. Социалдык педагогдун көңүл чордонунда баланын социализациясы, обочолонтууга, нормалдуу социалдык мамилелерден «түшүп калуусунун» альтернативасы катары анын коомдогу ийгиликтүү интеграциясы болуп саналат.

Балдардын психикалык жаракаттарына алып келген жана тобокел (коркунуч) тобун толуктай турган үй-бүлөлөрдү талдоого аракет кылдык. Социалдык педагогдун назарындагы объект катары болуп кийинкилер саналат:

- ата-энелери ажырашкандар;
- ата-энелери каза болгондор;
- ата-энелери ичкендер;
- үй-бүлөдө зордук-зомбулукка кабылган балдар.

Дал ушул тобокел топтор менен иш алып баруу процессинде социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн мазмунунун өркүндөшүнө анын компетенттүүлүгүнүн өнүгүшүнө түздөн - түз таасир этет.

1.Ата-энелери ажырашкандар. Ата-энелердин ажырашуусунун балага тийгизген таасири чоң жана көпчүлүк учурда кайталанбас натыйжаларга алып келет. Ата-энелердин ажырашуу жөнүндөгү чечими жашоодо көпчүлүк учурда бир канча жылга чейин созулушу мүмкүн жана ал балада ишенимсиздикти калыптандырат, анын өнүгүүсүнүн үзгүлтүксүздүк процессин кескин чектейт. Ата-энелердин ажырашуусу баланын психологиялык, социалдык жашоосундагы орчундуу бузулууларына, ата-энелер жана балдардын мамилелериндеги оор өзгөрүүлөргө алып келиши мүмкүн. Ар кандай жаш курактагы балдар ата-энелеринин ажырашуусун ар кандай кабыл алышат. Баланын төмөнкүдөй жүрүм-турумундагы өзгөрүүлөр эң көп кездешкен реакция болуп эсептелет:

– үй-бүлөнүн ажырашуусунан улам пассивдүү башынан өткөрүүлөр абалын өзгөртүү үчүн жана ушул кырдаалда алсыздык сезимин басып өткөрүү үчүн бала көбүрөөк жигердүү болууга аракет кылган учурда **оюндун жана ишмердүүлүктүн активизациясы;**

– ата-энесинин ажырашуусуна оор реакцияны убактылуу жымсалдоого же жок дегенде капаланууну өчүрүүгө аракет кылуу менен баланын апасына же атасына (анын оюу боюнча, ажырашуунун демилгечиси) катуу ачуусу келген учурдагы **жинденүү;**

– курагына жараша бала ата-энесинин ажырашуусунан кандайдыр бир негиздүү коркууну (ачкачылык, жетишпестик ж.б.) башынан өткөргөн **кооптонуулар жана фобиялар:**

– ажырашуу үчүн өзүнүн **жоопкерчилигин сезүү;**

– бала ажырашууну бирөөсүнүн тарабына турушу керек болгон ал өзү тараптан дагы, ата-энелер тараптан дагы чыккынчылык катары кабыл алынган ата-энелер ортосундагы согуш катары кабыл алуу менен, өзүн жалгыз жана обочолонгонун сезгенде **жалгыздык жана ата-энесине болгон карама-каршылыкты пайда кылган ишеним;**

– **дене оорулары:** баш оорулары, ич оору, дем алуу органдарынын ооруларынын күчөшү ж.б.;

- **мектептеги жетишкендиктердин төмөндөшү;**
- **бузулган иденттүүлүк.** Баланын өзүнүн «мен» жөнүндө элестетүүсү жана үй-бүлөнүн сырткы түзүлүшү жана ата-эненин экөөсүнүн тең катышуусу менен тыгыз байланыштуу жаш курагына ылайык иденттүүлүгү ата-энелердин ажырашуусунан бузулушу байкалат. Баланын инсандыгынын толуктугуна коркунуч пайда болот, ал баланын коомдогу жашоосуна даярдоо процессине жана «мендигин» калыптандырууда таасирин тийгизет. Мындай абалды көрсөтүүнүн бири, жаңы адаттарды, мисалы, үй-бүлөнүн бузулушу учурунда гана байкалган майда уурулук кылуу жана калп айтууну үйрөнүү болуп эсептелет. Бирок, балдардын белгилүү бир бөлүгүндө жаман жүрүм-турумдарынын моделин бекемделиши байкалат. Андан сырткары, ата-энелеринин ажырашуусунун натыйжасы баланын көпкө созулган депрессиясында жана баланын өзүн-өзү баалоосунун төмөндөгөнүндө, мектептеги жана теңтуштары менен мамилелериндеги кыйынчылыктарда, кылмыштарынын санынын көбөйүшүндө (сабактарды калтыруу, майда уурулук ж.б.у.с.), өспүрүмдүк эрте кызыгууларда, бардык мүмкүн боло турган терс таасирлерди өзү бекемдөөдө көрүнүшү мүмкүн.

2.Ата-энелери каза болгондор. Чоңдор сыяктуу эле балдар үчүн дагы кайгы жекече тажырыйба болуп саналат. Балдар бакытсыздыкты башынан өткөрүүсү, алардын жаш курагына жана инсандыгына жараша болот. Баланын кайгы тартуусунан төмөнкү эч кандай курактык чек жок. Кайгыны баштан өткөрүү үчүн курактык өткөөл мезгил оңой эмес убакыт. Психологиялык коргоо механизмдери начарлаган, өспүрүм өзүн изилдейт, өзүн табуу жана өзүндөгү кээ бир нерселерден баш тартуусу үчүн ага чоң адамдардын жүрүм-турумундагы ролдук моделдер керек. Ушул учурда энени же атаны жоготуу чыдай алгыс болот, балага дүйнө жүзү тааныш эмес болуп калат. Мен концепциясы, башкача айтканда, баланын өзү жөнүндө элестетүү системасы бузулат, кээде бул күчтүн алсыздашына алып келет. Ал башынан өткөргөн

жаракаттарга чейин жана алардын кийин эмне болгонун, эмне жаңы, эмне мурунку жашоодон айырмаланарынын маанисин так түшүнүшү үчүн, балага жардам берүү керек. Балдар кайгыны кандайдыр бир белгилүү образдар аркылуу эмес, ар түрдүүчө башынан өткөрүшөт. Эң көп жайылтылган реакцияларды карап чыгабыз:

– **Тынчсыздануу.** Өлүм дагы бир катастрофа болушу мүмкүн деген коркунучту оңой эле пайда кылат. Дайыма тынчсыздануунун, сактыктын жана чымыркануунун натыйжасында баланын ичи, ийиндери, моюн оорулары пайда болушу мүмкүн.

– **Түнт, обочолонуу жана көңүл буруунун концентрациясынын көйгөйлөрү.** Жакын адамын жоготкондон кийин бала, аны тынчсыздандырган ойлор жана сезимдер менен «күрөшүүнү» баштайт. Ал башкалардан бөлүнгүсү келет. Түнт болуу жана жалгыз калуу бир канча убакытка чейин мындай учурларга кабылган бардык адамдарга мүнөздүү. Алардын мектептеги жыйынтыктары начарлашы мүмкүн, өзгөчө окуусунда дагы, ошондой эле жүрүм-турумунда дагы.

– **Кайгы, сагынуу.** Бала ата-энесинин бирөөсүн жоготуу менен эки жоготууга учурайт: тирүү калган атасы же энеси өзүнүн кайгысынан баласынан эмоционалдуу алыстап кетет. Колдоо жана жубатуунун (сооротунун) ордуна энеси же атасы баласын урушушу мүмкүн жана баланын каза болгон жакын адамын сагынуусунун жана кайгыруусунун негизинде аны таятканынан, ыйлаактыгынан жана кежирлигинен кагат.

– **Күнөө.** Эмне үчүн жана эмне себептен өлүм келди жана аны эмне чакырды деп балдардын көбү дайыма ойлонушат. Кээде алар бул алардын өзүлөрүнүн ойлору жана жүрүм-турумдары өлүмдү алып келди деп ойлошот. Ошондой эле алар күнөөнү ата-энелерине коюушу мүмкүн.

– **Ачуулануу.** Бала сүйүктүү адамы каза болгон учурда абдан катуу ачуулануу сезимин башынан өткөрүшү мүмкүн. Бул учурда ачуулануу кандайдыр бир конкреттүү нерсеге карата, жагдайга, белгилүү бир кишиге карата багытталышы мүмкүн. Бала ушунчалык сабыры суз болгондо өзүн өтө

эле тынчсыздануу, алсыз жана кыжырданууну сезүү менен ал ачуулануусун айланасындагылардан чыгарат жана өзүн жаман алып жүрүшү мүмкүн.

Социалдык педагог баланын ата-энесин жоготкон учурда кандай иштерди жүргүзөт, төмөндөгү кейс, анын компетенттүүлүгүнүн алкагындагы ийгиликтүү иш-чараларга токтолот:

Ата-энени жоготуу бул – өтө чоң кайгы. Мындай кайгы мектептин бир окуучусунун үй-бүлөсүндө болду. «Д» нын үй-бүлөсүндө үч баласы бар: Аэлита, Максат, Салтанат. Биринчи апасы каза болгон, бир аз убакыттан кийин балдар атасынан айрылышкан. Балдар чоң энесинин колунда калышкан. Бул үй-бүлөдө абдан көп терс көрүнүштөр жана кайгыруулар болгон, опека жана баланы багып алуу органдары бул үй-бүлөнү изилдеп чыккандыктан балдарды балдар үйүнө аныктоо керек деген жыйынтыкка келишти. Бул үй-бүлөдө жаш курагына байланыштуу чоң энеси опекундук ролду аткара алмак эмес. Мектептин социалдык педагогу, класс жекчиси жана администрациясы үй-бүлөнү ажыратууга болбой тургандыгы боюнча шаардык башкармаалыгынын алдына маселе коюшкан, анткени, балдардын ар кандай билим берүү бөлүмдөрүндө социализацияланышы балдардын психикасына айыккыс залакасын тийгизмек. Керектүү документтерди даярдоо боюнча социалдык педагог өзү жоопкерчилигин алды, ал бюрократиялык тоскоолдуктардан өтүп жана шаардык башкаруу кызматкерлерин балдарды балдар үйүнө жайгаштырууну пайдасыз экендигин ишендире алды. Далилдери ишенимдүү болгондуктан шаардык башкаруу опекундукту чоң энесине каттого мажбур болушту Азыркы учурда балдар аман-эсен мектепте окуп жатышат.

3.Ата-энелердин алкоголизи. Атасы же энеси алкоголь ичимдиктерин ичкен үй-бүлөлөрдүн балдарынын өсүүсү оор нервдик-психикалык артка калуулар менен өтөт. Мындай балдардын интеллектуалдык деңгээлинин төмөндүгү дайыма байкалат. Биринчиден, сөз алкогольдук синдром менен төрөлгөн балдар жөнүндө болот. Экинчиден, бул «педагогикалык кароосуз калган балдарга» энесинин курсагында кезинде өсүүсү жакшы өткөн, бирок, төрөлүшү жана биринчи күндөрү алкогольдук интоксикациянын оордук келтиришине туш болгон балдарга тиешелүү. Алардын интеллектуалдык өнүгүү деңгээлинин төмөндүгү баланын эрте курагында ар тараптуу тарбия берүүнүн жоктугу менен шартталат.

Ата-энелердин кызыгууларынын тар чөйрөсү, балдары менен абдан аз сүйлөшүүсү, алардын актуалдуу зарылчылыктарына жана муктаждыктарына көңүл бурулбашы балдардын биринчи турмуштук тажрыйбаларды, акыл-эстин продуктивдүү ишмердүүлүгүн, нормалдуу аң-сезимин калыптандыруу үчүн керек болгон жөнөкөй билимди алууга мүмкүндүк бербейт. Нерв системасынын узакка созулган жабыркануусу нервдик-психикалык терең чарчоого алып келет. Ошондуктан, алар мектепте пассивдүүлүгү жана айланадагыларга көңүл коштугу менен айырмалайт. Көпчүлүк учурда үй-бүлөдөгү түтөнгүс абалга каршылык катары мектепте (класста) лидерликке умтулуусунда көрүнөт. Интеллектуалдык өнүгүүнүн деңгээлинин төмөндүгүнөн мындай балдар классташтары арасында өздөрүн бекемдешет жана ылайыксыз кылык-жоруктарды кылуу менен чоң адамдардын көңүлүн бурууга аракет кылышат, дайыма тартипти бузушат.

Ичкиликте көп ичишкен ата-энелердин балдары бир гана мектептеги жүрүм-турумдагы жана окуудагы стабилдүү көйгөйлөрү бар болбостон, көбүрөөк ичимдик ичпеген ата-энелердин балдарына караганда коркуу жана кайгылуу абалда болушат. Алар депрессияга кабылат, өздөрүн ылайыксыз алып жүрүшөт, өзүн-өзүн төмөн баалашат, түнкү коркунучтар, уйкусунун бузулушу менен азап чегишет. Ошондой эле мындай үй-бүлөнүн баласы башка балдар менен инсан аралык мамилелердеги олуттуу кыйынчылыктарга кабылышы мүмкүн. Өзүнүн нарк-насил сезими жеткиликтүү өнүккөн эмес, төмөн өзүн өзү баалоосу, уялуу башкалардын көз алдында мындай бала «четке кагылган» сыяктуу болуп калат, аны же жумшай беришет, же жөн гана көңүл бурушпайт жана кадимки сүйлөшүү тармагынан чыгарып ташташат: оюн, компания ж.б. Мындай балдарда коллективде үстүмдүк кылуу жана адамдардын үстүнөн бийлик кылуу муктаждыгы пайда болот. Башкы абалды ээлеш үчүн ал бир гана урушпайт, ал өзү жөнүндө ар түрдүү калп нерселерди ойлоп тапкан мактанчак дагы боло баштайт. Убакыт өткөн сайын өнүккөн өзүнө ишенбечүүлүк, өзүн өзү төмөн баалоо мындай балдарды абдан элпек жана аяр кылат, алар күмөн санаган компания үчүн жеңил олжо болушат.

«Тандалгандардын» арасында болуу умтулуусун ишке ашыруу үчүн алар күчтүү лидердин бийлигине баш ийишип жана кадыр-баркка ээ эмес жана жөн гана кылмыш иштерине тартылуу тобокелчилигине кездешишет.

Үй-бүлө тарабынан колдоо жана түшүнүү болбосо, мектептеги чөйрө менен байланышты түзүү аракетинин ийгиликсиз болуусуна кездешүү менен бала өзүнчө бир коомдук вакуумда калат. Ал өзүн кароосуз, жалгыз жана керексиз сезет. Ата-энелердин бирөөсү толук спирт ичимдигине кабылган, экинчиси ичип жаткан «бөлүктү» сактоого багыт алган үй-бүлөлөр бар. Мындай чөйрөдө бала жана анын муктаждыктары байкалбай калуу мүмкүнчүлүгү бар. Алкоголиктердин үй-бүлөсүндөгү баланын күнүмдүк жашоосу дайыма эмоционалдык стресстер менен коштолот. Алкоголиктердин үй-бүлөсүндөгү жашоо жөн эле өтүп кетпейт, ал баланын психикалык абалына, анын тагдырына таасирин тийгизет.

Дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмунун маалыматы боюнча Кыргызстан 188 өлкөнүн арасынан алкогольду ичүү деңгээли боюнча 107 орунду ээлейт. Алардын маалыматы боюнча, өлкөдөгү калктын санына карата коңшу Казакстандан алкогольду аз ичет, бирок Өзбекстанга караганда көп ичет [6 (Интернет булактар)].

Кыргызстанда балдар арасындагы алкоголизм дагы абдан чоң темп менен жайылып баратканы эч кимге жашыруун эмес, азыркы күндө он миңдеген жашы жетелек алкогольдерди (аракеттерди) катташкан. Кыргызстанда акыркы жылдары алкогольду дайыма колдонгон жашы жете элек өспүрүмдөр саны 8ге өстү [бэл.ресурс]. Мисалы, Кыргызстанда балдардын 94% балдар мекемелерине ата-энелеринин кедейчилик жана алкоголизмдин себептери боюнча келгендигин статистика айтат [бэл.ресурс].

Кароосуз калган балдар алкогольдердин гана эмес, наркомандардын дагы катарын толуктайт. Акыркы убактагы жашы жете элек өспүрүмдөрдүн арасындагы өз жанын өзү кыюусунун (суицид) кенен таралышы дагы кокусунан эмес. 2016-жылда үч ай ичинде Кыргызстанда жашы жете элек өспүрүмдөр арасындагы суициддин 30 учуру катталган [10 эл.ресурс].

Балдар психологу Л.Соломянина: «Азыркы балдардын нерв системасы алсыз, стресстерге туруксуз. Мектепте да, үйдө да көйгөйлөр бар болгон учурда бала чыналууну көтөрө албайт, ал көйгөйлөрдөн чыгууну көрө албайт, анын ата-энеси менен мамилеси суук болгондуктан ал эч ким менен кеңеше да албайт. Уюлдук телефондор, гаджеттер кошулуп, алар нерв системасын дүүлүктүрөт. Балдары аларга тоскоол болбошу үчүн ата-энелер бир нече саат боюу сыналгы көрүүсүнө, компьютерде отуруусуна уруксат беришет. Чоң маалыматтык агым дагы нерв системасына терс таасирин тийгизет» – деп эсептеген [10 эл.ресурс].

4.Үй-бүлөдө зордук-зомбулукка кабылган балдар. Зордук-зомбулукка кабылган көп балдар ата-энелери тарабынан багууга оор, өнүгүүсү артта калган же акыл-эсинин кеч өсүшү, жаман, өзүмчүл жана тартипке баш ийбеген деп кабыл алынат. Өзгөчө эгер алардын ата-энелери баланы туура багууга жөндөмү жок болсо, көпчүлүк учурда гиперактивдүү балдарды физикалык түрдө жазалашат. Зордук-зомбулуктун натыйжасында ар кандай симптомдор пайда болот. Кээ бирлерин санап көрөлүк.

– **Жаракаттык-стресстик реакциялар.** Физикалык зордук-зомбулук менен коркутууга баланын жеткиликтүү окшош (типтүү) реакциялары бул – коркуу жана тынчсыздануу абалы. Мындан тышкары, стресстик реакциялар психосоматикалык симптомдор катары уйкунун бузулушу, уйкунун качышы, табитинин тартпоосу сыяктуу билдирилиши мүмкүн. Коркуу бир гана зордук-зомбулук көрсөткөн адамга тарабастан бардык чоң адамдарга этияттык мамиле кылганында, ата-энесинен жана башка чоң адамдардан кача баштаганда билинет.

– **Өтө эле агрессивдүү жана импульсивдүү жүрүм-турум.** Балдардын жүрүм-турумдары дайыма үйдө жана мектепте агрессивдүү, деструктивдүү иш аракеттери жана кылыктары менен коштолот. Бул балдар дайыма кылмыштуулук жана коомго каршы иш аракеттерге тартылышат.

– **Күмөн саноочулук (шектенүү) жана ишенбестик.** Зордук-зомбулукка кабылган, физикалык жазаланган, сөз менен кемсинтилген

балдардын чоң адамдар менен ишенимдүү мамиле түзүүсү өтө кыйын. Алар айланадагылардын бардыгы коркунучтуу жана күтүлбөгөн деп эсептешет.

– **Депрессия жана суициддик маанай.** Физикалык кордукка кабылган балдарда депрессиялык симптомдорду көрсөтүшөт жана өзүнө – өзү залака келтирүүчү, б.а. суицидке бара алышкан сыяктуу талкалоочу жүрүм-турумдардын ушундай формаларында көрсөтүшөт.

– **Төмөнкү өзүн өзү баалоо,** ал убакыт өткөндөн кийин бардыгын бийлөө компесатордук фантазиясына жашынат.

– **Таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүндө жана өнүгүүсүндөгү бузулуулар.** Балдардын кебинде жана сүйлөөсүндөгү кемчиликтер бар, эгер баланы ыйлаганда жана кыйкырганда тез-тез жазаласа, жыйынтык катары бул функциялардын артта калуусу бар.

– **Инсан аралык мамилелердин тармагындагы бузулуштар.** Катуу мамилелерди көргөн балдар өздөрүнүн эмоцияларын жана жүрүм-турумдарын көзөмөлдөй алышпайт, өздөрүн коомдо ишенимсиз сезишет жана кадимки жагдайда өскөн балдарга караганда алар курдаштары менен мамиле курууда кыйынчылыктарга туш болушат. Алар курдаштары арасында азыраак популярдуу жана түнтүрөөк, ал эми алардын балдар менен болгон мамилелериндеги көйгөйлөр, адатта, жыл сайын көбөйүүдө.

– **Борбордук нерв системасынын бузулушу.** Көп сандаган ажыратуулар: туура эмес тарбиялоо, «кедей» ички түйүлдүк өнүгүүсү, ымыркай кезинен эле камкордуктун жоктугу, тамак-аштын жетишпөөсү, толук эмес сенсордук стимуляция – балдардын ачык байкалган баш ооруларунун жоктугуна карабастан БНСнын ишмердүүлүгүнүн бузулуусунун «жеңил симптомдоруна» алып келет.

– **Мектепке болгон кызыгуусун жоготуу.** Мектептеги жетишпегендик таанып билүүчүлүк мотивациянын төмөндөшү менен жана жогорку унутчаактык, гиперреактивдүүлүк, окутуудагы өзгөчөлөнгөн кыйынчылыктарга байланыштуу.

– **Оруудан жана таарынуудан башка бала ачулануу жана психикалык чыңалууну башынан өткөрөт.** Жыйынтыгында ал өзүнүн сезимдерин четке кага баштайт. Жаракаттуу баштан өткөрүүлөр толуп кетет, ылайыктуу курманчылык пайда болгондо керектүү учурда чыгарууга даяр болот. Бала жаныбарларды кыйнашы жана башка баланы таарынтып коюшу мүмкүн.

Биздин изилдөөбүздүн алкагында турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдар үй-бүлөдөгү физикалык жана психикалык зордук-зомбулукка кабылышканын аныктадык. Ошондой эле көпчүлүк учурда физикалык жазалоого коомдук-экономикалык макамы төмөн үй-бүлөлөрдүн балдары кабылышканы белгилүү болду. Физикалык зордук-зомбулукка кабылган балдарда алардын ата-энелери жакшы жана аларды жакшы көрүшөт, ал эми алар, жазаланууга татыктуу, себеби алар жаман деген иллюзиялык ишеним дайыма калыптанган. Алардын өзүлөрүн күнөөлүү сезүүсү жана алардын өзүн-өзү баалоосу төмөндүгү ушуну менен түшүндүрөт. Кордоо, кемсинтүү, балдарга тоотпогон мамиле зордук-зомбулуктун бир түрү катары аныкталат. Тоотпогон мамиле (ата-энелердин шалаакылыгы, балдардын кароосуз калгандыгы) – бул баланын биологиялык муктаждыктарына атайын чектөө же аларды канааттандыруу үчүн жагымсыз шарттарды түзүү, ошондой эле баланын өсүүсүнө залакасын тийгизген мүмкүн болбогон адамдык мамилелер. Балага карата тоотпогон мамиле кимден гана чыкпасын: ата-энелеринен, мугалимдерден, байкелеринен, эжелеринен же курдаштарынан, аларда дайыма алсыз балдардын үстүнөн күч же бийликтин ашыкча колдонуусу кездешет. Психикалык зордук-зомбулук - бул балдарга көрсөтүлгөн ырайымсыз мамилени далилдөөнүн абдан оор түрлөрүнүн бири, бирок ошол эле учурда үй-бүлөлөрдө көп колдонулуучу мамиле. Өзгөчө бул маданий деңгээли төмөн коомго тийешелүү. Психикалык зордук-зомбулук деп дайыма жана мезгил-мезгили менен баланы сөз аркылуу басынтуу, ата-энелер тарабынан коркутуулар, анын адамдык намысын кордоо, аны ал күнөөлүү болбосо да күнөөлөө, баланы жакшы көрбөгөндүгүн, жактырбагандыгын көрсөтүү, дайыма

калп айтуу, мунун натыйжасында бала чоң адамдарга болгон ишеничин жоготуусу, ошондой эле анын курактык мүмкүнчүлүктөрүнө туура келбеген талаптарды балага коюуну айтабыз. Бул зордук-зомбулуктун эң жайылган түрү болуп саналат, бирок ошону менен бирге ага коомчулук тарабынан өтө көңүл бурулбайт. Көпчүлүк адамдар эгер балага дайыма үстөмдүк кылса, бардык жолдор аркылуу аны өзүнүн эркине баш ийдирип алса, бул анын өнүгүүсүнө эч кандай таасирин тийгизбейт, тескерисинче, анын мүнөзүн чыйралтат, ар дайым кордоо жана басынтуу балага келечекте өзүн-өзү баалоосу бийик болгон өзүмчүл адам болбошуна жардам берет деп эсептешет. Чындыгында бул андай эмес. Бала үчүн психикалык зордук-зомбулуктун алып келген натыйжасы абдан жаман, алар анын бүткүл жашоосуна изин калтырат жана муну аз сандагы гана адамдар жок дегенде жарым-жартылай жеңип чыгууга жөндөмдүү.

Көпчүлүк учурда психикалык зордук-зомбулуктардын мисалдары ата-энелер өздөрү дагы күрөшө албаган катуу стрессти башынан өткөрүшкөн үй-бүлөлөрдө болот. Бул бир гана алкогольдук же наркотикалык заттарга көз каранды болушу эмес, башка кандайдыр бир баланын же үй-бүлөнүн башка мүчөсүнүн олуттуу ооруусу, каржы көйгөйлөрү же үй-бүлөнүн туугандарынын жана досторунун колдоосунан ажыраганда коомдук обочолонтууга кабылышы, же жөн гана баланын өстүрүү жана тарбия берүү жөнүндө билимдин жетишпестиги себептери боюнча ата-энелердин өзүнүн балдарына абдан чоң талаптарды коюушу. Ал эми кээ бир чоң адамдар балдардын үстүнөн көзөмөлдөө жана үйдөгү тартипти сактоо үчүн балдарды коркутуу жана басынтуу оптималдуу деп эсептешет. Албетте, тилекке каршы, балалык кезинде үй-бүлөлүк зордук-зомбулукка кабылган чоң адамдар дагы бар жана алар сүйлөшүүнүн мындай стереотибине көнүп калышкан, алар башкача сүйлөшө дагы алышпайт.

Биздин изилдөөбүздүн алкагында социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары катары – оор турмуштук кырдаалдагы (мындан ары ОТК) же «тобокел тобуна кирген» окуучуларды жана үй-бүлөлөрдү аныктоо боюнча иштин этаптарын тактоо

жана иштеп чыгуу максаты коюлду. Биз жети этапты аныктап, мазмундук жүктөмүн тактадык. Ушундай категориядагы балдарды жана ата-энелерди (үй-бүлө) аныктоо абдан татаал процесс, ошондуктан балдарды коргоо органдарынын атайын өкүлдөрүнөн тышкары бул процесске башка мамлекеттик органдар да катышат. Ар бир этап ийгиликтүү болушу үчүн жалпы билим берүү уюмдарынын педагогикалык жамааты менен башка субъектилердин өз ара аракеттешип иштеши маанилүү. ОТКдагы үй-бүлөлөрдү аныктоо иштери төмөнкү этаптардан турат.

- **Биринчи этап – маалыматтын берилиши/аныктоо.** ОТК абалындагы балдар тууралуу маалымат жарандардан, жарандык коомдун өкүлдөрүнөн, мындан тышкары социалдык педагог, мугалим, класс жетекчи жана башка тараптар тарабынан берилиши мүмкүн.

- **Экинчи этап – алгачкы баа берүү, жашоо шартын иликтөө.** Социалдык кызматкер менен бирге социалдык педагог, класс жетекчи окуучулардын жашоо шарты менен таанышып чыгышат, үй шартында ата-энелер, үй-бүлөдөгү улуулар менен маектешип жашоо шартын иликтөө актысын түзөт, баланын үй-бүлөдөгү абалын, ата-энеси менен мамилесин аныктайт.

- **Үчүнчү этап – комиссия менен иштөө.** Оор турмуштук кырдаалдагы үй-бүлөлөр менен иштөө социалдык педагог, жашы жетелектердин иши боюнча инспектор, балдардын иши боюнча Комиссия, жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын социалдык маселелер боюнча Комиссиясы, социалдык коргоо органдары, психологдор, социалдык-психологиялык жардам берүү борборлорунун кызматкерлери, ата-энелердин коомчулугу менен тыгыз кызматташтыкта болушу керек.

- **Төртүнчү этап – баа берүү/диагностика.** Оор турмуштук кырдаалдагы (ОТК) балдарды жана үй бүлөлөрдү аныктоодо жашы жете электерге таш боордук менен жасалган мамиле же зомбулук (физикалык жана/же психологиялык) ага шектенүү пайда болгон учурда жалпы билим берүүчү уюмдун жетекчилигине маалымдашы керек. Зарылчылыгына жараша

жашы жете элек баланы балдарды коргоо органына кароо үчүн калтыруу керек. Жалпы билим берүүчү уюмунун жетекчиси/социалдык педагог телефон, факс, жана башка байланыш каражаттары аркылуу тез арада кабарлашы керек, андан кийин белгилүү болгон зомбулук, жашы жете элекке жасалган таш боор мамиле же ОТК абалындагы балдар, үй-бүлө тууралуу аймактык балдарды коргоо башкармалыгына 2 күндөн кечиктирбестен жазуу жүзүндө маалымдашы керек, алар 10 жумушчу күндөн кечиктирбестен ички иштер органдары, саламаттыкты сактоо уюмдары жана социалдык педагог менен бирге териштирүү жана чара көрүү иштерин жүргүзүшү зарыл. [20, ЧУА]. Жүйөлүү себептерсиз баланын мектепти 10 күндөн ашык калтырган учурда жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын социалдык маселелер боюнча Комиссиясына андан ары чечим кабыл алуу үчүн кабарлашы зарыл. [21, ЧУА].

- **Бешинчи этап – баланы коргоо боюнча жеке план түзүүгө катышуу (ИПЗР).** Социалдык педагог, психолог же класс жетекчи менен бирге баланы коргоо боюнча жеке план иштеп чыгуу (ИПЗР). Андан кийин бул план жашы жете электерге жана ата-энелерге жардамдын натыйжалуулугун жогорулатуу максатында (алардын ордун алмаштыруучу адамдар) балдардын иштери боюнча (ИПЗР) Комиссиянын жыйналышында бекитилиш керек.

- **Алтынчы этап – баланы коргоо боюнча жеке планды ишке ашыруу (ИПЗР).** Ар бир жалпы билим берүүчү уюмдардын социалдык педагогу ОТК абалындагы балдардын иш кагаздарын жүргүзүүнү билиши керек:

- ОТК абалындагы балдарды каттоо журналы, жашы жете электерге зомбулук жана таш боор мамиле жасалган фактылар (окуучулар);

- ушул балдарга маалымат карточкасын түзүү;

- жашы жете электердин жеке маалыматтары (же маалымат, жеке иш);

- мугалимдер, класс жетекчилер, социалдык кызматкерлер, жашы жете электердин иштери боюнча инспектор жана ата-энелер жеке планды аткаруу боюнча иштерди жүргүзүшү керек.

- **Жетинчи этап - мониторинг, окуяларды кайра карап чыгуу жана кырдаалды жабуу.** Белгилүү бир убакыттын ичинде ушул балдар жана үй-бүлөлөр менен иштер жүргүзүлөт. Мониторингден оң жыйынтыктар алынган учурда белгиленген кырдаал кайра каралат. Эгер үй-бүлө көйгөйдү өз алдынча чече алса, социализациялоодогу динамика, балдарды социумга ыңгайлаша баштаса, иш жабылат. Жалпы билим берүүчү уюмдун кызматкери Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык зордук-зомбулук жана таш боордук менен жасалган мамилелер тууралуу фактыларды жаап-жашырылса, жоопкерчиликке тартылат.

Биздин изилдөөбүздүн алкагында социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн *экинчи педагогикалык шарты* катары – социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктүн практикага багытталган технологияларды колдонууну бөлүп көрсөттүк. Эң алгач, биз маанилүү, негизги түшүнүктөрдүн аныктамаларын тактоо максатын көздөп, педагогикалык адабияттарды талдоого алдык. Бул түшүнүктөрдү чечмелөөдө бир топ ар түрдүү аныктамалар кездешкени аныкталды, биз изилдөөбүздүн контекстине жараша төмөнкү аныктамаларды сунуштайбыз:

1. Педагогикалык технология-бул окутуунун натыйжалуу жыйынтыгына жетишүү үчүн адамдык жана техникалык ресурстарды пайдалануу аркылуу окуучуларды окутуу жана тарбиялоонун бардык процесстерин ишке ашыруу жана баалоо, пландаштыруунун системалык усулдары жана алардын ортосундагы өз ара аракеттенүүсү.

2. Социалдык технологиялар социологияда пайда болгон. Социалдык технологиялар коомдук процесстердин өнүгүшүнө мүнөздүү программалоо жана жыйынтыктарды көрсөтүү мүмкүнчүлүгү менен байланыштуу.

3. Социалдык-педагогикалык технологиялар - социалдык жана педагогикалык технологиялардын кошулган бир түрү болуп саналат. Алар өз түзүлүшүнө ээ, ишмердүүлүктүн негизги компоненттери болуп, максат коюу, иш-аракет жолун жана анын куралдарын тандоо, ишин баалоо болуп саналат.

Окутуунун методдоруна карата педагогикалык технологиялар, тар түшүнүк болуп эсептелет, анткени методика белгилүү бир технологияны тандоону талап кылат. Социалдык-педагогикалык ишмердүүлүк адистин чечүүсүнө зарыл болгон, максат жана милдеттерди коюудан башталат (мисалы, баланын баарлашуу көндүмдөрүн калыптандыруу, балага жаңы чөйрөдө ылайыкташууга жардам берүү ж.б.у.с.). Ишмердүүлүктүн максаты, өз кезегинде, өз ара байланышкан, ишинин мазмунун, ишке ашыруунун методдорун жана уюштуруу ыкмаларын аныктайт.

Социалдык педагог ишинде практикага багытталган технологияларды колдонуу менен структуралык компоненттерди ишке ашырууга мүмкүндүк алат. Практикага багытталган технологияларды колдонуунун уюштурулушунун кадамдарын эл аралык, жергиликтүү педагогикалык тажрыйбаларды талдоо жана адаптациялоо аркылуу ишке ашырылып, жалпы кадамдары түзүлдү. Алар төмөнкү таблицада сунушталынып жатат.

7-таблица.

**Практикага багытталган технологияларды колдонуунун
уюштурулушунун кадамдары**

Кадамдар	Баяндоо
1-кадам.	Көйгөйдү диагноздоо.
2-кадам.	Көйгөйдү чечүү жолдорун издөө.
3-кадам.	Чечимдин технологиясын тандоо.
4-кадам.	Чечимдин технологиясын иштеп чыгуу.
5-кадам.	Көйгөйдү чечүү.
6-кадам.	Көйгөйдү чечүүнү баалоо.

Ар бир кадамга токтолуу менен педагогикалык шартты кенен түшүнүүгө өбөлгө түзүлөт. Социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүндө колдонгон негизги метод болуп **диагностика** эсептелинет. Диагностика-изилдөө процесси же объектиси жөнүндө ар тараптуу маалымат алуу жалпы ыкмасы болуп саналат. Диагностика-практикага багытталган

технологиялардын абдан маанилүү курамдык бөлүгү (максаты-диагноз-программа-ишке ашыруу-талдоо). Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндө көйгөйдү диагноздоодо изилдөөнүн ар кандай текшерүү алгоритмин түзөт.

Мисалы:

- көйгөй менен таанышуу, милдеттерди коюу, диагностика предметин бөлүп чыгаруу, негизги көрсөткүчтөрдү жана критерийлерди тандап алуу;

- көрсөткүчтөрдү өлчөө жана талдоо;

- социалдык диагноз коюу, корутунду, жыйынтыктарды түзүү жана аткаруу.

Көйгөйдү диагноздоо кадамында социалдык педагог бир нече милдеттердин үстүнөн иштейт:

- инсандын атайын социалдык сапаттарын, өнүгүүсүнүн жана жүрүм-турум өзгөчөлүктөрүн аныктоо;

- социалдык жагдайдын (кубулуштун) өнүгүү абалын тактоо;

- көйгөйдүн ар кандай социалдык байланыштарга кошулуусу менен шартталган, ар тараптуу касиеттердин жана сапаттардын өнүгүү даражасын аныктоо (коомдук түзүлүш, көз караштар, адаптация жана социалдашуу процесстери, баарлашуу жөндөмдөрү, психологиялык шайкештик, ж.б.);

- көйгөйдүн өзгөчөлүктөрүн сүрөттөө, сыпаттоо, инсандын «социалдык сүрөтүн» түзүү.

Социалдык педагог көйгөйдү диагноздоодо көпчүлүк учурда өз алдынча иштейт, бирок кээ бир учурларда башка эксперттерди да чакырат. Ар кандай тармактын өкүлдөрү сунушталган көйгөйдүн диагноздоо маалыматтарын ар түрдүү максаттар үчүн колдонушу мүмкүн:

- социалдык педагог-көмөктөшүү менен кийинки кадамдарды ишке ашыруу үчүн;

- адистер – административдик чечимди иштеп чыгуу үчүн, профилдик жана комплекстик диагноз коюу үчүн (соттук практикада,

медициналык, психологиялык-педагогикалык экспертиза, ж.б. боюнча). Бул жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, тиешелүү мамлекеттик органдар, ата-энелер менен биргелешип иштөө жолдору педагогикалык шартынын иштөөсүн камсыз кылат турганын белгилейбиз.

- көйгөйгө кездешкендер – өзү өзүн-өзү өнүктүрүүгө, жүрүм-турумун кайра тарбиялоо максатында.

Көйгөйдү диагноздоо ишмердүүлүгүнүн натыйжалары социалдык педагог тарабынан «Инсандын–мүнөздөмө-картасы», «Инсандын–медициналык-психологиялык-педагогикалык мүнөздөмө-картасы» ж.б. түшүрүлөт. Документтин бул түрүнүн ар түрдүү үлгүлөрү бар. Ишмердүүлүктүн практикалык милдеттерин чечүүгө жооп берген ар башка варианттарды колдонуп же өз нускасын түзүүгө болот. Бул жана башка ушул сыяктуу карталарды-инсандын мүнөздөмөсүн аныктоо үчүн- социалдык педагог көйгөйдү диагноздоо методдордун кенен спектрин пайдаланса болот: социалдык-психологиялык, психологиялык, социологиялык, педагогикалык, медициналык.

Кийинки кадам - *бул көйгөйдү чечүү жолдорун издөө*. Кадамдын ишке ашырылышы көйгөйдү диагноздоонун негизинде максат коюлуп, анын алкагында ишмердүүлүктүн айкын милдеттеринин белгиленүүсү аркылуу жүрөт. Кандай практикага багытталган технология колдонулганына жараша, баланын маселени чечүүгө жардам берүүчү тиешелүү методдор (ынандыруу, көнүгүү ж.б.) жана иш-аракеттерин уюштуруу түрлөрү (жекече, топтук), каражаттар тандалат.

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнө практикага багытталган технологияларды киргизүү каражаттарды жана күч-аракеттерди сарамжалдоону камсыз кылып, социалдык педагогикалык ишмердүүлүктү илимий негиздерин түзүүгө, милдеттерди чечүүдө натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Ушундай практикага багытталган технологиялардын бири болуп кырдаалды башкаруу (кейс-менеджмент) аттуу технология эсептелет [45, Б.

32]. Социалдык педагог кырдаалды башкаруу технологиясын турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө (аялуу үй-бүлөлөр, үй-жайы жок, оорукана бейтаптары, ВИЧ менен жабыркагандар, жакында бошотулган туткундар, улгайган, эмигранттар, калыбына келтирүүчү сот адилеттиги чөйрөсүндө, көз каранды адамдар менен ж.б.) менен жекече иш жүргүзүүдө колдонот: Кырдаалды башкаруу технологиясын колдонуу турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөнү коргоонун натыйжалуу механизмдерин түзүүгө мүмкүндүк берет.

Кырдаалды башкаруу технологиясы турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөнү аныктоо, алар үчүн оптималдуу натыйжага жетишүүдө социалдык, билим берүү, укуктук жана медициналык ресурстарды натыйжалуу колдонуунун планын иштеп чыгуу жана ишке ашырууну көздөйт. Кырдаалды башкаруу технологиясы социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн натыйжалуу кыла турган негизги технологияларынын бири болуу менен, ал психологиялык, инсан аралык, педагогикалык, социалдык жана башка маселелерди чечүүгө, турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен социалдык педагогдун ортосунда түздөн-түз өз ара аракеттенүүсүнө, белгилүү бир көйгөйлүк кырдаал боюнча иштөөгө багытталган.

Кырдаалды башкаруу технологиясын социалдык педагогдор гана эмес социалдык кызматкерлер дагы ишмердүүлүгүндө комплекстүү колдонуусу зарыл, анткени ал башка ыкмаларды өзүнө камтыйт. Алсак, кардарлардын муктаждыктарын баалоо, кызмат көрсөтүү менен камсыз кылуу, эрте кийлигишүү, кардар менен ырааттуу иш алып баруу ж.б.

Кырдаалды башкаруу технологиясында биргелешкен өз ара аракеттенүүгө басым жасалат, биздин контексте бул социалдык педагогдун тышкы чөйрөнүн өкүлдөрү б.а. ата-энелер, жашы жетелек балдардын иштери боюнча инспектор, социалдык өнүктүрүү башкармалыгынын кызматкерлери, жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын өкүлдөрү, саламаттыкты сактоо тармагынын кызматкерлери ж.б. менен байланышы. Өз аракеттешүүгө

катышкан топтор менен социалдык педагог биргелешип процесстин мониторингисин өткөрүп, ага баа бере алат.

Кырдаалды башкаруу технологиясынын **негизги принциптери** – дисциплина аралык жана ведомство аралык байланыш жана кызматташуу, иштин үзгүлтүксүздүгү, коомдун белгилүү бир коомдук маданиятын калыптандыруу.

Кырдаалды башкаруу технологиясынын төмөнкүдөй ар кандай моделдери бар: *мультидисциплинардык, трансдисциплинардык, кесип аралык*. Кыргыз Республикада кесип аралык моделдин иштөөсү орун алат, анда жашы жетелек балдардын иштери боюнча инспектор, социалдык өнүктүрүү башкармалыгынын кызматкерлери, жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын өкүлдөрү, саламаттыкты сактоо тармагынын кызматкерлери ж.б. менен байланышы натыйжалуулукту артырат. Биздин изилдөөбүздүн алкагында сунушталган экинчи, үчүнчү педагогикалык шарттардын өз ара мамилештиги кырдаалды башкаруу технологиясынын максат, милдеттери, этаптары аркылуу ишке ашаары такталып, аныкталды.

Кырдаалды башкаруу технологиясын колдонууда социалдык педагогдун негизги максаты – турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөнүн көйгөйлөрүн жогорку сапаттуу жана натыйжалуу жардамды камсыз кылуу аркылуу оптималдаштыруу. Белгиленген максатты ишке ашыруу үчүн социалдык педагог төмөнкү **милдеттерди** аткаруусу талап кылынат:

- ресурстарды тартуу жана турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөгө көмөк көрсөтүүнүн натыйжалуу системасын түзүү;
- турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен кесип аралык моделдин өкүлдөрү ортосунда өз ара байланыш куруу;
- системалык талдоо жүргүзүү.

Кырдаалды башкаруу технологиясын колдонууда социалдык педагогдун төмөнкү компетенттүүлүктөрү калыптанат жана өнүгөт: *уюштуруу, жетекчилик кылуу, баалоо, коргоо, мониторинг жүргүзүү*.

Белгилеп кетүүчү нерсе аныкталган үч педагогикалык шарт бири-бирин толуктайт, себеби «тобокел тобуна кирген» балдар менен иш жүргүзүүдө жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары жана мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттүүсүз же байланышы жок иштин натыйжалуулугу көрүнбөйт. Андыктан социалдык педагогдор ишмердүүлүгүндө уланмалуулук принцибине таянуу менен иш жүргүзүүсү мааниге ээ. Биздин изилдөөбүздүн алкагында өз ара байланыштын түзүлүшүн төмөнкү иштерди аткаруу процессинде байкалганы анык болду. Башкача айтканда, мындай ишмердүүлүктө ар бир орган өзүнүн компетенция алкагында турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөгө карата алардын көйгөйлөрүн ар түрдүү ракурста карашып, бир нече кызматтарды көрсөтүү менен чечимдерди кабыл алышып, натыйжалуу өз ара кызматташууну ишке ашырышат.

Ата-энелер социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндө ички жана тышкы өз ара аракеттенүү процессине катыша алышат. Себеби алар кандайдыр бир көйгөйлөрдү чечүүдө ролу маанилүү. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен иштөөдө социалдык педагогдун эң маанилүү милдети – бул үй-бүлөдөгү кыйынчылык кырдаалдарды чечүү, ошону менен бирге пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүүдө үй-бүлөнүн ички дараметин туура колдонууга жардам берүү. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен иш алып барууда социалдык педагог ата-энелер менен иштөөнү өзгөчө бөлүп карайт, анткени, ата-энелер менен түзүлгөн мамиле ага реабилитациялык программаны натыйжалуу ишке ашырууга жардам берет. Мындай үй-бүлөлөр менен иштөө үчүн ар кандай түрдөгү керектүү маалыматтар чогултулат жана жыйынтыгында үй-бүлөнүн социалдык паспорту түзүлөт. Андан кийин ар бир ушундай үй-бүлө жана ага кирген балдар көзөмөлгө алынат, башкача айтканда жеке иштер жүргүзүлөт: катышуу, аңгемелешүүлөр, консультациялар, окуусуна жардам берүү. Үй-бүлөгө өз учурунда жана квалификацияланган жардам көрсөтүү үчүн жеке иш программасы пландаштырылат. Ата-энелер окуу-тарбиялык процессти уюштурууга да катышуусу зарыл: ийримдерди башкаруу, ата-энелер жана

балдардын алдында чыгып сүйлөө, класстан жана мектептен тышкаркы иштерди өткөрүүнү даярдоо жана катышуу, үй тиричилигине жардам берүү. Эгер социалдык педагог маектешүүнүн максаттуу, кырдаалды эске алуу менен курса, анын мазмунун гана эмес, мүмкүн боло турган варианттарын жана күтүүсүз нерселердин жолун дагы эрте болжолдосо, ата-энелер менен жагымдуу мамиле куруу жеңил жүрөт. Кеңештерди берүү жана балага ата-энелердин тарбиялоо таасирине оңдоолорду киргизүүгө аракеттенүү менен, төмөнкүлөрдү эстен чыгарбаш керек: үй-бүлөнүн ички ишине түз, орой кийлигишүү кабыл албоо жана татаал оңдолбой турган зыян алып келүүсүн чакырат, себеби ар бир ата-эне өзүлөрүнүн балдарын өзүлөрүнүн билимдери, билгичтиктери, сезимдери жана көз караштарына жараша тарбиялайт. Үй-бүлө менен максатка багытталган сүйлөшүүнүн чоң коомдук маанилүүлүгү ата-энелердин балдарга таасирин туура жолго багыттоо менен социалдык педагог үй-бүлөлүк ички мамилелерди кайра курууга дагы таасир этет, ата-энелердин өзүлөрүнүн инсандыгын өркүндөтүүгө түрткү болот, ошону менен бирге калктын жалпы маданиятынын деңгээлин жогорулатат. Ата-энелер менен сүйлөшүүлөр дагы бир жакшы натыйжа берет, алар балага туура багытты табууга жардам берет, анткени жакын адамдар аны жакшы билишет жана анын тигил же бул иштеринин себептерин аныктоо үчүн көп нерселерге багыттама жардам бере алышат. Ата-энелер чогулушу мугалим менен ата-энелерди жакындатат, үй-бүлөнү мектепке жакындатат, балага тарбиялоо таасириндеги көбүрөөк оптималдуу жолдорун аныктоого түрткү берет. Иш пландын, ата-энелер менен жеке сүйлөшүүлөрдүн, үй-бүлөлөрдү кыдыруунун, ата-энелер чогулушунун иштеринин жыйынтыгынан улам социалдык педагог аларды өзгөчө тынчсыздандырган көйгөйлөр боюнча ата-энелер менен коллективдик консультацияларды өткөрүүнү пландаштыра алат.

Көйгөйдүн чечилишин баалоо социалдык педагогдун ишинин жыйынтыгы деп айтсак да болот. Ал талдоо аркылуу турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөнүн көйгөйү канчалык туура чечилгендигине баа берет.

Бул этапта эки позиция пайда болушу мүмкүн: а) социалдык педагог турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөнүн көйгөйүн туура чечип берет, демек, анын ишмердүүлүгү жыйынтыкталат; б) социалдык педагог турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлөнүн маселесин чечкен жок, же жарым-жартылай гана чече алды, бул учурда кемчиликтер кайсы этапта кетирилгени жөнүндө талдоо жүргүзүлөт. Мындай учурда социалдык педагогдун циклдүү ишмердүүлүгүн байкай алабыз, себеби ал кайрадан бардык этаптарга кайрылып, оңдоо-түзөтүүлөрдү киргизүү аркылуу натыйжаны көзөмөлгө алат. Мындай ишмердүүлүктө социалдык педагогдун негизги жана кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусу ачык байкалат.

Мына ошентип, булактарды, укуктук документтерди жана материалдарды үйрөнүү жана изилдөө кээ бир жалпы корутундуларды чыгарууга мүмкүндүк берет.

Биздин изилдөөбүздүн жүрүшүндө, педагогикалык, психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде социалдык педагогдордун компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун төмөнкү педагогикалык шарттары, констатациялоочу экспериментинин жыйынтыгынан аныкталды.

Биринчи шарт – турмуштук оор кырдаалга туш болгон, «тобокел» тобуна кирген балдар менен иштөө этаптарын колдонуу.

Экинчи шарт – социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктүн практикага багытталган технологияларын колдонуу.

Үчүнчү шарт – жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, тиешелүү мамлекеттик органдар, ата-энелер менен биргелешип иштөө жолдору.

Белгилеп кетүүчү нерсе аныкталган үч педагогикалык шарт бири-бирин толуктайт, себеби «тобокел тобуна кирген» балдар менен иш жүргүзүүдө жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары жана мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттүүсүз же байланышы жок иштин натыйжалуулугу көрүнбөйт. Андыктан социалдык педагогдор ишмердүүлүгүндө уланмалуулук принцибине таянуу менен иш жүргүзүүсү мааниге ээ. Кырдаалды башкаруу технологиясын колдонууда социалдык педагогдун төмөнкү компетенттүүлүктөрү калыптанат

жана өнүгөт: уюштуруу, жетекчилик кылуу, баалоо, коргоо, мониторинг жүргүзүү.

II БАП БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Социалдык педагогдун милдети – турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө кездешкен кырдаалдан чыгууга жардам бере ала турган абалдарды түзүүдө деген корутунду чыгарса болот. Социалдык педагогдун көңүл чордонунда баланын социализациясы, обочолонтууга, нормалдуу социалдык мамилелерден «түшүп калуусунун» альтернативасы катары анын коомдогу ийгиликтүү интеграциясы болуп саналат.

Социалдык педагогдордун кесипкөйлүк компетенттүүлүгүнүн мазмуну жана аны өркүндөтүү жолдорун аныктаган илимий методдор, заманбап модели теориялык жактан негизделип, иштелип чыкты. Изилдөөнүн предмети аныкталган карама-каршылыктарды жоюуга багытталган. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий методдордун комплекси бири-бирин толуктоо менен колдонулду. Изилдөөдө коюлган милдеттерди чечүү илимий, практикалык методдордун комплексин тандап алууга негиз болду. Биздин диссертациялык изилдөөбүздүн алкагында социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын жакшыртуунун «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» сунушталган. Ал бири-бирин толуктаган, өз ара байланышкан компоненттерден турат.

Изилдөөбүздүн жүрүшүндө инсандын мүнөздөмөсүн жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн эске алуу менен компетенттүүлүктүн төрт деңгээлин бөлүп көрсөттүк: *аткаруучу, адис, кесипкөй, лидер*. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн көрсөтүлгөн деңгээлдери эл аралык тажрыйбанын негизинде изилдеп, ылайыкташтырып, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө пайдаланылды

Биздин изилдөөбүздүн жүрүшүндө, педагогикалык, психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде социалдык педагогдордун кесиптик

компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн төмөнкү педагогикалык шарттары, констатациялоочу экспериментинин жыйынтыгынан аныкталды.

Биринчи шарт – турмуштук оор кырдаалга туш болгон, «тобокел» тобуна кирген балдар менен иштөө этаптарын колдонуу.

Экинчи шарт – социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктүн практикага багытталган технологияларын колдонуу.

Үчүнчү шарт – жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, тиешелүү мамлекеттик органдар, ата-энелер менен биргелешип иштөө жолдору.

Белгилеп кетүүчү нерсе аныкталган үч педагогикалык шарт бири-бирин толуктайт, себеби «тобокел тобуна кирген» балдар менен иш жүргүзүүдө жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары жана мамлекеттик органдар менен өз ара аракеттүүсүз же байланышы жок иштин натыйжалуулугу көрүнбөйт. Андыктан социалдык педагогдор ишмердүүлүгүндө уланмалуулук принцибине таянуу менен иш жүргүзүүсү мааниге ээ. Кырдаалды башкаруу технологиясын колдонууда социалдык педагогдун төмөнкү компетенттүүлүктөрү калыптанат жана өнүгөт: *уюштуруу, жетекчилик кылуу, баалоо, коргоо, мониторинг жүргүзүү.*

III БАП. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИН МАЗМУНУ, УЮШТУРУЛУШУ, НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА АЛАРДЫ ТАЛДОО

3.1. Педагогикалык эксперименттин мазмуну жана уюштурулушу

Педагогикалык эксперименттин максаты-билим берүү системасында социалдык педагогдун балдардын кызыкчылыктарын коргоо тармагында ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун аныктоо.

2013-2018-жылдардын аралыгында педагогикалык эксперимент үч этапта өткөрүлүп, максатына, милдетине ылайык методдор колдонулду.

- 1-этап: констатациялоочу эксперимент (мектептик штаттык бирдигине киргизүүгө чейинки социалдык педагог кызматынын бар болгон тажрыйбасын изилдөө);
- 2-этап: калыптандыруучу эксперимент түзүлгөн «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин» практикага киргизүү, педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо болду;
- 3-этап: текшерүү, тактоо эксперименти түзүлгөн гипотезаларды текшерүү.

Констатациялоочу эксперименттин (2013-2015ж.ж.) максаты – социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн өнүктүрүүсүнүн алгачкы деңгээлин аныктоо. Ушул максаттан улам төмөнкү милдеттер сунушталган:

1. социалдык педагогдорду даярдоодо «Педагогикалык билим берүү» багытында Мамлекеттик стандартты, окуу пландарды, окуу программаларын талдоо;
2. социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнө болгон мектеп администрациясынын, ата-энелердин көз карашын аныктоо;
3. социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн уюштуруучулук шарттарын, методдорун жалпылоо;

4. социалдык педагогдордун кесиптик чеберчилигин жогорулатуу ишиндеги жетишкендиктерди жана кемчиликтерди талдоо;

5. алынган натыйжаларды талдоо калыптандыруучу этаптагы педагогикалык эксперименттин мазмунун теориялык жактан иштеп чыгуу жана материалдарга оңдоо-түзөтүүлөрдү киргизүү.

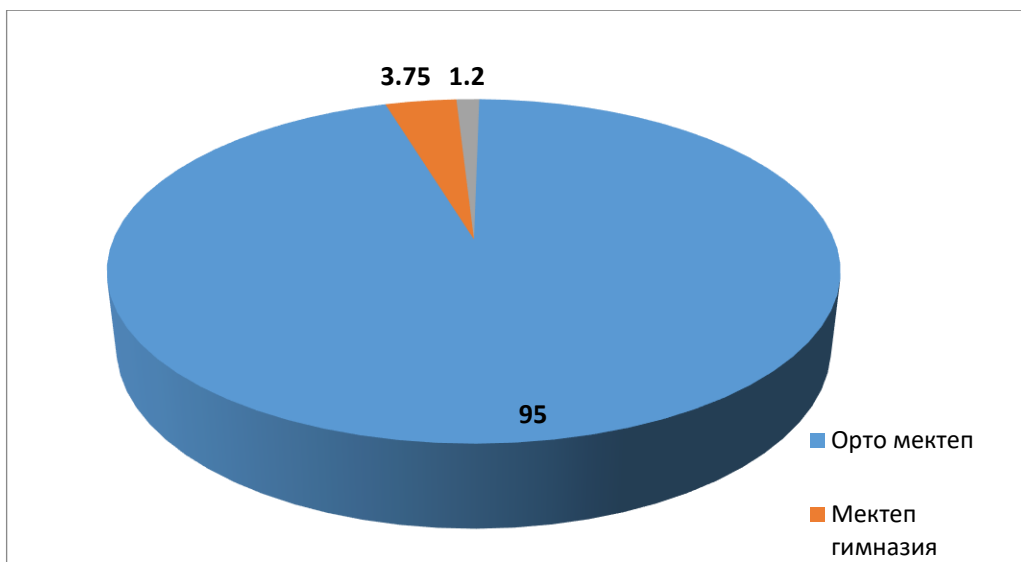
Эксперименттик иштин максаттарын ишке ашырууда Чүй облусунун Аламүдүн, Чүй-Токмок, Сокулук, Москва райондорунун социалдык педагогдорунун ишмердүүлүгүнө талдоо жүргүзүлгөн. Белгилеп кетүүчү нерсе, Аламүдүн району Кыргызстанда социалдык педагогдордун институтун түзүүнүн баштоочулары болгон. Андан кийин Сокулук жана Москва райондорунун мектептеринде дагы ишке ашыра баштаган. Констатациялоочу эксперименттин максаттарын ишке ашырууда 2013-жылы Чүй облусунун Аламүдүн, Чүй-Токмок, Сокулук, Москва райондорунун социалдык педагогдорунун ишмердүүлүгүнө талдоо жүргүзүлгөн. Бул изилдөөгө 80 жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагог болуп иштеген адистери, 80 мектептин директорлору, 40 ата-энелер комитетинин мүчөлөрү катышкан.

Изилдөөдө төмөнкүдөй салттык изилдөө методдору колдонулду:

- анкеталык сурамжылоо методу;
- фокус - топтук талкуулоо уюштуруу жана өткөрүү;
- маектешүү;
- социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндө колдонгон документтерди (отчеттор, публикациялар, мыйзамдык жана нормативдик актылар) талдоо.

Бул изилдөөгө 80 жалпы билим берүүчү мекемелердин социалдык педагог болуп иштеген адистер катышышты. Мындан сырткары 80 мектептин директорунан, ата-энелер комитетинин мүчөлөрүнөн анкеталык сурамжылоо жүргүзүлдү (№1- тиркеме)

Орто мектептерден келген социалдык педагогдор 95%, мектеп-гимназиялардан 3,75% жана мектеп-интернаттардан 1,25 % түздү.

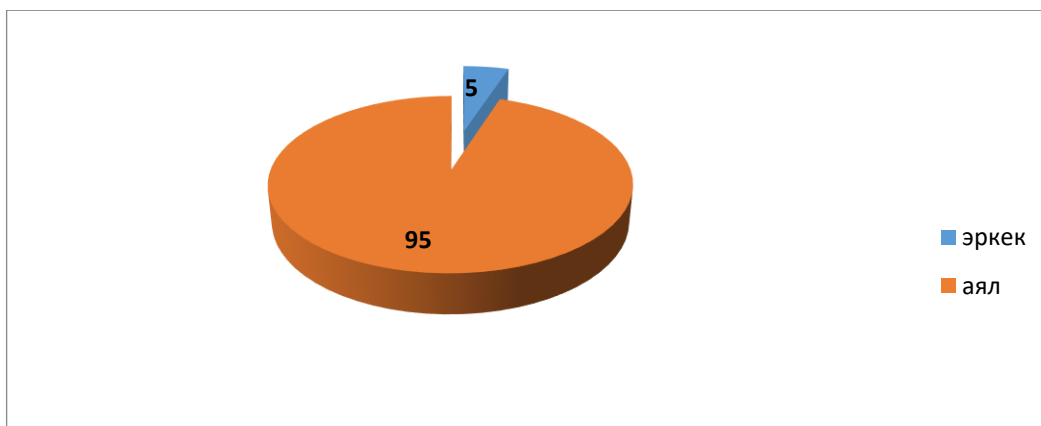
2-диаграмма. Изилдөөгө катышкан социалдык педагогдордун саны

Эксперименттин биринчи милдеттерин чечүү максатында изилдөө үчүн маанилүү көрсөткүчтөр аныкталды. Алар социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн жакшыртууда көңүл бура турган көз караштардан калыптанды.

Алар төмөнкүлөр:

- Гендердик көрсөткүч.
- Жаш курагы.
- Адистиги.
- Кесиптик чеберчилигин жогорулатуусу.
- Компетенттүүлүк деңгээли.

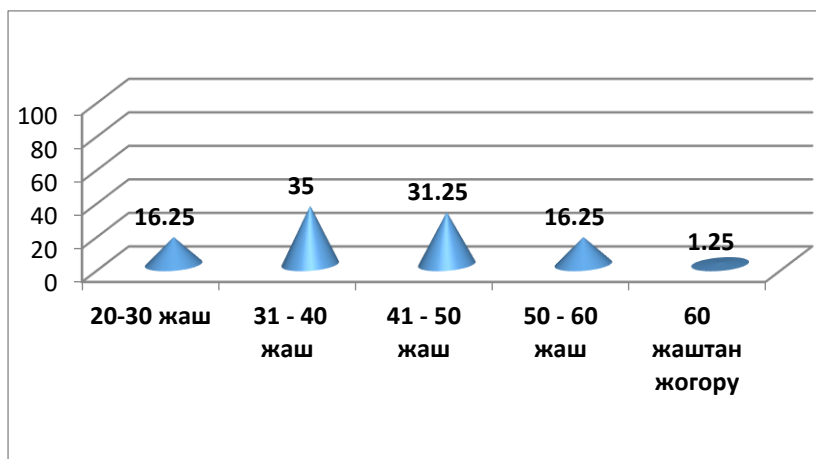
Анкетанын маалыматтары боюнча төрт райондун социалдык педагогдору арасындагы гендердик көрсөткүч кийинки сандар менен көрсөтүлөт: Аламүдүн районунда эркектер – 10%, аялдар – 90%, Чүй-Токмок районунда эркектер 5% түзөт, аялдар 95%, Сокулук жана Москва райондорунда социалдык педагогдор аялдар болуп саналат. Анкета жүргүзүү социалдык педагогдордун арасында эркектер 5% түздү, башкача айтканда, 95% түзүү менен олуттуу гендердик дисбалансты көрсөттү. Мындай дисбаланс балдарга билим берүү жана тарбия берүү маселеси менен дайыма аялдар алектенерин көрсөтөт, мындан сырткары маянасы көп жумушту каалашкан эркектер үчүн социалдык педагогдун жумушу кызыктырбайт.

3-диаграмма. Социалдык педагогдордун гендердик көрсөткүчү

Социалдык педагогдордун педагогикалык жана турмуштук тажрыйбасын көрсөтүү үчүн жаш курактык көрсөткүч каралып чыккан.

Адистердин жаш курактык категориясы 31 жаштан 40 жашка чейинки аралыкты алган. Бул 35% түзөт. Андан ары 41 жаштан 50 жашка чейинки адистер 31,25% түздү. Жаштардын 20 жаштан 30 жашка чейинкилердин 16,25% түзсө, буга ылайык 51 жаштан 60 жашка чейинкилер дагы 16,25% түзгөн. 1,25% 60 жаштан жогорку адистер түздү.

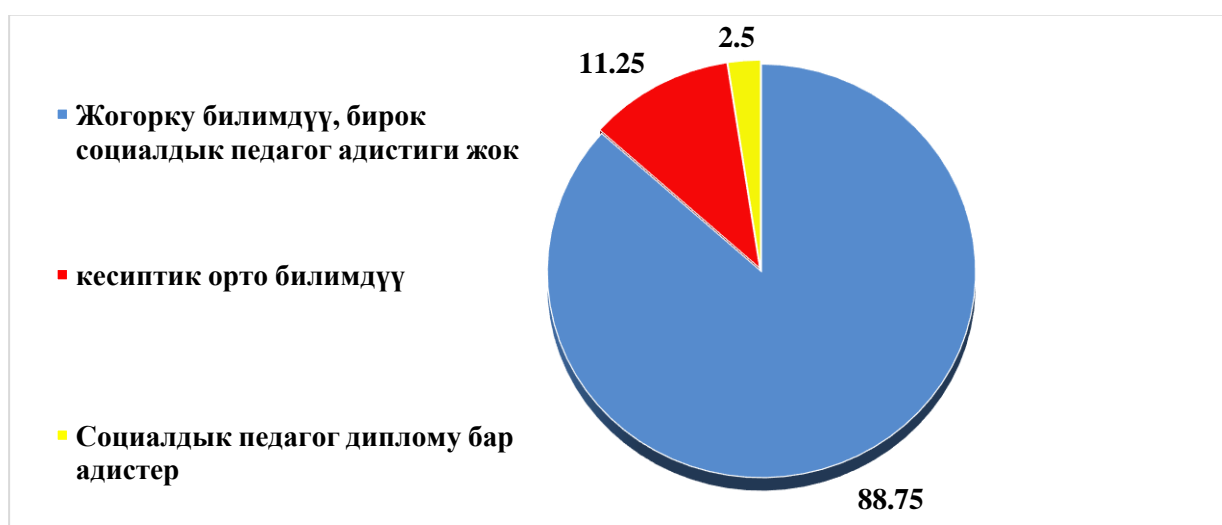
4-диаграмма. Социалдык педагогдордун курактык көрсөткүчү

Албетте, социалдык педагогдордун жаш өзгөчөлүктөрү ар кандай, бирок, респонденттердин көпчүлүк пайызы 31 жаштан 50 жашка чейинки жаш категориясы кирерин белгилеп кетүү керек. Бул жаш категориясында турмуштук тажрыйба топтолгондугу менен мүнөздөлөт жана ал тобокел тобундагы балдар жана өспүрүмдөр менен иштөө үчүн маанилүү болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мектептеринин социалдык педагогдоруна коюлган квалификациялык талаптарына ылайык адис жогорку педагогикалык же социалдык-педагогикалык билими боюнча жогорку же орто кесиптик педагогикалык, билими, ошондой эле мугалимдик стажы 3 жылдан кем эмес болушу керек [9, УЧА].

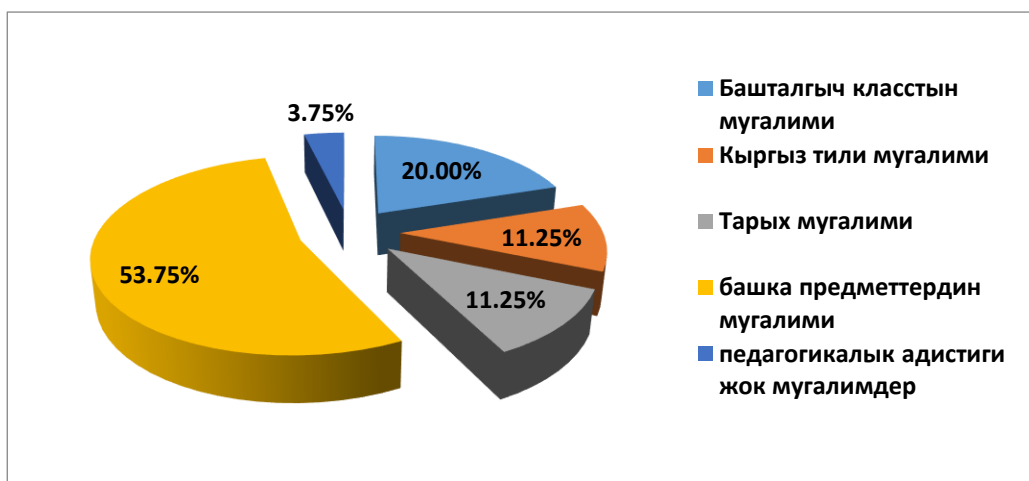
Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн көрсөтүү үчүн алардын билим деңгээли, мындан сырткары алардын мектепте предметтик мугалим катары адистиги же алардын мектепке тиешеси жок башка чөйрөдөн экендиги каралып чыккан.

Сурамжылоого катышкан адистердин 88,75% жогорку билимдүү, бирок социалдык педагог адистиги жок, 11,25% – кесиптик орто билимдүү. Социалдык педагог диплому бар адистер 2,5% гана түзөт.

5-диаграмма. Социалдын педагог болуп иштеген адистердин билиминин деңгээли.

Ошондой эле башталгыч класстардын мугалимдери – 20 % түздү, ошол эле учурда кыргыз тили жана тарых мугалимдери – ар бири 11,25%, башка 13 предметтер боюнча мугалимдер 53,75% түздү, ал эми адистиктери – педагог эместер жалпысынан 3,75% түзгөн.

6-диаграмма. Социалдык педагогдордун базалык билими

Алынган жыйынтыктарга ылайык социалдык педагогдун чеберчиликтерин жогорулатуу курстарга же семинар-тренингдерге катышуусу боюнча сурамжылоо жүргүзүлдү. Респонденттердин 67,5% социалдык педагогика боюнча чеберчиликти жогорулатуу курстарынан өткөн эмес, болгону 32,5% гана чеберчиликти жогорулатуу курстарынан жана эл аралык уюмдар тарабынан төмөнкүдөй: «Зордук-зомбулукту жоюу», «Тобокел тобундагы» балдар жана үй-бүлөлөр менен иштөө» темалары камтылган семинар-тренингдерден өтүшкөнүн белгилешкен.

Көрсөтүлгөн пайыз кыска мөөнөттүк эл аралык уюмдардын колдоосу менен өткөрүлгөн семинар-тренингдердин эсебинен келип чыкканын белгилейбиз.

Администрациянын өкүлдөрү жана социалдык педагог кызмат ордунда иштеген предметтик мугалимдер үчүн фокус-топтук талкуулоо өткөрүлгөн. Абалды терең талдоо максатында, активдүү талкуу үчүн өзөктүү суроолор түзүлгөн (№2-тиркеме)

Фокус-топтук талкуулоонун катышуучуларынын жоопторунун талдоосун төмөнкүдөй жалпыласак болот: алар өздөрүнүн функционалдык жоопкерчиликтерин түшүнөт жана кызматтык талаптарына ылайык өзүнүн иштерин өткөрүшөт. Социалдык педагогдор окуучулар менен мамиле түзгөндү билишет, жеке сүйлөшүүлөрдү, мындан сырткары топтук сүйлөшүүлөрдү

өткөрүшөт. Социалдык педагогдор жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын өкүлдөрү жана Жаш өспүрүмдөр менен иштөө инспекциясы менен биргеликте көчөлөрдө, интернет-клубдарда жүргөн балдарды аныктоо үчүн түнкү кыдыруу (рейддерди) өткөрүшөт. Социалдык педагогдор турмуштук оор кырдаалдарга кабылган окуучуларга гана жардам көрсөтпөстөн, үй-бүлөлөргө жана мугалимдерге дагы жардам көрсөтүшөт.

Андан соң алардын иши социалдык кызматкердин иши менен жалпыланат. Алар мугалимдер жана окуучулар үчүн кесиптик бирлик уюмдарынан гуманитардык жардам алууга аракет кылышат, Ысык-Көлгө эс алууга барууну уюштурушат, жер тилкесин алууга муктаж мугалимдерге документтерин даярдашат.

Кыйынчылыктар, көйгөйлөр тууралуу суроолорго педагогдор өздөрү үчүн жаңы болгон социалдык педагог кызматынын милдеттерин түшүнбөстүктөрүн айтышкан. Алынган жооптор жалпы өзгөчөлүгү боюнча топтолуп төмөндөгүдөй жыйынтыктарды берди:

- А) социалдык педагогдун ишин уюштуруу боюнча так түшүнүү;
- Б) өзүнүн функционалдык жоопкечиликтерин түшүнүүнүн жоктугу;
- В) иш кагаздарын (документтерин) түзүү;
- Г) «өзгөчө ата-энелер» менен иш алып баруу;

Мектептерде класс жетекчилер тарабынан бул милдетти түшүнүүсү суроосуна, көптөгөн социалдык педагогдор кызматташуунун деңгээли төмөндүгүн жана ал эми бул ишке кошумча оордуктарды келтире тургандыгын белгилешкен. Мисалы, бир мектепте класс жетекчилер социалдык педагогду Жаш өспүрүмдөр менен иштөө инспектору сыяктуу деп кабыл алышкан жана бул адиске мектепте балдардын ишенимине кирүү абдан көп күчтү талап кылган.

Д) окуу-тарбия процессине ата-энелерди тартууда жана социалдык-педагогикалык маселелер боюнча аларга консультация берүүдө өзүнүн милдетин аткарууда кыйынчылыктарды байкаган.

Ж) мектептин администрациясынын предметтик мугалимдердин жаңы милдети боюнча түшүндүрүү иштеринин жүргүзүлбөгөндүгү.

Жаңы пайда болгон адистер-социалдык педагогдордун эң актуалдуу маселеси дагы кесиптештеринин жана мектеп администрациясынын алардын ролун түшүнбөстүгү болуп саналат, окуу иштери боюнча же уюштуруучу (тарбия иштери) директордун орун басарынын иштерин социалдык педагогдорго жүктөп койгон учурлар да системалык түрдө байкалган. Кээ бир мектептердин директорлору социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктү ишке ашырып жаткан бул адистин миссиясы жөнүндө такыр түшүнүгү жок.

Мындай директорлор алардын так кызматтык милдеттерин билбегендигинен пайдаланышып, социалдык педагогдорго үстөмдүк көрсөтүшөт, мүмкүн болгон бардык, мисалы, бир жумада 6 саат боюу өз ара барууларды, ишембиликтерди өткөрүү ж.б.у.с. буйруктарды жана тапшырмаларды аткарууга жумшашат.

Мектептин администрациясы алардын компетенциясына кирбеген негизсиз жумуштарды жүктөө менен социалдык педагогдун ролун жана макамын түшүнүшпөйт жана баалашпайт. Мындай учурда, албетте, социалдык педагогдор өзүнө түздөн-түз тиешелүү болгон милдеттерге, ошондой эле, кошумча билим жана тажрыйба алганга убактысы жетпейт. Респонденттердин 85% башка маселелерди аткаруу жана башка жоопкерчиликтерди бирге алып баруусун белгилешкен (жогорудан караңыз).

Е) консультация-усулдук иш боюнча потенциал төмөн

Консультациялык, усулдук планда маселелерди чечүүдө социалдык педагогдор кыйынчылыктарга туш болушат.

Алар өздөрүнүн даярдыгынын деңгээлине баа беришкен, респонденттердин 92% мындай ишмердүүлүктө кесиптик даярдыгынын жоктугунан жумуштагы кыйынчылыктарга туш болгондугун мойнуна алышкан. 100% болсо социалдык педагогика боюнча усулдук колдонмолордун жоктугу, бөтөнчө эң негизги көйгөй болуп кыргыз тилинде жоктугу болуп

саналат жана 96% социалдык педагог болуп иштөө тажрыйбасынын жоктугу деп эсептешет.

Фокус-топтук талкуулоонун катышуучулары бир гана социалдык педагогдун иши жана ишмердүүлүгү жөнүндө жана алардын иштерин уюштуруу үчүн жалгыз булак болуп эсептелген «Кут Билим» гезитиндеги (Буйрукка) таянышкан [2, ЧУА]

Фокус-топтук талкуулоонун катышуучулары социалдык педагогдун милдетин социалдык-педагогикалык профилактикалык, оңдоо-түзөтүү жана реабилитациялык иштерди өткөрүү деп көрсөтүштү.

Белгилеп кетсек, мектеп администрациясы катышкан ушул фокус-топтук талкуулоодо эки ажырым ой айтылган:

Биринчи топ социалдык педагогдун функционалдык милдетине кошумча жүктөмдөрдү киргизишкен. Мисалы, социалдык педагог мектептин микро-аянтчасында жашаган мектепке чейинки жана мектеп жашындагы балдар боюнча чогултулган маалыматтарды талдап иштеши керек деп айтышкан

Ал эми социалдык педагогдордун өзүлөрү башка көз карашты айтышкан: биз бардык окутуу иштери боюнча кагаз жумуштарын аткарбастан, берилген маалыматтардын жыйынтыгынан алынган «сигналдар» боюнча иштешибиз керек деп эсептешет.

Эки көз караштын талдоосунан социалдык педагогдун функционалдык милдеттерин толук кандуу билбегендигин көрө алдык. Биз муну төмөнкүлөр менен түшүндүрө алабыз, көпчүлүк социалдык педагогдордун адистиктери дал келбегендигине байланыштуу аларда педагогикалык билим жана компетенттүүлүктөр жетишсиз, алар бир гана функционалдык милдеттерин билүү менен чектелишет, ошондуктан иштин натыйжалуулугу төмөнкү деңгээлде.

Төмөнкү таблицада фокус-топтук талкуулоодо айтылган кыйынчылыктардын бардыгы толугу менен жазылып көрсөтүлгөн.

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү көйгөйлөр жана кыйынчылыктар

Кыйынчылыктар жана көйгөйлөр	Көрсөткүчтөр (% менен)
Кесиптик чеберчилигинин төмөнкү деңгээли	92,1%
Социалдык педагог катары иш тажрыйбанын жоктугу	95,7%
Социалдык педагогдор үчүн усулдук колдонмолордун жоктугу	100%
Балдардын жана өспүрүмдөрдүн психология жана физиология боюнча билимдердин жетишсиздиги	86,2%
Үй-бүлөлөр (ата-энелер) менен иштөө боюнча усулдук жардам	78,2%
Балдардын документтерин алуу же кайра калыбына келтирүү	62%
Мектеп жамаатында социалдык педагогдун миссиясын түшүнбөстүгү	83,1%
Ар кандай категориядагы балдарды коргоо жана көмөк көрсөтүү системасын уюштуруу боюнча иштелип чыккан механизмдердин жоктугу	76,3%
Социалдык жардам үчүн материалдык каражаттардын жоктугу	65%
Социалдык педагог кызматынан башка жоопкерчиликтердин жүктөлүшү	85%
Өзүнчө жумуш бөлмөсүнүн жоктугу	92%
Социалдык педагогика боюнча ишмердүүлүктү уюштуруу үчүн каржылоо жок	90%
Унаа каражаттарынын жоктугу	64,5%
Социалдык педагогдор жөнүндө көптөгөн кызыктар адамдардын аз маалыматтуулугу	80,7%

Таблицада көрүнүп тургандай, бардык пайыздык өз ара катыштар жогорку жана бул көпчүлүк кыйынчылыктарды туудурган ишмердүүлүктүн социалдык-педагогикалык чөйрөсүн аныктоого, социалдык педагогдордун квалификациясын жогорулатуу курстарын уюштурууга тийиштүү көңүл буруу

керек экендигин айгинелейт жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары, шаарлардын мэриясы, КРнын билим жана илим министрлиги, КРнын эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги, Ички иштер министрлиги менен биргеликте иш алып баруу зарылдыгын көрсөтөт.

Фокус-топтук талкуулоонун катышуучуларынын жогорудагы сөздөрүн жыйынтыктоо менен кыйынчылыктар кийинки көз караштардан келип чыккандыгын белгилеп кеткибиз керек:

1. Мугалимдерди социалдык педагогдук кызмат ордуна тандоо баш аламан болуп өтгү: сааттар жетпей, бул кызмат орду мугалимдер үчүн кошумча булак катары кабыл алынды.

2. Директор башында турган администрация социалдык педагогдун функцияларын түшүнбөй жана жакшылап киришпей туруп бул кызмат ордуна жаш адистерди же пенсия курагындагы мугалимдерди коюшкан.

3. Ишмердүүлүктү түшүнүүгө кыйынчылыктарды туудурган социалдык педагогдор үчүн методикалык адабияттар жана колдонмолор жок болгон же орус тилинде гана болгон.

Фокус-топтук талкуулоонун төртүнчү суроосуна катышуучулар мындай жооп беришкен: көпчүлүк учурда алар аз камсыз үй-бүлөлөрдүн балдары менен, ошондой эле толук эмес, «тобокел тобундагы», майып балдары бар, опекун, «өзгөчө» үй-бүлөлөр менен иш алып баргандыгын жана көмөк көрсөтүшкөндөрүн белгилешкен. Айрыкча социалдык педагогдор Кыргызстандагы жакырчылыктын эң жогорку деңгээлине байланыштуу 42% түзгөн үй-бүлөлөргө көмөк көрсөткөндүгүн айтышкан. Кээ бир катышуучулар өздөрүнүн айласыз кырдаалдарын басым жасап айтышты, анткени аларга көпчүлүк учурда социалдык кызматкердин милдеттерин жүктөөдөн улам ушундай кырдаал татаалданууда. Бул көйгөй, эң биринчиден социалдык жактан начар категориядагы балдарды коргоо жана жардам берүү системасын уюштуруу боюнча механизмдин жоктугунан келип чыккан.

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары жана ишмердүүлүктүн багыттарынын чегинде көрсөтүлгөн жардамдар

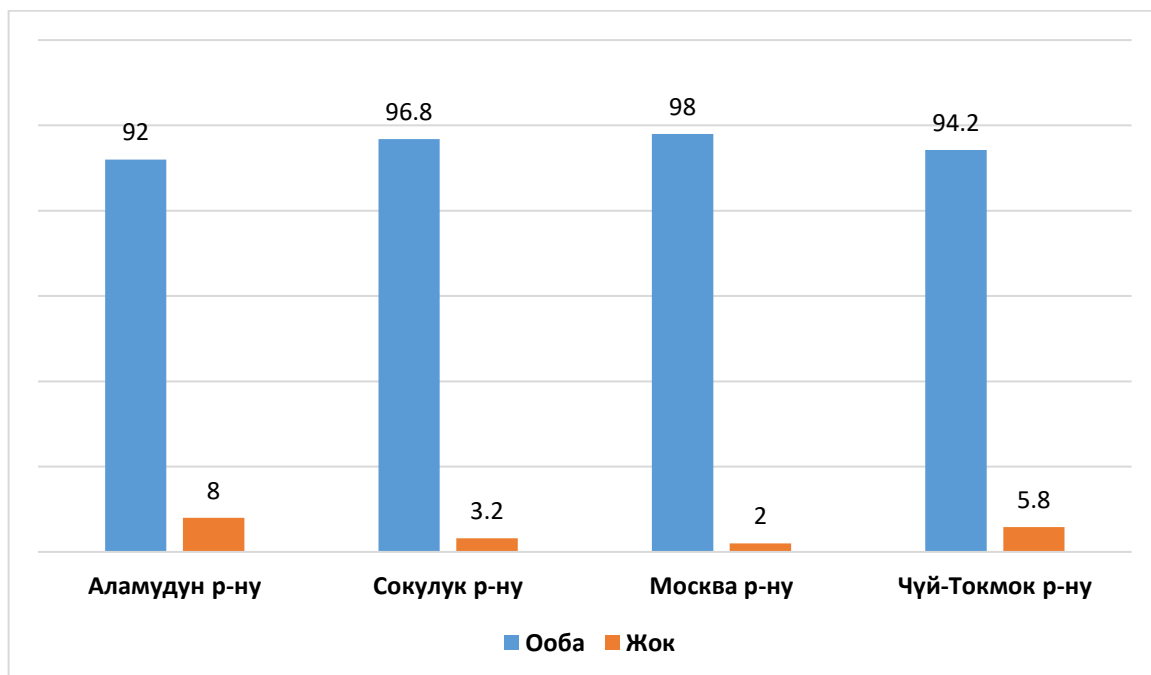
№	Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн багыттары	Көрсөтүлүүчү кызматтар (анкеталык сурамжылоонун жооптору жана фокус-топтук талкуулоодон алынган маалыматтар)
1.	Бардык жаш курактагы балдардын социалдык жана жеке көйгөйлөрүн ачып көрсөтүү максатында социалдык-педагогикалык изилдөө.	Мектептин окуучуларын паспорттоштурууну өткөрүү, балдарга социалдык жардам көрсөткөн мекемелер боюнча маалыматтарды чогултуу жана талдоо жүргүзүү.
2.	Баланын укуктарын социалдык-педагогикалык жактан коргоо.	Жетим, майып балдарга материалдык жардам берүүнү уюштуруу, төрөлгөндүгү жөнүндөгү күбөлүктү алууга же кайра алууга жардам, социалдык коргоо органдары үчүн баланын документин каттатуу, баланы интернатка аныктоо үчүн документтерин даярдоо, окуу-куралдарын сатып берүү үчүн демөөрчүлөрдү издөө жана табуу, майыптар үчүн коляскаларды алып берүүгө көмөк көрсөтүү жана «тобокел тобундагы» балдарды табуу жана каттоо.

3.	<p>Жеке инсанды калыптандыруу үчүн үй-бүлөлөргө социалдык-педагогикалык жардам берүүнү камсыздоо.</p>	<p>Айыл өкмөттөрдүн социалдык кызматкерлери менен биргеликте окуучулардын документтерин иретке келтирүү боюнча иштерин киргизүү, муктаж болгон үй-бүлөлөр үчүн жардам акча каражаттарын чогултуудагы жеңилдиктерди жактоо. Жардамга муктаж үй-бүлөлөрдү табуу жана аларды мэриянын, райондордун социалдык коргоо бөлүмдөрүнө которуу, жетим балдарды жайкы лагерлерге жайгаштыруу.</p>
4.	<p>Социалдык-педагогикалык консультацияларды жүргүзүү.</p>	<p>Бала менен жеке сүйлөшүүлөрдү, «тобокел тобундагы» балдардын ата-энелери менен сүйлөшүүлөрдү өткөрүү, сабактарды дайыма калтырган балдардын үйлөрүнө баруу, ата-энелер арасында түшүндүрүү иштерин жүргүзүү, балдарды: мисалы, интернатка же техникалык лицейге жайгаштыруу, балдарга жана ата-энелерге моралдык жардам көрсөтүү, окуучунун социалдык-педагогикалык маселелерин чечүүдө ата-энелерге консультациялык көмөк көрсөтүү.</p>
5.	<p>Социалдык-педагогикалык профилактика, түзөтүү жана реабилитация</p>	<p>Интернатка аныктоо үчүн баланын документтерин даярдоо, майыптыкты алуу үчүн керек болгон медициналык кароолордон өтүүдө</p>

		жардам берүү, төмөнкү категориядагы балдарды мектепке тартуу үчүн мектептин микро-аянтчасында рейддерди жүргүзүү: мигранттардын балдары. Мектеп жашындагы балдар жана майып балдар.
6.	Баланын жеке оптималдуу өсүүсү үчүн педагогикалык багытталган чөйрөнү түзүүгө жардам берүү.	Марафондорду, кайрымдуулук акцияларын, ишембиликтерди, «Жакыныңа жардам бер» жана «Бири-бирибизге жардам беребиз» - деген акцияларды өткөрүү.
7	Балдардын жана өспүрүмдөрдүн социалдык баалуу ишмердүүлүктөрүн колдоо/ волонтерлук, долбоор түрүндө болушу мүмкүн.	Марафондорду, акцияларды, кайрымдуулуктарды өткөрүү, ишембиликтерди өткөрүү.
8	Уюштуруу-усулдук ишмердүүлүк	Социалдык педагогдун файлдарын түзүү жана жаңыртуу.

Теориялык, практикалык жана методологиялык иштер боюнча социалдык педагогдорду окутуу жана чеберчилигин жогорулатуу социалдык педагогиканы өнүктүрүүнүн эң башкы аспектилеринен болуп саналарын фокус-топтук талкуунун жыйынтыгы көрсөттү. Усулдук адабияттар менен камсыздоо дагы өзүнчө көйгөй экендигин анкеталардын жыйынтыктары көрсөттү. Социалдык педагогика боюнча окутуунун жана окутуу-усулдук адабияттардын жетишүүсүнө тиешелүү болгон анкетанын суроолоруна респонденттердин 95,25% окууга жана керектүү адабияттарга муктаж экендигин айтышкан. Таблицадан көрүп тургандай, социалдык педагогдор баланын

оптимальдуу өсүүсү үчүн педагогикалык багыттуу чөйрөнү түзүү боюнча толук шартта жардам бере алышпайт, анткени өзүлөрүнө дагы билим жетишпейт.

7-диаграмма. Социалдык педагог боюнча усулдук адабияттарга жана окутууга муктаждыгы

Респонденттердин өтө аз пайыздык көрсөткүчү социалдык педагогика боюнча билим алууга жана окуу куралдарга муктаж эмес экендигин жооп бергендигин белгилеп кетүү керек. Кылдаттык талдоо ушул жоопторду улуу муундардын өкүлдөрү бергенин көрсөттү, алар (51-60 жаштагы социалдык педагогдор) окуусун улантуу каалоосу жоктугун ачык билдиришкен. Ошондой эле констатациялоочу эксперименттин жыйынтыгында көпчүлүк социалдык педагогдор психологиялык, материалдык жардам берүү тууралуу көбүрөөк айтышкан, социалдык-педагогикалык коштоо жөнүндө маалыматы жокко эсе болгон. Социалдык педагогдордун психология, педагогика боюнча билиминин, компетенттүүлүктөрүнүн төмөндүгүнөн көпчүлүк көйгөйлөр чечилбестен кала берип, белгилүү кыйынчылыктарга өбөлгө жараткан. Мисалы социалдык педагогдордун иш ордун тез-тез алмашуусу көйгөйү, ата-энелер менен иштөө методдорун билбеши, тышкы байланыштарды түзө албашы ж.б.

3.2. Педагогикалык эксперименттин жыйынтыгын талдоо

Педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу этабында социалдык педагогдордун чеберчилигин жогорулатуу программасын пландаштыруу учурунда көрсөткөн муктаждыктар жана кыйынчылыктарды жоюунун үстүнөн иштөө керектиги эске алынган. Ушул максатта «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» иштелип чыгып, аны практика жүзүндө текшерүү жүргүзүлдү.

Биз социалдык педагогдордун кесиптик чеберчилигин жогорулатуунун жана атайын методикалык колдонмолордун зарыл болуусуна байланыштуу социалдык педагогдордун чеберчилигин жогорулатуу курсунун программасын иштеп чыктык (№3-тиркеме). Бул курстун максаты - угуучулардын социалдык педагогика тармагында квалификациялык деңгээлдерин жогорулатуу жана социалдык-педагогикалык ишин уюштуруунун өзгөчөлүктөрүн өздөштүрүү болуп эсептелет. Курс 36 саатка эсептелген, анын ичинен 10 сааты лекция, 22 саат - практикалык иштер, 4 саат - өз алдынча иштер үчүн сунушталынат. Курста негизги метод болуп тренинг сунушталынат, себеби ал социалдык педагогдордун компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Андан сырткары, тренинг методу социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү кездешкен кырдаалдарды моделдештирет жана ишкер, ролдук оюндардын жардамы менен чыгуу жолун табат.

Бул курс социалдык педагогиканын негиздери, мыйзамдык-укуктук нормалар, компетенттүүлүк парадигмасынын өзгөчөлүктөрү, жалпы билим берүүчү уюмдардагы социалдык педагогдун квалификациялык талаптары, социалдык педагогдун компетенттүүлүк деңгээли, коом менен өз ара аракеттенүү процесси, методдору жана ыкмалары, педагогикалык шарттар менен таанышууга арналган. Ошондой эле курста социалдык педагогиканын тарыхый талдоосу жана эл аралык тажрыйбасы камтылган, жеке адамдын социалдаштыруусуна таасирин тийгизген социомаданияттык факторлордун системаларын ачып көрсөтөт.

Угуучулар:

- социалдык педагогиканын негизги түшүнүктөрү;
- социалдык иштин багыттары;
- социалдык педагогдун ишин уюштуруу;
- баланын социалдык өстүрүүнүн негизги теориялык концепциялары;
- социализация жана анын факторлору;
- ата-энесинин багуусунан ажыраган баланын жүрүм-туруму;
- балдардын обочолонуусу менен таанышышат.

Констатациялоочу экспертментте жүргүзүлгөн фокус-топтук талкуулоодо социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүндө кездешкен көйгөйлөрдүн жалпылаган саны өтө жогору жана кээ бир көйгөйлөр социалдык педагогдун квалификациялык талаптардын алкагында болбогондуктан, биз калыптандыруучу эксперименттин максатына жооп бере турган жана анын алкагында болгон гана көйгөйлөрдү бөлүп карадык.

Констатациялоочу эксперименттин жыйынтыгын төмөндөгү таблицада көрсөтүлдү.

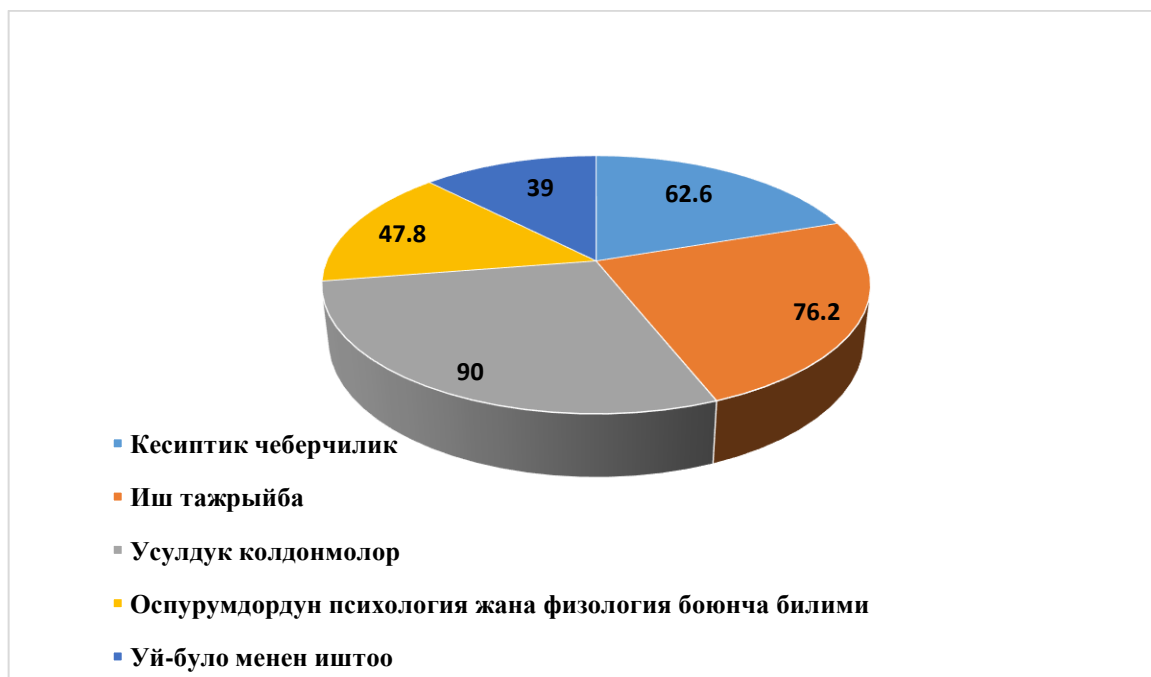
10-таблица.

Социалдык педагогдун ишиндеги кыйынчылыктардын көрсөткүчтөрү (эксперименттен кийин)

Кыйынчылыктар жана көйгөйлөр	Көрсөткүчтөр
Кесиптик чеберчилигинин төмөнкү деңгээли	62, 6 %
Социалдык педагог катары иш тажрыйбасынын жоктугу	76,2 %
Социалдык педагог үчүн методикалык колдонмолордун жоктугу	90 %
Балдардын жана өспүрүмдөрдүн психология жана физиология боюнча билимдин жетишсиздиги.	47, 8%
Үй-бүлө (ата-энелер) менен иштөөдөгү методикалык жардам.	39%

Бул көйгөйлөр жалпылаганда саны кыскарып, социалдык педагогдор үчүн арналган курста чечиле турган аспектилерди камтылгандыктан экспериментке катышкан социалдык педагогдорго фокус-топ өткөрүлүп, көрсөткүчтөрдү текшерүүдө олуттуу өзгөрүүлөр болгондугун белгилейбиз.

Таблицада көрүнүп тургандай пайыздык көрсөткүчтөр бардык параметрлер боюнча өзгөрүлгөнү байкалган. Бир гана методикалык колдонмолордун жоктугу бийик пайызын сактаган, себеби кыргыз тилинде социалдык педагогика боюнча булактар жоктугу үстөмдүк кылууда. Курсту өткөргөндөн кийин фокус-топтордогу талкуулоолордо социалдык педагогдордун кесипкөйлүк деңгээли, педагогикалык, психологиялык компетенттүүлүктөрүн дайыма жогорулатууга муктаж экендиги аныкталды

8-диаграмма. Социалдык педагогдун ишиндеги кыйынчылыктардын көрсөткүчтөрү

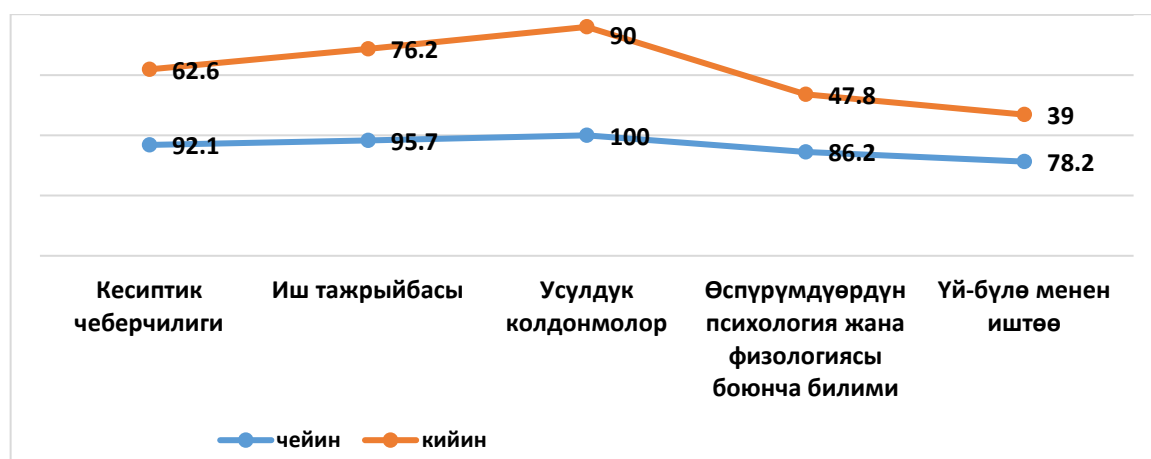
Социалдык педагогдун ишиндеги кыйынчылыктардын көрсөткүчтөрү респонденттер белгилеген критерийлер боюнча алынып, андагы көйгөйлөр жалпыланып 5 негизги кыйынчылыктар катары аныкталды. Социалдык педагогдордун ишиндеги кыйынчылыктар окууга чейин жана окуудан кийинки

көрсөткүчтөрдүн пайыздык катышы төмөнкү таблицада жана диаграммада берилди.

11-таблица.

Социалдык педагогдун ишиндеги кыйынчылыктардын көрсөткүчтөрү

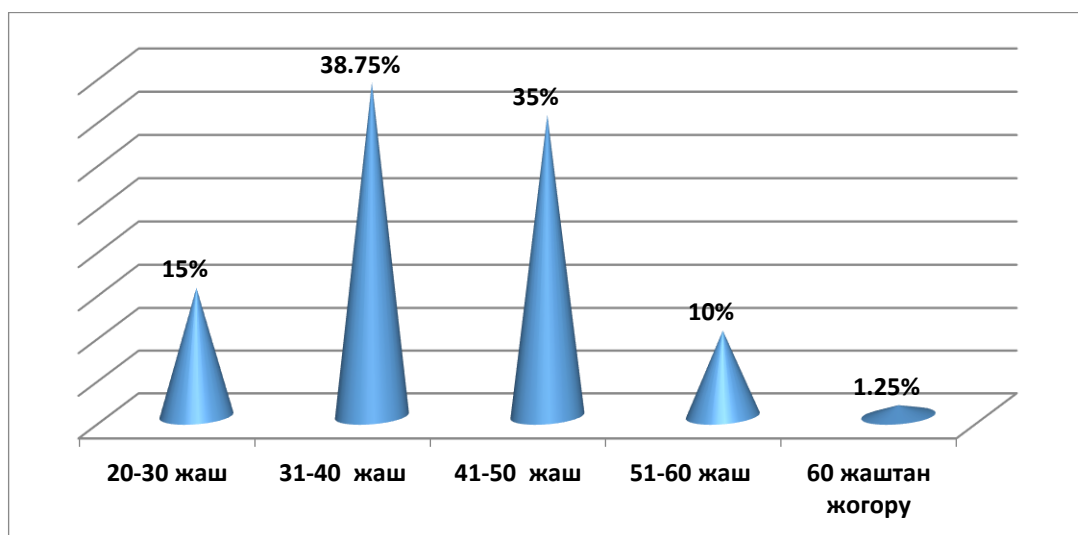
Кыйынчылыктар жана көйгөйлөр	Окуганга чейинки көрсөткүчтөр	Окугандан кийинки көрсөткүчтөр
Кесиптик чеберчилигинин төмөнкү деңгээли	92, 1, %	62,6 %
Социалдык педагог катары иш тажрыйбасынын жоктугу	95,7%	76,2%
Социалдык педагог үчүн методикалык колдонмолордун жоктугу	100%	90%
Балдардын жана өспүрүмдөрдүн психология жана физиология боюнча билимдин жетишсиздиги.	86,2%	47,8%
Үй-бүлө (ата-энелер) менен иштөөдөгү методикалык жардам.	78,2%	39%

9-диаграмма. Көрсөткүчтөрдүн салыштырмалуу мүнөздөмөсү

Констатациялык эксперименттик изилдөөнүн экинчи көрсөткүчү жаш куракка тиешелүү болгон. Бул көрсөткүчтө бир аз өзгөрүүлөр кездешкен, 60 жаштан жогорку адистер пенсияга чыгуусуна байланыштуу болгон. Алардын ордуна 41 жаштан 50 жашка чейинки курактагы мугалимдер киришкен. Ошентип, социалдык педагогдордун курактык абалы боюнча көрсөткүчтөрү төмөндөгүдөй өзгөрүлгөн:

- 20 жаштан 30 жашка чейин 15% ды түздү,
- 31 жаштан 40 жашка чейин 38,75% ,
- 41 жаштан 50 жашка чейин 35% түздү,
- 51 жаштан 60 жашка чейинкилер дагы 10% ды түздү.
- 60 жаштан жогору 1,25 %ды тузду

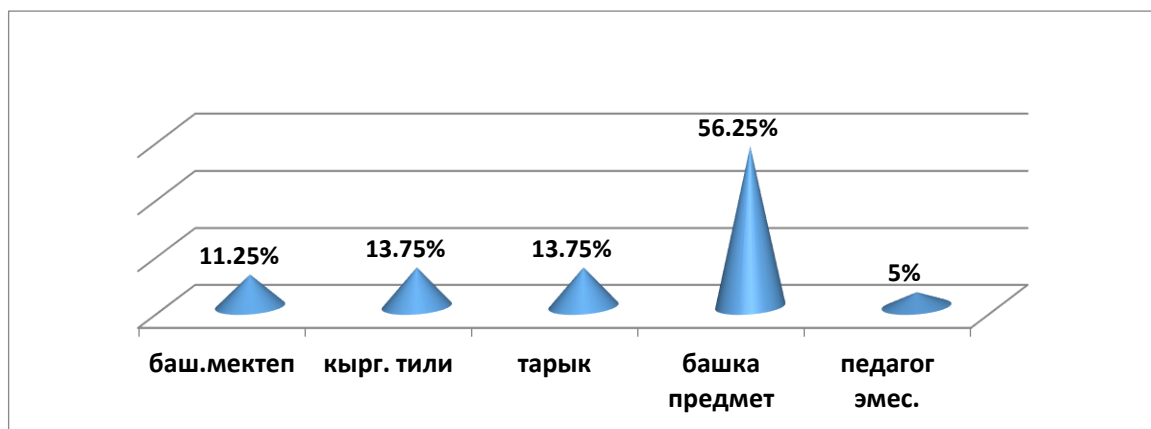

10-диаграмма. Социалдык педагогдордун жаш өзгөчөлүктөрү боюнча көрсөткүчтөр

Республикада ЖОЖдо бир гана Бишкек гуманитардык университетинде гана социалдык педагог адистигин даярдаганы белгилүү. Азыркы күндө үч жолу бүтүрүүчүлөр чыккандыгына карабастан социалдык кызматкер же социалдык педагогдун диплому менен адистердин пайыздык көрсөткүчү дагы эле өтө төмөн бойдон калгандыгын алынган маалыматтар көрсөтөт. Ушул көрсөткүчтөр социалдык педагог менен бардык мектептерди адистер менен камсыздоо мүмкүнчүлүгүнүн төмөндүгү айкын көрүнүп турат. Бир жагынан

алганда, жаш адистерди эмгек акы канааттандырбайт, экинчи жагынан кесиптик компетенттүүлүктөрү жетишпегендиктен көйгөйлүү турмуш шартындагы үй-бүлөлөр менен иштөө кыйынчылыктарды жеңүү жаш адистер үчүн насаатчылык маданият калыптанбаган мектептерде татаал.

Үчүнчү көрсөткүч - Социалдык педагогдордун базалык билими боюнча төмөнкүдөй өзгөрүүлөрдү көрө алдык: Башталгыч класстардын мугалимдери мурун 20 % түзсө, калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгынан кийин 11,25 % түзгөн, ушундай эле абал башка предметтердин мугалимдеринде кездешишет: Кыргыз тили жана тарых боюнча - 13,75 % түзгөн. Калган башка 13 предметтен 56.25 % предметтик мугалимдер кездешти. Адистиги педагогикалык эмес социалдык педагогдордун пайызы мурункуга салыштырмалуу жогорулаган б.а. 3,75 пайыздан 5 пайызга көтөрүлгөн. Бул көрсөткүчтөр социалдык педагогдордун кызмат ишинде стабилдүүлүктүн жоктугун көрсөтүп жатат.

11 –диаграмма. Социалдык педагогдордун базалык билими

Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгындагы «Балдардын жана өспүрүмдөрдүн психология жана физиология боюнча билимдин жетишсиздиги» көрсөткүчү көтөрүлбөгөндүгүнүн же төмөн болгондугунун негизги себептери катары төмөнкүлөрдү көрсөтүү зарыл: 1) биздин изилдөөгө катышкан социалдык педагогдордун 4,74% базалык педагогикалык билимдери жок; 2) 10,58% башталгыч класстын мугалимдери болуп эсептелет. Базалык педагогикалык билими жок мугалимдер үчүн окутуу-тарбиялоо, курактык

өзгөчөлүк ж.б. педагогикалык, психологиялык маселелерди түшүнүү кыйынчылыктарды туудурганын калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгы көрсөттү. Башталгыч класстын методикасы менен өспүрүмдөр менен иштеген методиканын айырмачылыгы абдан орчундуу, ошондуктан бул дагы ишмердүүлүктүн натыйжалуулугуна таасирин тийгизбей койбойт. Эксперименттин жыйынтыгында аныкталган дагы бир көйгөй – бул социалдык педагогдордун 20 дан ашык пайызы кызматын которгон фактылар кездешти. Ушул көйгөйдү чечүү максатында 2017-жылдын 17-январындагы № 28 Өкмөттүн токтомуна ылайык социалдык педагогдордун эмгек өргүүсү мугалимдердикине теңеп узартылган.

Экспериментке катышкан социалдык педагогдордун функционалдык милдеттери такталгандыгын анкеталык сурамжылоодо жазышкан. Мисалы, укуктук-ченемдик документтерге киргизилген өзгөртүүлөр тууралуу маалыматы жок экендигин, андан сырткары Айыл Өкмөттөрү кошумча жүктөм катары милдеттерди таануулаган учурлар кездешкенин констатациялоочу этапта белгилешкен.

Социалдык педагогдордун компетенттүүлүктөрүнүн көрсөтүлгөн деңгээлдери эл аралык тажрыйбанын негизинде изилдеп, ылайыкташтырып, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө пайдаланылды. Өзүн өзү баалоо процесси аркылуу 80 мектептин социалдык педагогдору өзүлөрүнүн кесиптик компетенттүүлүк деңгээлдерин аныкташты. «Аткаруучу» деңгээлиндеги социалдык педагогдор өздөрүнүн функционалдык жоопкерчиликтерин түшүнөт, бирок кызматтык талаптарды мектеп администрациясынын, Айыл Өкмөтүнүн, социалдык башкармалыктын тапшырмаларын аткаруу менен гана чектелет (51,25% б.а. 41 социалдык педагог). «Адис» деңгээлиндеги социалдык педагогдор өздөрүнүн функционалдык жоопкерчиликтерин түшүнөт, оор турмуштук кырдаалдагы жана «тобокел» тобундагы балдар менен иштөө ыкмаларын билишет, балдар менен гана эмес, алардын ата-энелери менен жакшы мамиле түзүү менен жеке сүйлөшүүлөрдү, мындан сырткары топтук сүйлөшүүлөрдү өткөрүшөт. (35% б.а. 28 социалдык педагог). «Кесипкөй»

денгээлиндеги социалдык педагогдор өздүк демилгеси менен жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын өкүлдөрү жана Жаш өспүрүмдөр менен иштөө инспекциясы менен биргеликте көчөлөрдө, интернет-клубдарда жүргөн балдарды аныктоо үчүн түнкү кыдыруу (рейддерди) өткөрүшөт, балдардын жана үй-бүлөлөрдүн муктаждыктарына терең талдоо жүргүзүшөт. Пайда болгон кырдаалдарды ачыктап, жетектей алат (11,25% б.а. 9 социалдык педагог). «Лидер» денгээлинде (2,5% б.а. 2 социалдык педагог) болгон социалдык педагогдор турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарга гана жардам көрсөтпөстөн, үй-бүлөлөргө жана мугалимдерге дагы жардам көрсөтүшөт. «Лидер» социалдык педагог ресурстарды (адамдык, техникалык, материалдык) туура колдоно алат, педагогикалык, психологиялык, социалдык-коммуникациялык компетентүүлүктөрү өнүккөн, кесиптик чеберчилигин дайыма жогорулатуунун үстүнөн иштейт, мугалимдерге насаатчылык жардамын сунуштайт.

Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгында «Аткаруучу», денгээлинде социалдык педагогдордун саны көп болгондугун базалык педагогикалык билими жок мугалимдер үчүн окутуу-тарбиялоо процесси, окуучулардын курактык өзгөчөлүк ж.б. педагогикалык, психологиялык маселелерди түшүнүү кыйынчылыктарды пайда кылгандыгы аркылуу аныкталды.

Эксперименттин калыптандыруучу этабынын жыйынтыгын жалпылоо төмөнкүдөй натыйжаны көрсөттү:

1. Социалдык педагогдордун иштөө тарыхына кайрылуу менен кыргыздардын улуттук руханий адеп-ахлактык тарбиялоо маданияты менен түздөн-түз байланышын аныктоо.

2. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балага жана үй-бүлөгө багытталган укуктук-ченемдик актыларды (Мыйзамдар, Токтомдор, Буйруктар) талдоо жана баалоо.

3. Социалдык кызматкерлер менен функционалдык милдеттеринин айырмачылыктарын так билүүсү.

4. Социалдык педагог өзүнүн компетенттүүлүгүнүн деңгээлин аныктоо.

5. Социалдык педагогдор тарабынан өзүнүн ишмердүүлүгүнүн так кадамдарын түшүнүү.

Ошол эле учурда социалдык педагогдун компетенциясында чечүүгө мүмкүн болбогон маселелерди белгилешти. Аларды шарттуу түрдө эки категорияга бөлүштүрдүк: 1) макро-шарттар; 2) микро-шарттар.

Макро - шарттар:

- Социалдык педагогдор боюнча (окутуу, документация) иштелип чыккан стандарттар.

- Социалдык педагогдун жана тарбия иштери боюнча директордун орун басарынын так дифференцияланган милдеттери.

- Укуктук-ченемдик актыларда бекитилген социалдык педагогдун статусун аныктоо.

- Мыйзамдын негизинде балдардын билим алуусуна ата-энелердин жоопкерчилигин күчөтүү.

- Социалдык педагогдорду методикалык материалдар менен, ошону менен бирге мамлекеттик тилде дагы камсыз кылуу .

- Практикалык семинарларды уюштуруу менен, аймактар боюнча бирдей планды иштеп чыгып социалдык педагогдорду окутууну дайыма өткөрүү.

- Коомдук ой-пикирлерин ишке ашыруу үчүн тегерек отурумдарды өткөрүү аркылуу тажрыйба алмашууларды практикалоо.

- Социалдык педагог квалификациясы адистер даярдоого көңүл буруу.

Микро-шарттар:

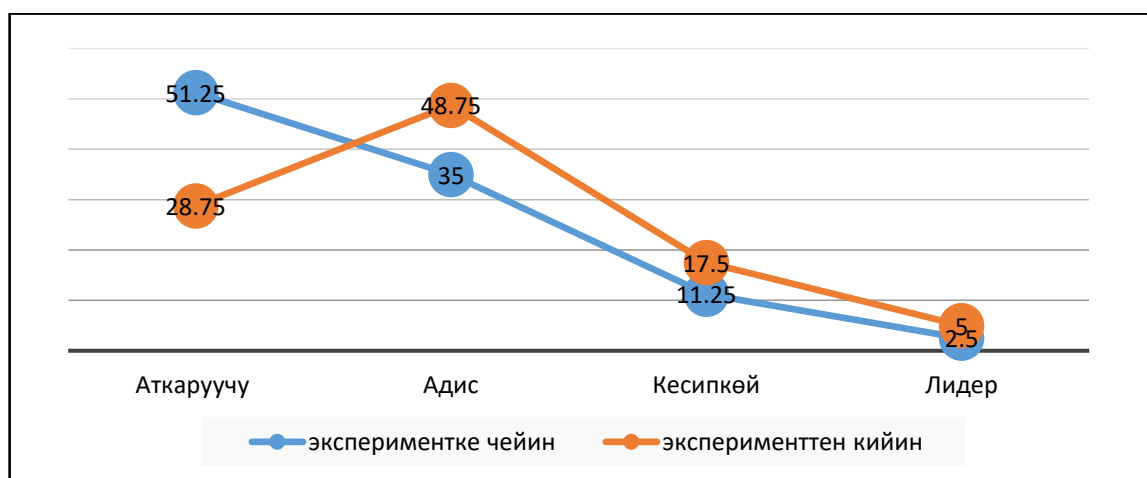
- Социалдык педагог үй-бүлөлөр менен кызматташуусун жакшыртуу.

- Балдардын курактык өзгөчөлүгүн түшүнүү менен көңүл буруу.
- Социалдык педагогдордун психологиялык, педагогикалык компетенттүүлүктөрүн жогорулатуу.

Эксперименттин текшерүүчү жыйынтыктоочу этабында «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделди» практикага киргизүүнүн алкагында биз педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо үчүн 36 саатка эсептелген семинар-тренингдин программасын иштеп чыктык.

Семинар-тренинг компетенттүүлүк мамиленин талаптарын эске алуу менен иштелип чыккан жана социалдык педагогдорун негизги (маалыматтык, социалдык-коммуникациялык, өзүн өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чечүү) жана атайын (универсалдык, кесипкөйлүк, социалдык-инсандык, инструменталдык) компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусуна түрткү болгон практикага багытталган технологиялардын колдонушун көздөгөн.

Семинар-тренинг 80 мектептин социалдык педагогдору үчүн өткөрүлдү жана төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берди: *Биринчиден*, өзүн өзү баалоо куралы аркылуу социалдык педагогдордун компетенттүүлүк деңгээлдеринин өзгөрүүсү ачыкталып көрсөтүлдү.

12-диаграмма. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүк деңгээли

•«*Аткаруучу*» денгээлиндеги социалдык педагогдор (28,75% б.а. 23 социалдык педагог).

•«*Адис*» денгээлиндеги социалдык педагогдор (48,75% б.а. 39 социалдык педагог).

•«*Кесипкөй*» денгээлиндеги социалдык педагогдор (17,5% б.а. 14 социалдык педагог).

•«*Лидер*» денгээлинде (5% б.а. 4 социалдык педагог).

Экинчиден, педагогикалык шарттар практика жүзүндө ишке ашырылышы боюнча семинар-тренингдердин өткөрүлүшү менен социалдык педагогдордун квалификациясынын жана компетенттүүлүгүнүн жогорулагандыгы курстан кийинки анкеталык сурамжылоонун жыйынтыгында байкалды. Семинар-тренингде социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө багыттоо максатында төмөнкү темалар ачыкталып талкууланды: турмуштук оор кырдаалына туш болгон балдарга багытталган укуктук-нормалык актыларды (мыйзамдар, токтомдор, буйруктар) талдоо, иштөө методдорун сунуштоо, социалдык кызматкерлер менен функционалдык милдеттеринин айырмачылыктарын салыштырып так түшүнүү, балдарга сапаттуу жардам көрсөтүү. *Үчүнчүдөн*, социалдык педагогдордун институтунун натыйжалуу иштеши үчүн стратегиялык мамиле керектиги аныкталды.

III БАП БОЮНЧА КОРУТУНДУ

Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарынын натыйжалуулугун аныктоого үчүн педагогикалык эксперимент пландаштырылып, уюштурулуп, жыйынтыктары жалпыланды. Педагогикалык эксперимент үч этаптан турду: констатациялоочу, калыптандыруучу, текшерүүчү.

Эксперименттин констатациялоочу этабынын жыйынтыгы социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө көйгөйлөрдүн көп

экендигин, өзүнүн адистиги боюнча так функционалдык милдеттерин билбегендигин, кесиптик чеберчилигин жогорулатуу керектигин тастыктады.

Эксперименттин калыптандыруучу этабында биз тараптан социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн мазмунун жана методикасын өркүндөтүүнүн «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» жана социалдык педагогдордун кесиптик чеберчилигин жогорулатуу үчүн окуу модулу иштелип чыгып, педагогикалык экспериментке катышкан социалдык педагогдор менен апробацияланды.

Эксперименттин калыптандыруучу этабынын жыйынтыгын жалпылоо белгилүү натыйжаны көрсөттү.

Эксперименттин текшерүүчү жыйынтыктоочу этабында «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделди» практикага киргизүүнүн алкагында биз педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо үчүн 36 саатка эсептелген семинар-тренингдин программасын иштеп чыктык.

Семинар-тренинг компетенттүүлүк мамиленин талаптарын эске алуу менен иштелип чыккан жана социалдык педагогдорун негизги (маалыматтык, социалдык-коммуникациялык, өзүн өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чечүү) жана атайын (универсалдык, кесипкөйлүк, социалдык-инсандык, инструменталдык) кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн өнүгүүсүнө түрткү болгон практикага багытталган технологиялардын колдонушун көздөгөн.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

Бардык өлкөлөрдөгү экономикалык, коомдук-саясий кризистин күчөшү дайыма жетим балдардын, аз камсыздалган үй-бүлөлөрдүн саны өсүүсүнө алып келет. Үй-бүлөлөр толук же толук эмес, материалдык жактан камсыз болгон же жакыр үй-бүлөлөр ж.б. болушу мүмкүн. Үй-бүлөнүн жашоо шарты баланын андан аркы өнүгүүсүн, анын тарбиясын, билим алуусун жана дүйнө таанымын аныктайт. Аз камсыз үй-бүлөлөр ар кандай экономикалык, психологиялык, укуктук, социалдык, педагогикалык көйгөйлөргө учурашат. Ошондуктан, аларды социалдык педагогика илиминде оор жана көйгөйлүү үй-бүлөлөр деп аташат; мындай үй-бүлөлөргө стандарттуу жана жалпы кабыл алынган мамилелерден айырмаланган, башкача мамилелер талап кылынат.

Аз убакыттан бери илимде социалдык педагогика аттуу педагогиканын жаңы бутагы пайда болду, ал жашы жете элек өспүрүм балдардын тарбиясы жана социализациясы менен алектенет. Дүйнөлүк практикада социалдык педагогика илимий жактан терең изилдөөгө алынган, белгилүү калыпка келтирилген, чоң тажрыйбасы бар педагогиканын бутагы болсо, ал эми Кыргыз Республикасында социалдык педагогика илими советтик социалдык педагогиканын өкүлдөрүнүн изидөөлөрүнүн жыйынтыгына негизделип, акыркы мезгилде гана өз алдынча изилдөө иштеринин жана практикалык тажрыйбалардын натыйжалары байкалууда.

Социалдык педагогика биздин өлкөдө жаңы изилденген тармак катары чон кызыгууну жаратууда. Окуу предмети катары социалдык педагогиканын негизги милдети болуп квалификациясы бар социалдык педагогдорду даярдоо эсептелет. Адис катары социалдык педагог окуучулардын жашоосунда пайда болгон ар түрдүү кырдаалдарды чечүүгө жардам берет. Социалдык педагог бир эле мезгилде социалдык маданий кырдаалдарды стабилдештирүүнүн куралы катары кызмат кылуу менен бирге коомдук жүрүм-турумду жөнгө салуучу, көзөмөл жүргүзүүчү ролду аткарат. Социалдык педагог ишмердүүлүгүн

жүргүзүүдө адам жана адамдык баалуулук жөнүндө нравалык-этикалык ойлорго таянат.

Кыргыз Республикасында социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн практикасы тарыхый-маданияттык салттар жана улуттун өзгөчөлүктөрү менен байланыштуу. Илимий педагогикалык булактарды талдоо Кыргыз Республикасында социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүүсү үч этапка бөлүп каралганы аныкталды.

Улуу октябрь революциясына чейинки этап. Кыргыз элинин тарыхы, анын маданияты, алсыз жана кароосуз адамдарга, өзгөчө коргоосуз балдарга жана кары адамдарга карата кайрымдуулук, гумандуулук мамилелер уруучулук убагында эле калыптангандыгын көрсөтүп турат. Боорукердик жана кайрымдуулук салттары коомдун өнүгүүсүнүн бардык этаптарында болуп келген. Социалдык педагог өзүнчө адистик катары өнүккөн эмес, ал элдин ички өз маданиятында өнүккөн.

Кыргыз маданиятында ата-энелердин балдарын таштап кеткен учурлары кездешкен эмес, ата-энелер, эгерде күйөөсүнүн туугандарында балдары жок болсо, өз баласын тарбиялоого же багып алууга бере алышкан. Мындай учурларда бул бала аларга өз балдарын ээрчитип келет деп коюшкан. Кээде ата-энелер өз балдарын аялынын бир тууганына (таекелерине) тарбиялоого беришкен. Кыргыздарда бала багып алуу деген үрп-адат бар. Элдик макал мындай дейт: «Бала тапкандыкы эмес баккандыкы». Жалпы кабыл алынган тартип боюнча багылып алынган бала үй-бүлөдө өз балдарындай болуп багылуусу талап кылынган.

Ошол учурда балдарды коргоонун башка формасы жок болгондугуна байланыштуу кыргыздарда ата-энелеринин багуусунан ажыраган балдардын укугун коргоо баланы камкордукка алуу, бала кылып багып алуу жолу менен ишке ашырылган. Жетим баланы камкордукка алуу (опекунства) боюнча бардык маселелер кыргыздардын үрп-адаттарынын негизинде жөнгө салынган. Айтылган этапта өзүнүн насыят, санат ырлары менен социалдык адилеттүүлүккө, билимге үндөгөн жана тарбия берүүчүлүк жана агартуучулук

иштерди жүргүзгөн Калыгул, Арстанбек, Молдо Кылыч, Нурмолдо, Молдо Нияз, Женижок, Токтогул, Тоголок Молдо сыяктуу көптөгөн таланттуу акындар болгондугун белгилеп кетмекчибиз.

Кыргыз элинин улуу акыны К.Акиев өзүнүн чыгармачылыгында жокчулук жана социалдык адилетсиздик темаларына кайрылган. К.Акиев жетим балдар үчүн мектеп уюштуруу менен балдарга, өзгөчө жетимдерге билим берүүнүн жана тарбиялануусунун өнүгүүсүнө кошкон салымы чоң. Педагогика илимдеринин доктору, профессор А.Т.Калдыбаеванын оюу боюнча, «ал (Калык Акиев) балдарды өзүнүн чыгармалары аркылуу гана тарбиялабастан, практика жүзүндө дагы тарбиялаган жана 12 жетим баланы чоңойтуп, аларга билим берген» [54, Б.39].

Улуу октябрь революциясынан кийинки этап – (1917-жылдан-1991-жылга чейин). 1917-жылдан баштап бардык кайрымдуулук мекемелери жабылат жана мамлекет жетим балдарга кам көрүүнү өз колуна алат. Кароосуз калган балдар боюнча маселелерди чечүү көптөгөн убакытты жана күчтү талап кылган. Бирок, ага карабастан, мамлекеттин кароосуз калган балдар менен иштөө боюнча аткарган иштери азыркы социалдык педагогдор үчүн ушул тармактагы маселелерди чечүү боюнча чоң тажрыйба боло алат. Ушул убакыттан баштап энелерди жана наристелерди коргоо боюнча ар кандай Декреттер жана Токтомдор чыккан.

Кыргыз Республикасында белгиленген этаптын өнүгүшү төмөнкү жылдарды камтыйт: 1) 1917-1940; 2) 1941-1945; 3) 1946-1970; 4) 1971-1991. Улуу октябрь революциясынан кийинки этап өзүнө чоң мезгилдик аралыкты камтыгандыктан, түшүнүүнү жеңилдетүү үчүн мезгилдик аралык деп атоону туура көрдүк.

Биринчи мезгилдик аралык (1917–1941-жылдар) революциянын, граждандык согуштун, кыйроолордун, ачкачылыктын жана саясий репрессиялардын натыйжасында кароосуз калган балдардын санынын өсүшүн мүнөздөйт. Декреттердин, жоболордун кабыл алынышы жана тиешелүү

уюмдардын, социалдык педагогдордун ынталуу иштери гана көйгөйлүү маселелерди чечилишин камсыз кылган.

Экинчи мезгилдик аралык - 1941-1945-жылдарды камтыйт. Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында ата-энесинин багуусунан ажыраган балдардын жана жетим балдардын, согуш жана эвакуация шарттарында ата-энелерин, аганилерин, эже-сиңдилерин жоготкондордун, үй-бүлөлөрдүн кыйроолорунун саны өскөн. Советтик Кыргызстан Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында терең тылда жайгашкандыгына байланыштуу өлкөнүн фронтторунан жана оккупация райондорунан оң миңдеген эвакуацияланган балдарды приюттарга, балдар үйлөрүнө, интернаттарга жайгаштырышкан. Кыргызстандагы көптөгөн үй-бүлөлөр чын көңүлдөрү менен орус, украин, белорус, еврей, карачай, чечен ж.б. улуттардын өлкөгө эвакуацияланып келген жетим балдарын тарбиялоого алышкан.

Үчүнчү мезгилдик аралык - 1946-жылдан-1970-жылга чейинки мезгилди камтыйт. Кароосуз калган балдардын санынын өсүшү согуштан кийинки кыйынчылыктар менен байланыштуу болгон. Согуштан кийинки убакытта бала багып алуу, камкордук көрүү, опека институттарын өнүктүрүү улантылган. Багып алынган балдардын кызыкчылыктарын максималдуу камсыздоо негизги максат болуп турганда, бала багып алуу институтуна тиешелүү болгон бир катар маанилүү нормативдик актылар кабыл алынган, алардын ичинен 1949-жылдын 22-сентябрындагы Кыргыз ССРнин Министрлер Кеңешинин «Ата-энесиз калган балдарды камкордукка алуу жана бала кылып багып алуу жөнүндө нускамаларды бекитүү тууралуу» Жобосу кабыл алынган.

50-60-жылдары Кыргызстандын экономикасынын жана маданиятынын өнүгүшү менен республикада кароосуз калган балдардын санын азайышына алып келген. Республикадагы биргелешкен ишмердүүлүк процессинде түзүлгөн партиялык жана мамлекеттик органдар, эмгек жана педагогикалык жамааттар, тарбиячылар, балдар үйлөрүнүн тармактары эрте кароосуз калган балдарды тарбиялоону камсыздашкан жана аларды жакшы жашоого даярдашкан, балдардын милдеттүү түрдө жалпы башталгыч билим алуусуна түрткү болгон

жана милдеттүү түрдө жалпы сегиз жылдык окутууга өтүүнү ишке ашырууда чоң роль ойногон.

70-жылдары социалдык педагогикалык иштерге (класстан жана мектептен тышкаркы иштерди уюштуруучулар, турай-жай коммуналдык кызматтардагы педагог-уюштуруучулар, мектептен тышкаркы мекемелердин, жатаканалардын, окуучулар клубунун кызматкерлери ж.б.) түздөн-түз багытталган адистерди даярдоо аракеттерин көрүшкөн.

Төртүнчү мезгилдик аралык 1970-жылдан 1991-жылга чейинки мезгилди камтыйт. 70-91-жылдарындагы коомдогу муктаждыктар көйгөйлөрдү чечүүнүн жаңы деңгээлин алып чыкты. Жаштар жашаган комплекстерде, жашаган жери боюнча профилдик клубдардын практикасында социалдык-педагогикалык тажрыйбаны максаттуу түзүү идеясы калыптанган жана бекемделген. Бул этапты социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн сапаттуу өнүгүүсүнүн жаңы деңгээли катары мүнөздөсө болот.

Постсоветтик этап (1991-жылдан азыркы мезгилге чейин). Өлкөнүн социалдык-экономикалык жана саясий жашоосундагы өзгөрүүлөргө байланыштуу тарыхый бай тажрыйбаларга карабастан, XX кылымдын 90-жылдарында өлкө балдарды коргоо маселесин чечүүгө жөндөмсүз болду. Балдардын кароосуз жана багуусуз калышы Кыргыз Республикасынын бирден бир тынчсыздандырган мүнөздөмөлөрүнүн бири болуп, туруксуздуктун улануу шартында өзгөчө оор шартка кабылган балдардын саны өсө баштаган.

Ар бир этапта социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн өнүгүү орду, баалуулуктары, кабыл алынган укуктук-ченемдик документтер бардык көйгөйү бар балдардын кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын чечүүгө багытталганын көрсө болот.

Социалдык кызматкердин жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндө, максатында, аткарган функцияларында өз ара байланыш, кээ бир учурларда чаташуу бар экендигин айырмачылыктарын талдоо берди.

Социалдык кызматкердин иши социалдык коргоо, социалдык жардам, социалдык тейлөөгө багытталса, ал эми социалдык педагогдун иши социалдык-

педагогикалык баа берүү (экспертиза), социалдык өнүгүү, социалдык тарбиялоо, аларды түзөтүү жана реабилитациялоо, оңдоо жана кайра тарбиялоого багытталган. Социалдык педагогдун иш алып бара турган кардарлары бул КРнын Балдар Кодексинде белгиленген турмуштун таатал кырдаалына туш келген балдар эсептелет.

Социалдык педагогдун кесипкөйлүк компетенттүүлүгүнүн чен-өлчөмдөрүнүн бири болуп уюштуруучулук жөндөмдүүлүгү бар, чечимди тез кабыл алуу, калыбына келтирүү иштерди бат уюштуруу, эң башкысы, сөзсүз мээримдүү адам болушу керектиги эсептелинет. Социалдык педагогдун чыныгы кесиптик компетентүүлүгү заманбап шарттарда коргоосуз калган балдардын көйгөйлөрү жана муктаждыктарына, жашоо тартибине өзгөчө көңүл буруу менен, педагогикалык максатка ылайыктап, жалпылабай, конкреттүү инсанга багыттап иш алып баруусу. Социалдык педагог жалаң гана турмуштук оор кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен иштебестен, мыйзамдуу өкүлдөрү, анын айланасындагы башка өспүрүмдөр менен дагы тыгыз иш алып баруусу зарыл.

Ата-энелердин кызыгууларынын өтө төмөндүгү, балдары менен абдан аз сүйлөшүүсү, алардын актуалдуу зарылчылыктарына жана муктаждыктарына көңүл бурулбашы балдардын биринчи турмуштук тажрыйбаларды, акыл-эстин продуктивдүү ишмердүүлүгүн, нормалдуу аң-сезимин калыптандыруу үчүн керек болгон жөнөкөй билимди алууга мүмкүндүк бербейт. Көпчүлүк учурда үй-бүлөдөгү түгөнгүс абалга (аракеттик, бангилик, уруш-талаш, көңүл коштук, кайдыгерлик, көзөмөлдүн жоктугу, ажырашуу, миграция ж.б) каршылыктын жолу катары мектепте (класста) тартип бузуу, башка балдарга үстөмдүк көрсөтүү же түнт болуусу же лидерликке умтулуусунда көрүүгө болот. Мындай балдар классташтары арасында кулк мүнөз, кылык жоруктары менен өздөрүн бекемдешет жана ылайыксыз кылык-жоруктарды кылуу менен чоң адамдардын көңүлүн бурууга аракет кылышат, дайыма тартипти бузушат. Үй-бүлө тарабынан колдоо жана түшүнүү болбосо, мектептеги айланадагылары менен байланышты түзүү аракетинин ийгиликсиз болуусуна кездешүү менен бала

өзүнчө бир коомдук вакуумда калат. Ал өзүн кароосуз, жалгыз жана керексиз сезет. Мындай көрүнүштөр балдардын өзүнө-өзү кол салышына, кылмыштуу топторго кошулуп кетишине, ар түрдүү зордук-зомбулукка кабылышына, психикалык жактан жабырлануусуна жана мыйзам бузушуна алып келет. Белгиленген көйгөйлөргө байланыштуу социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүктөрүн дайыма өнүктүрүү маселеси көтөрүлөт, себеби ал бир гана педагогикалык жактан билимин жогорулатпастан, медициналык, психологиялык, физиологиялык, юридикалык дагы жактан компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүү зарылчылыгы курч болот.

Социалдык педагог өзүнүн ишмердүүлүгүнүн натыйжалуу болуусу үчүн социалдык-педагогикалык мониторингди мезгил-мезгили менен ишке ашырышы, чогулган маалыматтарды жана алынган жыйынтыктарды системага салышы башкы ролду ойнойт. Бул социалдык педагог тейлеп жаткан конкреттүү үй-бүлөнүн абалын жана ага тиешелүү тенденциялары жөнүндө корутундуларды чыгарууга өбөлгө болот жана аткарылуучу иш-чараларын багыттуу оңдоп-түзөп турууга жакшы натыйжа берет. Үй - бүлө менен иш алып барганда, андагы кыйынчылыктарды жеңүүдө үй-бүлөнүн ички күчүн туура жолго салууга жардам берүү анын башкы максаты болуп саналат. Балага жардам берүү үчүн, алгач үй-бүлөнүн абалын баалоо, байкоо жүргүзүү жана көйгөйлөрдү аныктоо керек. Бул үчүн социалдык педагогдун угуу, суроолорду берүү, байкоо жүргүзүү, аңгемелешүүлөрдү өткөрүү компетенттүүлүктөрү талап кылынат.

Изилдөөнүн предмети аныкталган карама-каршылыктарды жоюуга багытталган. Изилдөөнүн жүрүшүндө илимий методдордун комплекси бири-бирин толуктоо менен колдонулду. Изилдөөдө коюлган милдеттерди чечүү илимий методдордун комплексин тандап алууга негиз болду.

2013-2019-жылдардын аралыгында педагогикалык эксперимент үч этапта өткөрүлүп, максатына, милдетине ылайык методдор колдонулду.

Биринчи этап – констатациялоочу эксперимент (2013-2015ж.ж.). Эксперименттин максаты – социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн алгачкы деңгээлин аныктоо.

Экинчи этап – калыптандыруучу эксперимент. Эксперименттин максаты (2015-2017-ж.ж.) «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин» практикага киргизүү, педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо болду.

Үчүнчү этап – текшерүүчү эксперимент. Эксперименттин максаты (2017-2019-ж.ж.) – практикага киргизилген «Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин» натыйжалуулугун текшерүү, жалпылоо жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Констатациялоочу эксперименттин максаттарын ишке ашырууда 2013-жылы Чүй облусунун Аламүдүн, Чүй-Токмок, Сокулук, Москва райондорунун социалдык педагогдорунун ишмердүүлүгүнө талдоо жүргүзүлгөн. Бул изилдөөгө 80 жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагог болуп иштеген адистери, 80 мектептин директорлору, 40 ата-энелер комитетинин мүчөлөрү катышкан.

Констатациялоочу эксперименттин жыйынтыгы социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүндө көйгөйлөрдүн көп экендигин, айрыкча даярдоо, кайра даярдоо жана педагогикалык, психологиялык компетенттүүлүктөрү боюнча кесиптик чеберчилигин жогорулатуу керектигин тастыктады.

«Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү модели» (1-схема) өз ара байланышкан компоненттерден турат. *Максаттык компонент* Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү уюмдарынын социалдык педагогдорунун оор турмуштук кырдаалдагы балдар менен иштөөдөгү компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүүгө багытталган. *Мазмундук-процесстик компонент* аныкталган максатты ишке ашыруучу педагогикалык принциптерге, педагогикалык шарттарга таянат. *Баалоо-натыйжалык компонент* социалдык педагог өзүнүн

ишмердүүлүгүндө кызматташкан ички (мектеп) жана сырткы (мамлекеттик жана муниципалдык) органдардын кызматкерлери менен байланышын камтыйт. Инсандын мүнөздөмөсүн жана социалдык педагогдун ишмердүүлүгүн эске алуу менен социалдык педагогдун компетенттүүлүгүнүн төрт деңгээли бөлүп көрсөтүлгөн: «аткаруучу», «адис», «кесипкөй», «лидер». Сунушталган заманбап моделдин негизинде социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн деңгээлдери камсыз кылынат.

Биздин изилдөөбүздүн жүрүшүндө, педагогикалык, психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн төмөнкү педагогикалык шарттары, констатациялоочу экспериментинин жыйынтыгынан аныкталды:

Биринчи шарт – турмуштук оор кырдаалга туш болгон, «тобокел» тобуна кирген балдар менен иштөө этаптарын колдонуу.

Экинчи шарт – практикага багытталган технологияларды колдонуу.

Үчүнчү шарт – жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары, тиешелүү мамлекеттик органдар жана ата-энелер менен биргелешип иш алып баруу.

Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн көрсөтүлгөн деңгээлдери эл аралык тажрыйбанын негизинде изилдеп, ылайыкташтырып, калыптандыруучу эксперименттин жүрүшүндө пайдаланылды. Өзүн өзү баалоо процесси аркылуу 80 мектептин социалдык педагогдору өзүлөрүнүн кесиптик компетенттүүлүк деңгээлдерин аныкташты. «Аткаруучу» деңгээлиндеги социалдык педагогдор өздөрүнүн функционалдык жоопкерчиликтерин түшүнөт, бирок кызматтык талаптарды мектеп администрациясынын, Айыл Өкмөтүнүн, социалдык башкармалыктын тапшырмаларын аткаруу менен гана чектелет (51,25% б.а. 41 социалдык педагог). «Адис» деңгээлиндеги социалдык педагогдор өздөрүнүн функционалдык жоопкерчиликтерин түшүнөт, оор турмуштук кырдаалдагы жана «тобокел» тобундагы балдар менен иштөө ыкмаларын билишет, балдар менен гана эмес, алардын ата-энелери менен жакшы мамиле түзүү менен жеке сүйлөшүүлөрдү, мындан сырткары топтук сүйлөшүүлөрдү өткөрүшөт. (35% б.а

28 социалдык педагог). «Кесипкөй» деңгээлиндеги социалдык педагогдор өздүк демилгеси менен жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын өкүлдөрү жана Жаш өспүрүмдөр менен иштөө инспекциясы менен биргеликте көчөлөрдө, интернет-клубдарда жүргөн балдарды аныктоо үчүн түнкү кыдыруу (рейддерди) өткөрүшөт, балдардын жана үй-бүлөлөрдүн муктаждыктарына терең талдоо жүргүзүшөт. Пайда болгон кырдаалдарды ачыктап, жетектей алат (11,25% б.а. 9 социалдык педагог). «Лидер» деңгээлинде (2,5% б.а. 2 социалдык педагог) болгон социалдык педагогдор турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдарга гана жардам көрсөтпөстөн, үй-бүлөлөргө жана мугалимдерге дагы жардам көрсөтүшөт. «Лидер» социалдык педагог ресурстарды (адамдык, техникалык, материалдык) туура колдоно алат, педагогикалык, психологиялык, социалдык-коммуникациялык компетентүүлүктөрү өнүккөн, кесиптик чеберчилигин дайыма жогорулатуунун үстүнөн иштейт, мугалимдерге насаатчылык жардамын сунуштайт.

Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыгында «Аткаруучу», деңгээлинде социалдык педагогдордун саны көп болгондугун базалык педагогикалык билими жок мугалимдер үчүн окутуу-тарбиялоо процесси, окуучулардын курактык өзгөчөлүк ж.б. педагогикалык, психологиялык маселелерди түшүнүү кыйынчылыктарды пайда кылгандыгы аркылуу аныкталды.

Эксперименттин текшерүүчү жыйынтыктоочу этабында «Социалдык педагогдордун кесиптик компетентүүлүгүн өнүктүрүү моделин» практикага киргизүүнүн алкагында биз педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун аныктоо үчүн 36 саатка эсептелген семинар-тренингдин программасын иштеп чыктык.

Семинар-тренинг компетентүүлүк мамиленин талаптарын эске алуу менен иштелип чыккан жана социалдык педагогдорун негизги (маалыматтык, социалдык-коммуникациялык, өзүн өзү уюштуруу жана көйгөйлөрдү чечүү) жана атайын (универсалдык, кесипкөйлүк, социалдык-инсандык,

инструменталдык) кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн өнүгүүсүнө түрткү болгон практикага багытталган технологиялардын колдонушун көздөгөн.

Семинар-тренинг 80 мектептин социалдык педагогдору үчүн өткөрүлдү жана төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берди: *Биринчиден*, өзүн өзү баалоо куралы аркылуу социалдык педагогдордун компетенттүүлүк деңгээлдеринин өзгөрүүсү ачыкталып көрсөтүлдү.

- «*Аткаруучу*» деңгээлиндеги социалдык педагогдор (28,75% б.а. 23 социалдык педагог).
- «*Адис*» деңгээлиндеги социалдык педагогдор (48,75% б.а. 39 социалдык педагог).
- «*Кесипкөй*» деңгээлиндеги социалдык педагогдор (17,5% б.а. 14 социалдык педагог).
- «*Лидер*» деңгээлинде (5% б.а. 4 социалдык педагог).

Экинчиден, педагогикалык шарттар практика жүзүндө ишке ашырылышы боюнча семинар-тренингдердин өткөрүлүшү менен социалдык педагогдордун квалификациясынын жана компетенттүүлүгүнүн жогорулагандыгы курстан кийинки анкеталык сурамжылоонун жыйынтыгында байкалды. Семинар-тренингде социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө багыттоо максатында төмөнкү темалар ачыкталып талкууланды: турмуштук оор кырдаалына туш болгон балдарга багытталган укуктук-ченемдик актыларды (мыйзамдар, токтомдор, буйруктар) талдоо, иштөө методдорун сунуштоо, социалдык кызматкерлер менен функционалдык милдеттеринин айырмачылыктарын салыштырып так түшүнүү, балдарга сапаттуу жардам көрсөтүү.

Үчүнчүдөн, социалдык педагогдордун институтунун натыйжалуу иштеши үчүн стратегиялык мамиле керектиги аныкталды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Педагогикалык, психологиялык, физиологиялык, укуктук, социологиялык, медициналык, мамлекеттик башкаруу маселелери боюнча социалдык педагогдорду даярдоо жана кайра даярдоо программаларына өзгөртүүлөрдү киргизүү.

2. Социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү максатында кыска мөөнөттүк (36 сааттык, 24 сааттык ж.б.) курстардын программасын жана окуу-методикалык комплекстерин (ОКМ) иштеп чыгуу жана киргизүү.

3. Социалдык педагогдордун ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу, иштөө баскычтарын системалаштыруу жана социалдык тарбия ишин күчөтүү максатында «Социалдык педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү моделин» ишке киргизүү.

4. Социалдык педагогдордун функционалдык милдеттерин так аныктоо, кесиптик компетенттүүлүк деңгээлдерин Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан укуктук-ченемдик документтерге шайкеш келтирүү.

ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ:

1. Абдыкеримова, М.А. Жалпы педагогика [Текст] / М.А. Абдыкеримова. – Бишкек: ОсОО "БасмаТамга". – 2004. – 234 б.
2. Алимбеков, А. Кыргыз этнопедагогикасы: I бөлүк [Текст] / А. Алимбеков. – Бишкек, 1996. – 63 с.
3. Алимбеков, А. Педагогический потенциал пословиц и поговорок [Текст] // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – Бишкек, 2000. – № 5–6. – С. 13-17.
4. Алимбеков, А. Этнопедагогическая подготовка учителя как предмет исследования [Текст] // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – Бишкек. – 2006. – №4. – С. 58-66.
5. Алмазов, Б.Н. Методика и технологии работы социального педагога: [Текст]/ учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Б.Н. Алмазов, М.А. Беляева, Н.Н. Бессонова и др. – М.: Академия, 2004. – 58 с.
6. Андреева, В.И. Антология лекций по истории и теории социальной педагогики [Текст] / В. И. Андреева. – М., 2000. – 340 с.
7. Асипова, Н.А. Проблемы формирования профессиональной компетентности будущих педагогов[Текст]//Коомдук Илимдер журналы, №15. Бишкек: КТУМ, 2006
8. Асипова, Н.А. Социалдык тарбия [Текст] //Н.А. Асипова/окуу китеби/ –Бишкек.,-2004. –185Б.
9. Асипова, Н. А. Совершенствование образовательных технологии как важное условие повышения качества подготовки специалистов в вузе [Текст] // КББА кабарлары, 2010. – С. 31-35.
10. Асипова, Н.А. Ткачёва, С.А Методика воспитательной работы: Учебно-методическое пособие /Иссык-Кульского государственного университета им. К.Тыныстанова. –Каракол. 2015. –С. 88.
11. Атабаева, Г. Базар мамилеси жана балдар [Текст] // Мугалимдер газетасы. – 1991. – 5-июль.

12. Бадя, Л. В. Прогрессивные идеи социальной педагогики и социальной работы в России: история и современность [Текст] / Л.В. Бадя. – М., 1995. – 90 с.
13. Байбосунов, А. Донаучные представления киргизов о природе. [Текст] / А. Байбосунов. – Ф., 1990. – 184 с.
14. Байгазиев, С.О. Манас эпосунун адептик-философиялык, патриоттук улуу доолоттору жана педагогикалык асыл-нарктары [Текст] / С.О. Байгазиев. – Бишкек, 2014. – 600 б.
15. Байгазиев, С.О. Кыргыздын улуу акындарынын этикасы жана педагогикасы [Текст] / С.О. Байгазиев. – Б.: Билим, 2008. – 167 б.
16. Байгазиев, С.О. Гумандуу педагогика [Текст] / С.О. Байгазиев. – Б.: Алтын тамга, 2007. – 680 б.
17. Байгазиев, С.О. Улуу Манас ултубузду дил жана тил бешиги [Текст] / С.О. Байгазиев, – Б.: Эркин-Тоо, 1995. – 80 б.
18. Байгазиев, С.О. Цивилизация: Көчмөндөр кыйын-кезеңи жана табият тагдыры: Публицистикалык бир томдук [Текст] / С.О. Байгазиев. – Б.: Гүлчынар, 2008. – 780 б.
19. Байгазиев, С.О. Атуул жана Атажурт [Текст] / С.О. Байгазиев. – Ф.: Кыргызстан, 1990. – 216 б.
20. Басов, Н.Ф. Социальный педагог: Введение в профессию: учебное пособие для студентов высших учебных заведений [Текст] / Н.Ф. Басов, В.М. Басова, А.Н. Кравченко. – М.: Академия, 2006. – 256 с.
21. Баязятова, Ф. Народные традиции – духовное богатство [Текст] / Ф. Баязятова. – М., 1992.
22. Берулава, М.М. Гуманизация образования: проблемы и перспективы [Текст] / М.М. Берулава. – Бийск, 1995. – 210 с.
23. Бекбоев, И. Инсанга багытталган окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003.

24. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / В.П. Беспалько. – М., 1989.
25. Болджурова, И.С. История развития системы образования Кыргызской Республики в переходный период: 1990-2005-гг. [Текст]: дис. . д-ра педагогич. наук / И.С. Болджурова. – М., 2011. – 268 с.
26. Бочарова, В.Г. Социальная педагогика [Текст] / В.Г. Бочарова. – М., 1994.
27. Бочарова, В. Г. Социальная педагогика: проблемы, поиски, решения [Текст] // В.Г. Бочарова. – М., 2007. – 409 с.
28. Бушлаева, Л.П. История развития просвещения и школы [Текст] / Л. П. Бушлаева. – Горький, 1974. – 345 с.
29. Василькова, Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога [Текст] / Ю.В. Василькова. – М., 2001.
30. Василькова, Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога: [Текст]: учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ю.В. Василькова. – М.: Академия, 2005. – 96 с.
31. Василькова, Ю.В. Социальная педагогика: курс лекций [Текст] / Ю.В. Василькова. – М.: Академия, 2008. – 121 с.
32. Вентцель, К.Н. Идеальная школа будущего и способы ее осуществления [Текст] / Хрестоматия по истории педагогики: Т.3. Новейшее время / под ред. А.И. Пискунова К.Н./ Вентцель. – М.: ТЦ Сфера, 2007. – 560 с.
33. Волков, Г.Н. Письма о Манасе [Текст] // Литературный Кыргызстан. – 1971. – №1. – С. 71-81.
34. Волков, Г.Н. Этнопедагогика [Текст]: учеб. для студ. сред. и высш. пед.учеб. заведений / Г.Н. Волков. – М.: Академия, 2000. – 176 с.
35. Волков, Г.Н. Этнопедагогика. [Текст]: учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений Г.Н. Волков. – М.: Академия, 1999. – 168 с.
36. Воронин, Г.А. Методика и технология работы социального педагога [Текст] / Г.А. Воронина. – М., 2001.

37. Галагузова, Ю.Н. Теория и практика профессиональной подготовки социальных педагогов [Текст] / Ю.Н. Галагузова. – М., 2001. – 98 с.
38. Гессен, С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию [Текст] / С.И. Гессен. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
39. Годовой отчет Фонда «Сорос-Кыргызстан». – 2004. – январь-декабрь.
40. Гродеков, Н.И. Киргизы и каракиргизы Сырдарьинской области [Текст] / – Т.1: Юридический быт / Н.И. Гродеков. – Ташкент. 1889. – 205 с.
41. Демидова, Т.Е. Сравнительный анализ форм «Работы в общине» зарубежных стран [Текст] / Т.Е. Демидова // Российский журнал социальной работы. – 1997. – №2.
42. Дети улицы: образование и социальная адаптация беспризорных детей / под ред. А.И. Майорова. – М.: Инфра-М, 2001. – 112 с.
43. Детская беспризорность // Большая советская энциклопедия: [в 30 т.] / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1978.
44. Джакубова, Н.И. Становление новой социальной профессии в Кыргызстане [Текст] / – Б.: Билим куту, 2006. – 72 с.
45. Джонатан Уоткинс. Кейс-менеджмент в социальной работе на местном уровне [Текст] / Справочник для работников системы здравоохранения, образования и социальной защиты / – Астана, 2012. – 55 с.
46. Дюшеева, Н.К. Подготовка будущего учителя к использованию прогрессивных традиций народной педагогики в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы [Текст]: Автореферат. дис. канд. пед. наук / Н.К. Дюшеева. – Бишкек, 2000. – 23 с.
47. Дюшеева, Н.К., Кубатбеков М.М. Функциональная грамотность будущего педагога: сущность и содержание // Инновации в науке: сб. ст. по матер. LXIV междунар. науч.-практ. конф. № 12(61). Часть I. – Новосибирск: СибАК, 2016. – С. 107-115.
48. Дюшеева, Н.К., Методологические подходы к исследованию проблемы профессионально-личностного формирования будущего учителя //

МАНПО: Педагогическое образование и наука. – Москва, 2008. – № 9. – С. 37-47

49. Загвязинский, В.И., Селиванова, О. А. Социальная педагогика [Текст] / Под. ред. Загвязинского В.И., Селивановой, О. А./ — М., Юрайт: 2019. — 448 с.

50. Зимняя И.А. Ключевые компетенции-новая парадигма результата образования // Эксперимент и инновации в школе -2009- №2-С.7-13

51. Иманкулова, М.Т. Подготовка кадров по социальной работе в Кыргызстане [Текст] / М.Т. Иманкулова, Н.И Джакубова. – Б.: Билим куту, 2006. – 72 с

52. Иманкулова. М.Т. Опыт подготовки кадров по социальной педагогике в Кыргызстане. – Режим доступа: http://www.inst.at/trans/17Nr/9-1/9-1_imankulova_russ17.htm

53. Исаков, К. Из истории организации детских домов в Киргизии (1918-1945 гг.) [Текст] / К .Исаков – Фрунзе: Мектеп 1966. – 11 с.

54. История Киргизской ССР: С древнейших времён до наших дней:5т./ Ин-т истории АН Кирг.ССР: Гл.ред.совет. С.И. Ильясов и др. –Фрунзе, 1986–652с.

55. История социальной педагогики: хрестоматия /авт.-сост. М.А. Галагузова. – М., 2001. – 543 с.

56. Калдыбаева, А.Т. Научно-педагогические основы использования этнопедагогических идей народных акынов в воспитании молодежи [Текст] /: автореф. дис. д-ра педагогич. наук. / А.Т. Калдыбаева. – Бишкек, 2007. – 41 с.

57. Калдыбаева, А.Т. Калык Акиевдин чыгармаларынын тарбиялык мааниси [Текст] / А.Т. Калдыбаева. – Бишкек, 1994. – 164 б.

58. Камаева, Е.Н. Формы и методы работы социального педагога с семьей [Текст] / Е.Н. Камаева// <http://festival.1september.ru/articles/567727/>

59. Каниметов, Ж.К. Создание единого образовательного пространства как элемент демократизации образования [Текст] / Ж.К. Каниметов. – Бишкек, 2004.

60. Карабанова, О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования [Текст] / О.А. Карабанова. – М.: Гардарики, 2005.
61. Кожоналиев, С.К. Суд и обычное уголовное право кыргызов до октябрьской революции [Текст] / С.К. Кожоналиев. – Фрунзе: Илим, 1963. – 66 с.
62. Козубаев, О.К. Этическая мысль в ретроспективе [Текст] / О.К. Козубаев. – Бишкек, 1995. – 160 с.
63. Комарова, О.Д. Демографические аспекты изучения семьи. Семья: традиции и современность [Текст] / О.Д. Комарова. – М., 1990. – 240 с.
64. Константинов, Н.А. История педагогики [Текст] / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева. – М.: Просвещение, 1982.
65. Королева, К.П. Семейное воспитание и школа в России [Текст] / К.П. Королева. – М.: Капитал и культура, 1994. – 152 с.
66. Краснова, В.Г. Педагогические аспекты в социальной работе [Текст]: учебное пособие. – Волгоград, 2004. – 60 с.
67. Кривоносов, А. Н. Исторический опыт борьбы с беспризорностью [Текст] / Государство и право. – 2003. – №7. – 92 с.
68. Кронгарт, Г.К. Население Кыргызстана во второй половине XIX-начале XX в. (формирование состав, взаимосвязи и взаимоотношения этносов) [Текст] / Г.К. Кронгарт. – Бишкек: Илим, 1997. – 40 с.
69. Крылова, Т. Работа социального педагога с семьей группы риска [Текст] // Социальная педагогика. – 2009. – №4. – 32 с.
70. Крысько, А.А. Подростковая беременность и юное материнство. Причины, проблемы и пути решения (Из опыта работы Института прикладных наук, Гамбург, Германия) [Электронный ресурс] // Современная зарубежная психология. – 2013. Том 2. – №1. – С. 88-99. URL:<http://psyjournals.ru/jmfp/2013/n1/58055.shtml>
71. Куклина, Е.А. Формы и методы работы социального педагога [Текст] / Е.А. Куклина // <http://schools.pp.ru>

72. Кулик, Л.А. Семейное воспитание [Текст] / Л.А. Кулик, Н.И. Берестов. – М.: Просвещение 1990.
73. Куфаев, В.М. Юные правонарушители [Текст] / В.М. Куфаев. – М., 1924. – 223 с.
74. Кудайкулов А. Девианттык жүрүш-туруштун айрым маселелерине карата[Текст] / Кудайкулов А.- Вестник БГУ
75. Кыргыз Совет Энциклопедиясы. – Фрунзе: Кыргызстан, 1976
76. Левин, К. Разрешение социальных конфликтов [Текст] / К. Левин. – СПб.: Речь, 2000.
77. Лесгафт, П.Ф. Собрание педагогических сочинений [Текст] / П.Ф. Лесгафт. – М. : Физкультура и спорт, 1951-1956. – Т.2: Семейное воспитание и его значение. – Ч.1. – 1951. – 441 с.
78. Люблинский, П.И. Охрана детства и борьба с беспризорностью за 10 лет [Текст] // Право и жизнь. – 1927. – №8. – С. 30-36.
79. Майорова, А.П. Дети улицы. Образование и социальная адаптация безнадзорных детей [Текст] / А.П. Майорова. – М.: Инфра-М, 2001. – 112 с.
80. Магомедова, Л.И. Этнопедагогическая подготовка как условие успешной профессиональной деятельности социальных педагогов [Текст]: дис. . канд. пед. наук Л.И. Магомедова.– Махачкала, 2008.
81. Макаренко, А.С. Педагогические сочинения [Текст] / А.С. Макаренко. – Т.5. – М., 1984. – 572 с.
82. Макеев, Т.В. Индивидуализация педагогической поддержки старшеклассников в решении жизненных проблем [Текст]: автореф. дис. . канд. пед. наук / Макеев Т.В. – Ярославль, 2004. – 28 с.
83. Маленкова, Л.И. Педагоги, родители и дети [Текст] / Л.И. Маленкова. – М., 1999.
84. Мамайчук, И.И. Психологическая помощь детям, с проблемами в развитии [Текст] / И.И. Мамайчук. – М., 2008.
85. Мамбетакунов, Э. Педагогиканын негиздери [Текст] / Э. Мамбетакунов, Т.М. Сияев. – Б.: Айат, 2008. – 304 б.

86. Мамбетакунов, Э.М. Педагогика [Текст] / Э.М. Мамбетакунов. – Бишкек, 2002.
87. Мардахаев, Л.В. Социальная педагогика [Текст] / Л.В. Мардахаев. – М.: Гардарики, 2008. – 227 с.
88. Мардахаев, Л.В. К вопросу о технологии в социальной педагогике [Текст] // Социальная работа: Теория, технология, образование. – №1. – С. 49-50.
89. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя // Советская педагогика. – 1990. - № 8. – С. 82-88].
90. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. – М., 1996. – 308 с.
91. Махмутова, З.М. Формирование профессиональной компетентности социального педагога в образовательном процессе высшей школы [Текст]: автореф. дис. . канд. пед. наук / З.М. Махмутова. – Уфа, 2006. – 23 с.
92. Межибовская, И.В., Мухамеджанов Э.Б. О защите детей и сотрудничестве в отношении иностранного усыновления: Конвенция (1993г.) Международные договоры, ратифицированные РК, в сфере обеспечения прав, основных свобод человека, охраны труда, миграционной политики [Текст] / И.В. Межибовская, Э.Б. Мухамеджанов. – Алматы: Жеті Жаргы, 2000. – 454 с.
93. Митина Л. М. М66 Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. — М. ; СПб. : Нестор-История, 2014. — 376 с.
94. Молчанова, А.В. Формирование профессионально-правовой компетентности социального педагога в вузе [Текст]: автореф. дис. . канд. пед. наук / А.В. Молчанова. – М., 2008. – 24 с.
95. Мудрик, А.В. Социальная педагогика [Текст]: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования/ Мудрик А.В. – М.: Академия, 2013. – 240с.
96. Муратбек кызы, С. Механизм реализации конституционных гарантий прав и законных интересов несовершеннолетних в Кыргызской

Республике: [Текст]: дис. . канд. юридич. наук / С. Муратбек кызы. – Бишкек, 2003. – 198 с.

97. Муратбек кызы, С. Судебная защита прав и законных интересов несовершеннолетних в Кыргызской Республике [Текст] / С. Муратбек кызы // Правоведение в Кыргызстане. – 2004. – Вып. №1. – С. 13-15.

98. Мустаева, Ф.А. Основы социальной педагогики: учебник для студентов высших учебных заведений [Текст] / Мустаева Ф.А. – М.: Академический проект, 2002. – 414 с.

99. Набиуллина, В.Р. Основные направления анализа процессов социализации ребенка в семье [Текст] / В.Р. Набиуллина // Дополнительное образование и воспитание. – 2009. – №6. – С. 28-31.

100. Начатки детского школьного учения Адольфа Дистервега / Перев. с нем. Изд. 4. – СПб., 1875. – 90 с.

101. Наторп, И. Социальная педагогика: теория воспитания воли на основе общности [Текст] / И. Наторп – СПб., 1911.

102. Нездемковская, Г.В. Становление этнопедагогики России [Текст] / Г.В. Нездемковская. – М.: РАО, 2011.

103. Нечаева, А.М. Детская беспризорность – опасное социальное явление [Текст] / А.М. Нечаева // Государство и право. – 2001. – №6. – С. 60-64.

104. Нечаева, А.М. Семейное право [Текст]: курс лекций / А.М. Нечаева. – М.: Юристъ, 1998. – 275 с.

105. Никитина, Н.И. Методика и технология социального педагога [Текст] / Н.И. Никитина, М.Ф. Глухова. – М.: ВЛАДОС, 2007. – 399 с.

106. Никифоров, М. Права ребенка (Юридические аспекты) [Текст]: учеб. пос. / М. Никифоров // Школа будущей элиты. – Бишкек: Илим, 2000. – 27 с.

107. Никифоров, М. Права ребенка. Юридические аспекты [Текст]: учеб. пособие / М. Никифоров. – Бишкек: Илим, 2000. – 96 с.

108. Нойфельд, И. Методы социальной работы Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт [Текст] / И.М. Нойфельд. – Тула: АСОПиР, 1993. – С. 135-146.
109. Нормативно-правовые основы профилактики и реабилитации социальной адаптации детей и подростков // Ассоциация социальных работников КР. – Бишкек. 2007. – 450 с.
110. Осмонов, А. Навек Иссык-Куль полюбила Нева... Избранные стихи и поэмы [Текст] / А. Осмонов. – Бишкек, 2013. – 368 с.
111. О социальных, правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, особенно при передаче на воспитание и усыновление на национальном и международном уровнях: Декларация, принятая резолюцией 41/85 ГА ООН от 3 декабря 1986 года // Права человека: Сб. межд. дог. ООН. – Нью-Йорк, 1989. – 426 с.
112. Палиева, Н. Социально-педагогическая поддержка детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей [Текст] / Н. Палиева // Социальная педагогика. – 2008. – №2. – С. 89-95.
113. Петрикова, О.А. Актуальные направления работы социального педагога в школе [Текст] / О.А. Петрикова, О.В. Баркунова // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11-1. – С. 149-150; [Электронный ресурс]-Режим доступа: <http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=8364> (дата обращения: 19.06.2016).
114. Пезешкиан, Н. Психотерапия повседневной жизни [Текст] / Н.Пезешкиан–М., –1995–С. 336
115. Пимонов, В.А. О некоторых аспектах профилактики девиантного поведения / В.А. Пимонов // Psyjournals.ru : портал психол. изд. – М. : МГППУ, 1997-2014.–Режим доступа: http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2011/n2/41678_full.shtm.
116. Питюков, В.Ю. Основы педагогической технологии [Текст] / В.Ю. Питюков. М., 1997.

117. Поддубная, Т.Н. Рабочая документация социального педагога по социальной защите детства [Текст] / Т.Н. Поддубная, О.В. Агошкова. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 159 с.
118. Положение детей в мире: 2002 / Штаб-квартира ЮНИСЕФ (UNISEFHeadquarters) UNISEFHouse 3 UNPlaza. – NewYork. NY 10017. – USA
119. Попов, Л.В. Воспитательная деятельность в вузе: проблемы возрождения [Текст] / Л.В. Попов, Н.Х. Розов // Педагогика. – 2011. – №7. – С. 11-15.
120. Права ребенка в Кыргызстане: реальность и будущее / Под общ. ред. М. Джангарачевой и Т. Винниковой. – Бишкек, 1998. – 45 с.
121. Права человека: Сборник международных договоров ООН. – Нью-Йорк, 1989. – 426 с.
122. Права человека: Учебник / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Норма-Инфра, 2000. – 573 с.
123. Проблемы защиты и охраны детства и заботы о детях в Кыргызстане: Исследование ЮНИСЕФ. – Бишкек, 2002. – 198 с.
124. Психология семейных отношений: конспект лекций / сост. С.А. Векилова. – М.: АСТ; СПб.: Сова, 2006. – 73 с.
125. Рахимова, М.Р. Кыргызская народная педагогика. [Текст] / М.Р. Рахимова, Т.В. Панкова. – Бишкек, 1993. – 79 с.
126. Рахимова, М.Р., Абдыкеримова М.А. Социалдык педагогика. [Текст] / М.Р. Рахимова, М.А. Абдыкеримова/ – Б., 2004. – 168б.
127. Сабырова Нуркыз Семейю каждому ребенку. Зачем КР закрывать детдома и интернаты? [Текст]/Сабырова Н. –ИАЦ «Кабар»
128. Сарбагышова, Н.М. Кыргызские пословицы и поговорки [Текст] / Н.М. Сарбагышова. – Б., 2011. – 199 с.
129. Салтыкова-Волкович, М.В. Социализация подростков в сфере неформального общения [Текст]: пособие для социальных педагогов, психологов, классных руководителей / М.В. Салтыкова-Волкович. – Гродно, 2003.

130. Сатир, В. Как строить себя и свою семью [Текст] / В. Сатир. – М.: Педагогика-Пресс, 1992.
131. Семенов, В.Л. Взаимодействие школы и социальной среды [Текст] / В.Л. Семенов. – М., 1986. –16 с.
132. Семья. Мониторинг обеспечения прав детей – сирот и детей, оставшихся без попечения родителей // Социальная педагогика. – 2007. – №2. – С. 31-34.
133. Силяева, Е.Г. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования [Текст] / Е.Г. Силяева. – М.: Академия, 2004.
134. Словарь-справочник по социальной работе. – М., 1997.
135. Соблюдение прав в детских домах и школах-интернатах для детей-сирот в Кыргызской Республике. – Бишкек, 2003. – 12 с.
136. Соблюдение права ребенка на семейное окружение в Кыргызской Республике: Отчет по результатам исследования 2009-2010 гг. – Бишкек: Line-print, 2010. – 60 с.
137. Современный воспитательный процесс: состояние и проблемы // Социологические исследования. – 2005. – №4. – С. 86-93.
138. Сооданбеков, С.С. Конституционное право Кыргызской Республики [Текст] / С.С. Сооданбеков, М.К. Укушев. – Бишкек, 1996. – С. 184-185.
139. Соколов, Р.В. Участие населения в воспитании детей и подростков по месту жительства [Текст] / Соколов. – М., 1993.
140. Сорока-Росинский, В.Н. Педагогические сочинения / В.Н. Сорока-Росинский. – М.: Педагогика, 1991. –239 с.
141. Социальная педагогика / Под ред. М.А. Галагузовой. – М., 2002.
142. Социальная педагогика: учебник для бакалавров / Под общ.ред. В. И. Загвязинского, О.А. Селивановой. – М.: Юрайт, 2014. – 313 с.
143. Социальный педагог: Подготовка и деятельность. – Челябинск, 1994.
144. Социальная педагогика: учебник для бакалавров / Под общ. ред. В.И. Загвязинского, О.А. Селивановой. – М.: Юрайт, 2014. – 232 с.

145. Социальная педагогика: курс лекций: учебное пособие для студ. высш. заведений / Ю.В. Василькова, Т.А. Василькова. 5-е изд., стер. – М.: Академия, 2006. – 215 с.
146. Социальная педагогика / Под ред. В.А. Никитина. – М.: Союз, 1998. – 325 с.
147. Социальные тенденции Кыргызской Республики. Национальный статистический комитет. – Бишкек, 2008. – Т.3. – 140 с.
148. Социальная работа: Введение в профессиональную деятельность: / Козлов А.А., Григорьева И.А., Малик Л.С. и др. – М.: Междунар. проект, 2005. – 123 с.
149. Социальная работа: Методические рекомендации по изучению курса / Сост. Д.В. Лифинцев – Калининград: КГУ [Электронный ресурс]-Режим доступа: <http://socpedagogika.narod.ru/Lifincev.html>
150. Станчиц, М.А. Этика милосердия [Текст] / М.А. Станчиц. – Минск, 1996.
151. Сыдыкбеков, Т. Люди наших дней [Текст] / Т. Сыдыкбеков . – М., 1957. – С. 159-160.
152. Тарантей, В.П. Лицом к молодёжи [Текст] / В.П. Тарантей. – Минск, 1990.
153. Теория и практика социальной педагогики: первые шаги [Текст]: учебно-методич. пособие / С.А. Амерханова, Т.А. Ашымбаева, Н.И. Джакубова, Р.Н. Токсонбаев. – Б.: Махprint, 2012. – 49 с.
154. Теория государства и права[Текст]: курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 1999. – 672 с.
155. Титова, Г.Ю. История социальной педагогики [Текст]: учебное пособие / Г.Ю. Титова. – Томск: ТГПУ, 2006. – 122 с.
156. Токсомбаев, Р.Н. Содержание учебно-тематического плана для обучения студентов по дисциплине «Социальная педагогика» –Вестник ИГУ, № 30(2), 2011

157. Токсомбаев, Р.Н. Педагогические условия и тенденции развития социальной педагогики – Вестник ИГУ, № 30(2), 2011

158. Токсомбаев, Р.Н. Теория и практика профессиональной подготовки социальных педагогов в вузах с педагогической направленностью <https://lib.kg/ky/>

159. Токсомбаев Р.Н. Содержание учебно-тематического плана для обучения студентов по дисциплине «Социальная педагогика» – Вестник ИГУ, № 30(2), 2011

160. Тугаров, А.Б. Предмет социальной работы и предмет социальной педагогики: вопросы теории [Текст]: учебное пособие / А.Б. Тугаров, Е.В. Викторова. – Пенза: ПГПУ, 2012. – 43 с.

161. Тургунбеков, Р.Т. Новая политико-правовая концепция Конституции Кыргызской Республики [Текст] / Р.Т. Тургунбеков. // Человек и право. – Бишкек, 1998. – Ч.2. – С. 83-85.

162. Тюнников, Ю.С. Методы выявления и описания интегрированных процессов в учебно-воспитательной работе [Текст] / Ю.С. Тюнников. – СПб, 1987.

163. Уманский, Л.И. Психология организаторской деятельности школьников [Текст] / Уманский. – М., 1980.

164. Ушинский, К.Д. Проблемы русской школы: Избр. пед. соч [Текст] / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1974. – Т.2.

165. Шаталов, В.Ф. Учить всех, учить каждого. Педагогический поиск / [Текст] / В.Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, – 1987. – 544 с.

166. Фирсов, М.В. Теория социальной работы [Текст] / М.В. Фирсов, Студенова Е.Г. – М., 1999.

167. Фирсов, М.В. Теория социальной работы: учебник для бакалавров [Текст] / М.В. Фирсов. – М.: Юрайт, 2014. – С. 173-177.

168. Хвостова, В.М. История Римского права: Пособие к лекциям В.М. Хвостова. – М., 1908. – 71 с.

169. Холл, С. Подросток. Трудности возраста [Текст] / С. Холл. – М., 2008.
170. Храпылина, Л.П. Основы реабилитации инвалидов [Текст] / Л.П. Храпылина. – М., 1996.
171. Холостова, Е.И. Профессиональный и духовно-нравственный портрет социального работника [Текст] / Е.И. Холостова. – М., 1993.
172. Целуйко, В.М. Вы и ваши дети. Психология семьи [Текст] / В.М. Целуйко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 283 с.
173. Шакурова, М.В. Методика и технология работы социального педагога [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.В. Шакурова. – М., 2002.
174. Шакурова, А.В. Методика и технология работы социального педагога [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип / М.В. Шакурова. – М.: Академия, 2007. – 123 с.
175. Шацкий, С.Т. Избранные педагогические сочинения [Текст] / Под ред. И.А. Каирова / С.Т. Шацкий. – М.: Просвещение, 1962. – 503 с.
176. Шереги, Ф.Э. Девиация подростков и молодежи: алкоголизация, наркотизация, проституция [Текст] / Ф.Э. Шереги. – М., 2001.
177. Шептенко, П.А. [Текст] / Методика и технология работы социального педагога / П.А. Шептенко, Г.А. Воронина – М., 2001.
178. Щимеева, З.Щ. Особенности организации деятельности социального педагога в школе [Текст] / З.Щ. Щимеева. – Б.: Учкун, 2016. – 49 с.
179. Шульга, Н.Ю. Подготовка будущего социального педагога к профилактике насилия в школьной среде [Текст]: дис. . канд. пед. наук / Н.Ю. Шульга. – М., 2011.
180. Щуркова, Н.Е. Практикум по педагогической технологии [Текст] / Н.Е. Щуркова. – М., 1998.
181. Шнейдер, Л.Б. Психология семейных отношений [Текст]: курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
182. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – М., 1996.

183. Ялалов, Ф.Г. Этнодидактика [Текст] / Ф.Г Ялалов. – М.: Владос, 2002. – 151с.

Ченемдик-укуктук актылар:

1. Жалпы билим берүүчү уюмдардын социалдык педагогдорунун функционалдык милдеттерин бекитүү жөнүндө №1033/1 30.08 2019-ж. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министирлигинин буйругу

2. Квалификационные требования к социальному педагогу. Приказ Министерства образования и науки КР №452/1 “Об утверждении квалификационных требований к социальному педагогу общеобразовательной организации” от 27 июля 2010года

3. Кодекс Кыргызской Республики О детях от 7 августа 2006 г. // Эркин Тоо. – 2006. – №60 (15авг.) – С. 10-13.

4. Конвенция ООН о правах ребенка от 20 ноября 1989 г., ратифицированная Кыргызстаном 12 января 1994 года – №1402-ХП // Права человека: Сборник документов. – Бишкек: Токтом, 2002. – 560 с.

5. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2015-жылдын 15-сентябрындагы «Жогорку кесиптик билим берүү мамлекеттик билим берүүчү стандарттарын бекитүү жөнүндө» № 1179/1 Буйругу

6. О государственном детском доме системы Министерства образования, науки и культуры Кыргызской Республики: Положение, утвер. приказом Министерства образования, науки и культуры от 3 апреля 1998 г. – №168/1. – Бишкек: Токтом, 2009. Режим доступа: www.toktom.kg

7. О договоре создания и функционирования SOS-детских деревень и связанных с ними проектов в Кыргызской Республике: Пост Прав Кырг. Респ. от 19 декабря 1996г. – №605. – Бишкек: Токтом, 2009. Режим доступа: www.toktom.kg

8. О докладе по выполнению Конвенции о правах ребенка в Кыргызской Республике: Пост. Прав. Кырг. Респ. янв. 2002г. – Бишкек: Токтом, 2009. Режим доступа: www.toktom.kg

9. Об образовании: Закон Кырг. Респ. от 30 апреля 2003г. // Эркин Тоо. – 2003. – №33 (13мая). – С. 25-29.

10. Об основах социального обслуживания населения в Кыргызской Республике: Закон Кырг. Респ. от 19 дек. 2001 г. // Ведомости ЖК Кырг. Респ. – 2002. – №1. – С. 140-157.

11. Об устройстве детей, оставшихся без родителей: Пост. СНК СССР от 23 января 1942 г. // СП СССР. – 1942. – №2. – Ст. 26.

12. О патронировании, опеке и усыновлении детей, оставшихся без родителей: Инструкция СНК РСФСР от 8 апреля 1943г. // СП СССР. – 1942. – Ст. 24.

13. О профилактике правонарушений в Кыргызской Республике: Закон Кырг. Респ. от 25 июня 2005 г. – №82. – Бишкек: Токтом, 2009. Режим доступа: www.toktom.kg

14. Об отделе поддержки семьи и детей: Типовое положение от 17 марта 2004 года. – Бишкек: Токтом, 2009. Режим доступа: www.toktom.kg

15. О правилах передачи детей, оставшихся без попечения родителей, на усыновление (удочерение) гражданам Кыргызской Республики, а также иностранным гражданам: Положение, утв. Прав. Кырг. Респ. от 22 февр. 2006г. // Нормат. акты Кырг. Респ. – 2006. – №12. – С. 8-14.

16. Об органах опеки и попечительства: Положение, утвер. пост. Правительства Кырг. Респ. от 1 августа 2006 года -№547 // Норм.акты Кырг. Респ. – 2006. – №35. – С.20; Положение об органах опеки и попечительства. Прил. – С. 20-27.

17. Об учреждении совета защиты детей: Декрет СНК от 4 января 1919 года // СУ РСФСР. – 1921. – №11. – Ст. 75.

18. О правилах передачи детей, оставшихся без попечения родителей, на усыновление (удочерение) гражданам Кыргызской Республики, а также иностранным гражданам: Положение от 22 февраля 2006 года. – №121. – Ст. 2.21. – 2.22.

19. О содействии занятости и защите от безработицы: Конвенция МОТ // Международные акты о правах человека: Сб. документов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – С. 784.

20. Постановление Жогорку кенеша КР от 12 января 1994 г. №1402-ХП. Конвенция о правах ребенка.

21. Постановление Правительства КР Об утверждении Положения о порядке выявления детей и семей, находящихся в трудной жизненной ситуации от 22 июня 2015 года № 391

22. Постановление Правительства КР №388 от 19.06.2017 г. Об утверждении Инструкции о порядке учета детей школьного и предшкольного возраста.

Электрондук - ресурстар:

1. Доклад Акыйкатчы (Омбудсмана) Кыргызской Республики о соблюдении прав и свобод человека и гражданина в Кыргызской Республике в 2015 году // <http://ombudsman.kg/ru/content>

2. Иманкулова, М.Т. Опыт подготовки кадров по социальной педагогике в Кыргызстане. – Режим доступа: http://www.inst.at/trans/17Nr/9-1/9-1_imankulova_russ17.htm

3. https://ky.wikipedia.org/wiki/Калык_Акиев

4. 06.04-2009 11:05. – Бишкек – ИА «24.kg». Режим доступа: <http://www.24.kg/community/2009/04/06/111117.html>

5. <http://www.easttime.ru/news/kyrgyzstan/bezrobotitsa-v-kyrgyzstane-na-nachalo-2016-goda/10697>

6. <http://www.time.kg/neprostoe-vremya/4842-kyrgyzstan-zanimaet-107-mesto-sredi-188-stran-po-urovnyu-upotrebleniya-alkogolya.html>

7. <http://rus.azattyk.org/a/26927925.html>

8. <http://rus.azattyk.org/a/26927925.html>

9. <http://kg.akipress.org/news:631330>

10. http://24.kg/obschestvo/31558_za_3_mesyatsa_2016_goda_v_kr_zaregistrovano_30_sluchaev_suitsida_sredi_nesovershennoletnih
11. Программа организации сотрудничества «Семья и школа – единое образовательное пространство»//www.nvobrazovanie.ru/data/File/ММС/ВМО/
12. <http://foxford.ru/wiki/obschestvoznanie/semya-kak-sotsialnaya-gruppa>
<http://psylist.net/hpor/ped006.htm>
13. <http://cribs.me/konstitutsionnoe-pravo-zarubezhnykh-stran/ponyatie-i-soderzhanie-sotsialno-ekonomicheskikh-prav-i-svobod-grazhdan>
14. http://24.kg/obschestvo/8693_ombudsmen_kr_suschestvuyuschie_mehani_zmyi_zaschityi_detey_v_kyrgyzstane_v_sluchae_nasiliya_nedostatochno_effektivny/
15. Социальная работа: Методические рекомендации по изучению курса / Сост. Д.В. Лифинцев. – Калининград: Изд-во КГУ [Электронный ресурс]- Режим доступа: <http://socpedagogika.narod.ru/Lifincev.html>
16. http://zanoza.kg/doc/341454_v_kyrgyzstane_57_detey_podvergaetsia_nasiliu.html
17. Борьба с насилием в отношении детей в Кыргызской Республике. Специальный доклад // <http://www.ombudsman.kg/ru/content>
18. http://pedlib.ru/Books/1/0473/1_0473-28.shtml
19. Камаева, Е.Н. Формы и методы работы социального педагога с семьей / Е.Н. Камаева// <http://festival.1september.ru/articles/567727/>
20. Куклина, Е.А. Формы и методы работы социального педагога / Е.А. Куклина // <http://schools.pp.ru>
21. Магутова, О. Кыргызстан. Пасынки государства // <http://pkk.kg/16660-kyrgyzstan-pasynki-gosudarstva.html>.
22. <http://www.knews.kg/2016/05/v-bishkeke-po>
23. <http://www.unicef.org/kyrgyzstan>
<http://bilim.akipress.org/ru/news:1466785>
24. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1/90?cl=ky-kg&mode=tekst>

25. <https://urait.ru/book/socialnaya-pedagogika-431925> (Загвязинского, О. А. Селивановой. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 448 с. — (Бакалавр. Академический курс). — ISBN 978-5-534-01310-8. — Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/431925>)

26. <https://www.koob.ru/zimnjaja/> (Педагогическая психология

Автор: Зимняя И.А. | Раздел: Практическая психология)

ТИРКЕМЕЛЕР

Тиркеме №1

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн
2012-жылдын 29-февралындагы № 157
токтому менен бекитилген

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн
2012-жылдын 29-февралындагы № 157
токтому менен бекитилген

Кыргыз Республикасынын социалдык кызматкери жөнүндө ЖОБО

1. Жалпы жоболор

1. Кыргыз Республикасынын социалдык кызматкери жөнүндө ушул жобо (мындан ары - Жобо) социалдык кызматтарды көрсөткөн мамлекеттик жана мамлекеттик эмес, муниципалдык социалдык тейлөө мекемелеринде колдонулат.

2. Жободо төмөнкүдөй түшүнүктөр жана аныктамалар колдонулат:

социалдык кызматтын клиентти - жашоо-тиричиликтин оор кырдаалына кабылган адам, ага ушуга байланыштуу социалдык кызматтар көрсөтүлөт;

социалдык жактан колдоо - жашоо-тиричиликтин оор кырдаалына кабылган адамдарга көрсөтүлүүчү социалдык-экономикалык, укуктук жана башка мүнөздөгү социалдык кызматтардын комплекси;

социалдык тейлөө - социалдык колдоо, социалдык-укуктук кызмат көрсөтүү жана материалдык жардам берүү, жашоо-тиричиликтин оор кырдаалына кабылган жарандарды социалдык адаптациялоо жана реабилитациялоо боюнча мамлекеттик стандарттарга ылайык социалдык кызматтардын иши;

социалдык кызмат көрсөтүү - социалдык кызматтын клиенттерине "Кыргыз Республикасындагы калкты социалдык жактан тейлөөнүн негиздери жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында каралган жардамды көрсөтүшү боюнча аракеттер;

социалдык жумуш - адамдардын, адамдардын топторунун жашоо-тиричилигинин тиешелүү деңгээлин камсыз кылуу жана жашоо-тиричиликтин оор кырдаалынан арылуу үчүн алардын өз мүмкүнчүлүктөрүн активдештирүү үчүн аларга социалдык-медициналык, психологиялык-педагогикалык, социалдык-укуктук жактан жардам көрсөтүү максатында аларга мамлекеттик жана мамлекеттик эмес таасир көрсөтүүнүн түрү;

социалдык кызматкер - Кыргыз Республикасынын социалдык кызматынын алкагында жашоо-тиричиликтин оор кырдаалына кабылган адамдарга социалдык тейлөө кызмат көрсөтүүлөрүн жүзөгө ашырган кызматкер;

социалдык кызмат - менчигинин түрүнө карабастан социалдык кызматтарды көрсөткөн уюмдар, ошондой эле юридикалык жакты түзбөстөн туруп калкты социалдык жактан тейлөө боюнча ишкердик менен алектенген жарандар;

жашоо-тиричиликтин оор кырдаалы - жарандын жашоо турмушун объективдүү түрдө бузган, андан өз алдынча чыгууга мүмкүн болбогон кырдаал (майыптык, жашы улгайганына байланыштуу өзүн өзү тейлөөгө жарамсыздык, жетимдик, кароосуз калгандык, жумушсуздук, белгилүү бир жашаган жеринин жоктугу, чыр-чатактар жана үй-бүлөдөгү катаал мамиле, жалгыздык жана башка ушул сыяктуулар).

2. Социалдык кызматкердин ишин уюштуруу

3. Социалдык кызматкер төмөнкүлөргө социалдык жардам көрсөтөт:

- улгайган курактагы жарандарга;
- ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдарга;
- социалдык тейлөө кызматына муктаж болгон жарандарга;
- жашоо-тиричиликтин оор кырдаалына кабылган үй-бүлөлөргө жана балдарга.

4. Социалдык жактан тейлөөнү түздөн-түз ишке ашыра турган, болбосо аны социалдык кызматтар тутумунда уюштуруучу адамдар андай иштердин уюштуруу-укуктук формасына жана менчигинин түрүнө карабастан "социалдык иш" адистиги боюнча жогорку кесиптик же кесиптик орто билимге, социалдык кызматтардагы аткарган ишинин талаптарына жана мүнөзүнө ылайык келген медициналык, педагогикалык, психологиялык, социологиялык, юридикалык жана башка тармактагы билимге ээ болууга тийиш.

5. Өз ишинде социалдык кызматкерлер Кыргыз Республикасынын Конституциясын, "Кыргыз Республикасындагы калкты социалдык жактан тейлөөнүн негиздери жөнүндө", "Ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелүү адамдардын укуктары жана кепилдиктери жөнүндө" Кыргыз Республикасынын мыйзамдарын, Кыргыз Республикасынын башка ченемдик укуктук актыларын, Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп эсептелген, мыйзамда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдерди жана ушул Жобону жетекчиликке алат.

6. Социалдык коргоо тармагындагы ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган социалдык кызматтын кызматкеринин социалдык кызмат көрсөтүүлөрүнүн стандарттарын аныктайт.

7. Социалдык коргоо тармагындагы ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган социалдык кызматкерлердин кесиптик квалификациянын жогорулатуу жана кайра даярдоо үчүн шарттарды түзөт.

3. Социалдык кызматкердин укуктары жана милдеттери

8. Социалдык кызматкер төмөнкүлөргө укуктуу:

- жеке кадыр-баркы урматталышына, жетекчилер, кесиптештер жана клиенттер тарабынан өзүнө карата адилеттүү жана урматтуу мамилеге;
- иш берүүчүнүн эсебинен өзүнүн кесиптик квалификациясын жогорулатууга;
- эмгек акыны, өргүүнү, тиешелүү кепилдиктерди жана сыйлык акыларды, ошондой эле социалдык колдоо чараларын алууга;
- ден-соолук үчүн коопсуз эмгек шарттарына;
- өзүнүн укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын коргоого, ошондой эле кызмат адамдарынын укукка жат аракеттерине Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте даттанууга;
- социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү өркүндөтүү боюнча сунуштарды киргизүүгө;
- өздөрүнүн ишине түздөн-түз тиешеси бар документтердин жана материалдардын көчүрмөлөрүн тиешелүү органдардан алууга.

9. Социалдык кызматкер төмөнкүлөргө милдеттүү:

- жашоо-тиричиликтин оор кырдаалына кабылган адамдарды табууга жана алардын эсебин жүргүзүүгө;
- социалдык кызматтын клиенттеринде оорчулуктардын, чыр-чатактуу кырдаалдардын келип чыгышынын себептерин белгилөөгө, аларды чечүүдө аларга көмөк көрсөтүүгө;

- социалдык иштин заманбап технологияларын (социалдык колдоо, адаптациялоо, реабилитациялоо, алдын алуу) колдонуп, социалдык кызматтын клиенттеринин күчтүү жактарына жана анын айланасындагы ресурстарды издөөгө басым жасап, клиенттердин көйгөйлөрүн чечүү боюнча алар менен тикелей иш жүргүзүүгө;

- социалдык кызматтын клиенттеринин муктаждыктарын эске алып, зарылчылык болгон учурда кошумча кызмат көрсөтүүлөрдү алуу үчүн башка уюмдарга кайра жөнөтүүгө;

- медициналык жана билим берүү мекемелерине жайгашууда, материалдык, социалдык-турмуш-тиричилик кызмат көрсөтүүлөрдү алууда көмөк көрсөтүүгө;

- алгачкы медициналык жардам көрсөтүүгө (тиешелүү даярдык бар болгондо): басымды, дененин температурасын өлчөө, компресстерди коюу;

- медициналык кызматкерлерди чакырууну уюштурууга, социалдык кызматтын клиенттерин дарылоо мекемелерине коштоп барууга, аларга барып турууга;

- тейленүүдөгү адамдар каза тапкан учурда расымдык кызмат көрсөтүүнү уюштурууга;

- өзүнүн практикалык ишинде кесиптик-этикалык ченемдерди сактоого;

- социалдык кызматтын клиенттери менен байланыш түзүүгө жана ишеничтүү мамилени калыптандырууга, инсандар ортосундагы баарлашуунун (оозеки жана оозеки эмес) жөндөмдөрүнө ээ болууга;

- жетишилген натыйжаларды талдоо, баалоо жана ишти пландаштыруу жөндөмдөрүнө ээ болууга;

- жумушчу жазууларды жүргүзүү жөндөмдөрүнө ээ болууга (иштер боюнча айкын жана так жазууларды жүргүзүү, уюмда белгиленген талаптарга ылайык келген отчетторду жана каттарды жазуу);

- социалдык кызматтардын клиенттерин билүүгө, урматтоого, алардын укуктарын коргоого жана таламдарына көмөктөшүүгө;

- социалдык кызматтын клиенттери менен ишенимдүү мамиле түзүүгө, сактоого жана купуялыкты сактоого;

- социалдык кызматтын клиенттерине өз алдынча аныктоону жана көз карандысыздыкты өнүктүрүүгө көмөктөшүүгө;

- социалдык кызматтын клиенттерин мүмкүнчүлүккө жараша коркунучтан коргоого жана социалдык кызматкердин жүрүш-турушу жана иште колдонулган ыкмалар клиенттердин абалына зыян келтирбей тургандыгына ишеничте болууга;

- социалдык кызматтын клиенттеринин маданий, этностук, курактык, гендердик өзгөчөлүктөрүн эске алууга;

- социалдык кызматтарга коомдук ишенимди колдоого;

- теорияны практикада колдоно билүүгө (социалдык кызматтын клиентинин көйгөйлөрүн чечүү үчүн социалдык иштин тиешелүү технологиясын тандоо жана колдонуу);

- өзүнүн кесиптик компетенттүүлүгүн жогорулатууга;

- жасалган иш жөнүндө ай сайын отчетту социалдык кызматтын жетекчисине отчет берүүгө.

10. Социалдык кызматкер төмөнкүдөй билимдерге ээ болууга тийиш:

- Кыргыз Республикасындагы социалдык саясаттын негизги принциптери, мамлекеттик социалдык программалар жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык социалдык саясат жагындагы багыттар жөнүндө;

- кесиптик иш катары социалдык иш жөнүндө;

- социалдык иштин кесиптик-этикалык ченемдери жана дөөлөттөрү жөнүндө;

- социалдык иштин заманбап моделдери жана бул жагындагы изилдөөлөр жөнүндө;
- социалдык көйгөйлөрдү чечүүнүн ар кыл ыкмалары жана технологиялары жөнүндө;
- калктын ар кандай топторунун өкүм сүрүшүнүн курактык, психологиялык-социалдык жана этностук-маданий өзгөчөлүктөрү жөнүндө;
- адамдын өнүгүшүнө жана жүрүш-турушуна каада-салттардын, маданияттын, диндин, ошондой эле жеке ынанымдардын жана көрсөтмөлөрдүн таасири жөнүндө, мында ушундай таасирдин оң жана терс жактарын эске алуу;
- камкордукка алууну, көзөмөлдүк кылууну, асыроону уюштуруу, асыроочу үй-бүлөлөргө жайгаштыруу, жеңилдиктерди жана жөлөкпулдарды тариздөө, ишке орноштуруу, медициналык, социалдык жана билим берүү мекемелерине орноштуруу тартиби жөнүндө.

11. Социалдык кызматкер төмөнкүдөй кесиптик-инсандык сапаттарга ээ болууга тийиш:

- ар бир адамдын баалуулугун кабылдап, анын укуктарын урматтоо;
- адамдардын жекече айырмачылыктарына сын такпастан мамиле кылуу, сабырдуулук;
- өнүккөн өз алдынча аңдап-түшүнүү жана өз алдынча баа берүү, сынчыл ой жүгүртүү;
- эмпатия (кайгы-капасын бөлүшө билүү);
- рефлексия (ой жүгүртүү, ойлонуп иш кылуу кудурети);
- өз ишинин сапаты үчүн жоопкерчилик, өзүнүн кесипкөйлүгүн арттыруу;
- улутка, куракка, динге ишенүүгө, үй-бүлөлүк статуска, акыл-эсинин же дене боюнун өзгөчөлүктөрүнө, артыкчылыктарга, кесиптик мүнөздөмөлөргө жана башкаларга негизделген басмырлоонун ар кандай формаларына карата келишпестик.

4. Социалдык кызматкерлерди социалдык коргоо жана колдоо

12. Социалдык кызматкерлерди социалдык коргоо Кыргыз Республикасынын мыйзамдары менен кепилденет.

13. Жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары социалдык жактан тейлөөнүн мамлекеттик уюмдарында иштеген социалдык кызматкерлер үчүн кошумча жеңилдиктерди белгилей алат.

14. Социалдык кызмат системасындагы менчиктин башка формаларындагы социалдык тейлөө мекемелери кошумча социалдык колдоо чараларын белгилей алат.

5. Социалдык кызматкердин контролу жана жоопкерчилиги

15. Социалдык жактан тейлөө жаатында иштеген адамдардын социалдык кызматтын клиенттеринин өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч туудурган кесепеттерге алып келген аракеттери (аракетсиздиги) үчүн жоопкерчилиги Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган тартипте жана негиздерде келип чыгат.

АНКЕТА

Кымбаттуу окуучу! Биз изилдөө ишин жүргүзүп жатабыз. Бул жерде берилген суроолорго сенин оюңду билүү биз үчүн абдан маанилүү. Сенин жоопторуң биздин гана изилдөөгө керек, сенин тааныштарың (жакындар, мугалимдер, достор жана башкалар) ал жөнүндө билишпейт. Ошондой эле сенин жоопторуң мектептеги бааларга жана мугалимдердин сага болгон мамилесине таасир этпейт.

Анкета 21 суроодон турат. Ар бир суроонун жоопторунун варианттары бар, сенин жообуңдун вариантын тоголоктоп коюу керек. 4,10,14 (а), 15, 17, 18 жана 21- суроолорго 2-3- сүйлөмдөн турган жоопторду жазып беришиңди суранабыз.

Суроолорго чын жүрөктөн жооп беришиңди аябай суранабыз. Катмышканыңа алдынала ыраазычылык билдиребиз!

1. Туулган жылы: _____
2. Жынысы: а) Эб) К
3. Класс: _____
4. Айыл: _____
5. Району: 1. Кадамжай 2. Талас

1 -бөлүк. Сабакка тартылбоо (окуучулар, мугалимдер, ата-энелер)

1. Силердин класста сабакты дайыма калтырган окуучулар барбы?
 - а) Ооба б) Жок
2. Ким көбүрөөк калтырат: а) эркек балдар б) кыздар
3. Көп калтыргандын 2 себебин белгилеңиз:

Себептер	Эркек балдар	Кыздар
ооруду	1	1
кийимге, бут кийимге акча жок	2	2
калем сапка, дептерге ж.б. акча жок	3	3
мугалимдердин жаман мамилесинен	4	4
окуучулардын жаман мамилесинен	5	5
мугалим жок (мугалимдер)	6	6
мектептеги сабактар кызыксыз, көңүлсүз	7	7
мектепте суук	8	8
мектепке барыш алыс	9	9
ата-энелер кой бербей жатты, эмне үчүн? (себебин жазыңыз)	10 ...	10...
үйдө иштедим	11	11
үйдөн сырткары иштедим, акча таап жаттым	12	12
башка (себебин жазыңыз)	13...	13...
жооп бергенге кыйналып жатам	98	98
жооп бергенден баш тартам	99	99

4. Сенин класшташтарың мектептеги сабактарды калтырбаш үчүн эмне кылуу керек? (2-3- сүйлөмдөн турган жооп жаз).

5. Мугалимдер жана мектеп администрациясы сабактарды дайыма калтыргандарга кандай карашат?
 - 1) окуучуну калтырганы үчүн жазалайт
 - 2) ата-энелерге эскертишет
 - 3) жалпы мектептик линейкада чыгарат

- 4) тартылбоо көйгөйүн чечүүгө жардам берет
- 5) эч нерсе кылбайт
- 6) башка _____
- 7) жооп бергенден кыйналып турам
- 8) жооп берүүдөн баш тартам
6. Сен сабактарды калтырганыңды ата-энең билеби?
 - а) ооба, билет
 - б) жок, билбейт
7. Ага алар кандай карашат?
 1. Уршушат
 2. Тартылбоо көйгөйдү чечүүгө жардам беришет
 3. Эч кандай карашпайт
 4. Жооп берүүдөн кыйналып турам
 5. Жооп берүүдөн баш тартам
8. Көпчүлүгүндө сенин ата-энең мектепке эмнеге барат? (жооптун бир варианттын танда).
 - 1) менин бааларымды билиш үчүн
 - 2) менин жүрүм-турумун жөнүндө билиш үчүн
 - 3) жакынкы иш-чаралар жөнүндө билиш үчүн
 - 4) ата-энелер жыйналышына
 - 5) башкалар _____
 - 6) барбайт
 - 7) жооп берүүдөн кыйналып турам
 - 8) жооп берүүдөн баш тартам
9. Сенин атаң же апаң сенин классыңдын сабактарына катышты беле?
 - 1) ооба, алар:
 - а) мугалимдин суранычы менен катышкан; б) өз каалоосу менен катышкан
 - 2) жок, эч качан
 - 3) жооп бергенден кыйналып турам
 - 4) жооп берүүдөн баш тартам

10. Сабакты калтыруу көйгөйүнүн чечүү жолдорунун оң мисалдарын билесиңби?
Мисал келтир:

Калтыруунун себеби кандай эле?	Аны чечүүдө ким жардам берди?	Кантип жардам берди? Эмне кылышты?
1.		
2.		

- 3) жооп бергенден кыйналып турам
- 4) жооп берүүдөн баш тартам

2-бөлүк. Мектепти башкарууда катышуу.

11. Силердин мектепте Мектеп парламенти барбы?
 1. Ооба
 2. Жок
12. Силердин мектепте Мектеп парламенти кандай иш алып барат? (жооптордун бардык ылайыктуу варианттарын белгиле):
 1. Дискотекаларды уюштурат.
 2. Мектеп территориясынын тегерегинде тартипке көңүл бурат.
 3. Окуучулардын тартибине көңүл бурат.
 4. Мектептеги окуучулардын жетишкендиктерине байкоо жүргүзөт.
 5. Мектептеги иш-чараларды өткөрүүдө жана пландаштыруусунда катышышат.
 6. Мектепке материалдык каражаттарды бөлүштүрүүдө жана тартууда катышышат.
 7. Мугалимдер жана окуучулар, окуучулар жана окуучулардын ортосундагы конфликттүү суроолорду чечүүдө катышышат.

8. Кабинеттерди бөлүштүрүүдө катышышат.
 9. Класс жетекчини жана мугалимдерди тандоодо катышышат.
 10. Башка _____
 11. Жооп бергенден кыйналып турам.
 12. Жооп берүүдөн баш тартам.
 13. Мектеп парламенти сабакты калтыруу көйгөйүн чечүүдө кантип жардам берип жатат? (жооптордун бардык ылайыктуу варианттарын белгиле)
 - 1) Класстарга рейддерди өткөрөт.
 - 2) Дайыма калтырган балдар менен сүйлөшүүлөрдү өткөрөт.
 - 3) Ким сабакты көбүрөөк калтырса, ошолордун ата-энелери менен сүйлөшүүлөрдү өткөрөт. Сабакты калтыруунун себептерин аныктап, башка чоң адамдарга ким жардам бере алса, жардамга кайрылат. Ким экенин айтыңыз:

 - 4) Башка _____
 - 5) Бул багытта иштебейт.
 - 6) Жооп бергенден кыйналып турам.
 - 7) Жооп берүүдөн баш тартам.
 14. Сен МП мүчөсү болуп эсептелесиңби?
 - 1) Ооба
 - 2) Жок
- а) Эгерде «ооба» десен, анда кандай жумуш алып барасың?

б) Эгерде «жок» десен, кайсы себептер менен:

1. Добушка койгом, бирок өткөн жокмун.
 2. Башкарууда катышкым келбейт, себеби ал кызыксыз.
 3. Үйдөгү жумуштардан убакыт жок.
 4. Кошумча сабактар, кружоктор, секцияларга катышканыма байланыштуу убакыт жок.
 5. МП өз алдынча иш алып барганына ишенбейм.
 6. Башка _____
 7. Жооп бергенден кыйналып турам.
 8. Жооп берүүдөн баш тартам.
15. Сиздин мектепте Камкордук кеңеши иштейби?
- а) эгерде «ооба» болсо, анда кандай жумуштарды алып барат?

б) эгерде «жок» болсо, эмне үчүн?

Жооп бергенден кыйналып турам.

Жооп берүүдөн баш тартам.

3-бөлүк. Мектеп чөйрөсү.

16. Сенин мектебинде кандай мектептик жана класстан тышкаркы иш-чаралар өтөрүлүп турат? (жооптордун бардык ылайыктуу варианттарын белгиле)
- 1) майрамдык концерт
 - 2) дене тарбия боюнча класстар аралык мелдеш
 - 3) предметтер боюнча иш-чаралар
 - 4) предметтер боюнча олимпиада
 - 5) жалпы мектептик линейкалар
 - 6) ишембиликтер
 - 7) дискотекалар
 - 8) башка _____
 - 9) болбойт

10) жооп бергенден кыйналып турам

11) жооп берүүдөн баш тартам

17. Сенин мектебинде кандай класстан сырткаркы иш-чаралардын өтүшүн калаар элең?

1) жооп бергенден кыйналып турам

2) жооп берүүдөн баш тартам

18. Сенин мектебинде кандай класстан сырткаркы кружоктор, клубдар, кошумча кызматтар, предмет боюнча спорттук секциялар бар? (аларды ата)

19. Сенин мектебинде ата-энелер үчүн, алардын катышуусу үчүн кандай иш- чаралар өтүлөт? (жооптордун бардык ылайыктуу варианттарын белгиле)

1) ата-энелердин чогулушу

2) ата-энелердин катышуусу менен иш-чаралар

3) мектептин, класстын ремонту

4) башка _____

5) жооп бергенден кыйналып турам

6) жооп берүүдөн баш тартам

20. Сен жана сенин класшташтарың мектепке акча беришет (жооптун бардык варианттарын белгиле):

1) окуу үчүн

2) ремонт үчүн

3) китептин арендасы үчүн

4) мугалимдерге белек үчүн

5) класстык фондго

6) жок, берген эмесмин

7) билбейм

8) жооп бергенден кыйналып турам

9) жооп берүүдөн баш тартам

21. Сенин районунда мектеп проблемасы менен иштеген кандай уюмдарды билесиң?
Аларды ата.

Уюмдун аталышы	Алардын иш-аракетинин мисалы

Катышканыңа чох рахмат!

Социалдык педагогдор үчүн суроолор

Бүгүн билим берүү системасында бирден бир актуалдуу көйгөйлөрдүн бири - бул ар түрдүү көйгөйлөрү бар балдардын бар болушу.

Биздин изилдөөбүздүн максаты:

- балдардын ар кандай категорияларынын пайда болуусунун негизги себептерин аныктоо
- бул көйгөйдү чечүүнүн мүмкүн боло турган жолдорун тактоо, талдоо

Талкууга сунушталган көйгөйгө ар бириңердин мамилеңер бар. Көбүрөөк реалдуу жана объективдүү маалымат алуу үчүн ар бириңер биздин суроолорго жооп беришиңер абдан маанилүү.

I.

Негизги суроолор	Кеңейтилген суроолор
1. Мектептеги көйгөйлүү балдардын категориясы санап бергиле. 2. Мектепке көйгөйдү чечүүгө ким жардам бере алат?	А) Мектептин өнөктөшү ким? Эмне үчүн? Б) Азыркы күндө социалдык өнөктөштүк канчалык өнүккөн? Мисал келтиргиле. В) Мектептин турмушунда социалдык өнөктөштүк кандай роль ойной алат? (ойношу керек – идеалдуу түрдө) Г) Кайсы конкреттүү иш-аракеттерде социалдык өнөктөштөр катыша алышат?

Жооптор:

II.

Негизги суроолор	Кеңейтилген суроолор
1. Социалдык педагог катары айтылган көйгөйлөрдүн кайсынысына Сиз таасир эте аласыз?	А) Сиз конкреттүү эмне жасай аласыз? Б) Кандай деп ойлойсуңар, эмне үчүн көйгөйлүү балдардын саны көбөйүүдө? <ul style="list-style-type: none"> • бул процессти токтотсо болобу? • бул көйгөйдү ким чечиши керек? • бул көйгөйдү чечүү үчүн кандай иш-чараларды өткөрүү керек? • ата-энелер жана башка чоң адамдар эмне кылышса болот (керек)?

Жооптор: _____

III.

Негизги суроолор	Кеңейтилген суроолор
<p>1. Социалдык педагог көйгөйдү чечүү үчүн ата-энелер менен кандай иш алып барат? (ар бир мектептин балдарынын өзүнүн себебин жазыңыз)</p>	<p>А) Керектүү иш-аракеттерди (ишмердүүлүк) айтыңыз? Б) Кайсы иш-чараларда алардын катышуусу керек? В) Алардын катышуусунун жыйынтыгында кандай жетишкендиктерди күтүүгө болот?</p>
<p>4. Социалдык педагог мектепте кандай мектептен/класстан сырткары иш-чараларды уюштурса болот?</p>	<p>А) Ким мектептен /класстан сырткары иш-чараларды уюштура алат? Б) Ким мектептен /класстан сырткары иш-чараларга катыша алат? В) Эмне үчүн мектептен /класстан сырткары иш-чаралар керек? Г) Райондун деңгээлинде кандай мектептен /класстан сырткары иш-чаралар уюштурулушу керек?</p>
<p>5. Сапаттуу билим берүүгө тартылууну жогорулатуу жана мектепте балдардын жетишкендиктерин жакшыртуу үчүн ар бириңер эмне кыла аласыңар?</p>	<p>А) Сиздин милдеттериңиздин (компетенцияңыздын) чегинде мектепте балдардын жетишкендиктерин жакшыртуу үчүн ишмердүүлүктүн (конкреттүү кадамдардын) түрлөрүн айтсаңыз. Б) Сиздин милдеттериңиздин (компетенцияңыздын) чегинде сапаттуу билим берүүгө тартылууну жогорулатуу үчүн ишмердүүлүктүн (конкреттүү кадамдардын) түрлөрүн айтсаңыз.</p>

Жооптор: _____

Катышканыңызга чоң рахмат!

Директорлор учун сурамжылоо

Урматтуу респондент! Сизди мектептеги социалдык педагогдун ордун аныктоо , анын алып барган ишин жакшыртуу учун жана окуучуларга болгон жардамды жакшыртуу максатында ушул анкетанын суроолоруна жооп берүүңүздү суранабыз. Сурамжылоо жашыруун жолу менен өтөт. Кызматташкандыгыңыз үчүн ыраазычылык билдиребиз!

1. Мектептеги социалдык педагогдун орду орчунду жана маанилүү деп эсептейсизби? Эмне үчүн, түшүндүрүңүз.

2. Сиздин оюңуз боюнча, социалдык педагогдун милдети кандай болушу керек?

3. Социалдык педагог кандай компетенцияларга ээ болушу керек?

4. Социалдык педагогдун ыйгарым укуктарын уюштуруучуга өткөрүп берсе болот деп ойлойсузбу?

5. Директор менен социалдык педагогдун ордун бириктирсе болот деп ойлойсузбу?

6 Социалдык педагогдун жашынын чеги кандай болушу керек жана эмне үчүн?

7. Сапаттуу иштин жүрүшү үчүн социалдык педагог негизги билимге ээ болушу керек деп ойлойсузбу. Жообуңузду тастыктап бериңиз.

8. Сиздин мектебиңиздин социалдык педагогунун кандай милдеттери бар?

9. Сиздин мектебиниздин социалдык педагогу кандай административдик милдеттерге ээ? Сиз аны компетентдүү деп эсептейсизби?

10. Сиздин мектептеги социалдык педагог квалификациясын жогорулатып турабы? Кандай формада.

Окуу курсу

(Социалдык педагогдор үчүн “Оор турмуштук кырдаалга туш болгон балага билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу” окуу курсу).

Максаты: Оор турмуштук кырдаалга туш болгон балага билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу боюнча социалдык педагогдордун кесиптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу.

Курстун максаты жана милдеттери:

1. Кыргыз Республикасындагы балдарды коргоо системасын жана андагы башкаруу функцияларын, социалдык педагогдун нормативдик-укуктук негиздерин жөнгө салуу.
2. Социалдык педагогиканын маани-маңызы, функциялары жана максаттары менен катышуучуларды тааныштыруу.
3. Социалдык педагогдун балдарды коргоо системасындагы ролун жана билим берүү процессинде ордун аныктоо, функционалдык милдеттери менен тааныштыруу.
4. Социалдык педагогикалык ишмердүүлүк методикасы менен тааныштыруу.
5. Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарын аныктоо.
6. Социалдык учурда социалдык кызмат көрсөтүүдө кейс-менеджмент технологиясына түшүнүк берүү.
7. Оор турмуштук кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен иштөөдө социалдык-педагогикалык жана социалдык-психологиялык компетенттүүлүктөрдү жакшыртуу.
8. Социалдык педагог оор турмуштук кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен иш алып барууда социалдык кызматкерлер жана социалдык-педагогдун жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары менен өз ара байланыштарын жакшыртуу.

Күтүлүүчү натыйжалар:

Угуучулар:

- курстун жыйынтыгында балдарды коргоо системасында социалдык педагогиканын теориясы, жалпы билим берүү ишмердүүлүгүндөгү анын орду жөнүндө комплекстүү толук түшүнүгү болот.
- Социалдык-педагогикалык билимдерин ар кандай категориядагы балдар менен иш алып барууда колдоно алат.

- Оор турмуштук кырдаалга туш болгон бала жана үй-бүлө менен иш алып барууда социалдык кызматкерлер жана социалдык педагог жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары менен өз ара байланыштарын жакшыртуу компетенттүүлүктөрү калыптанат.

Окутуунун практикага багытталган методдору: интерактивдүү методдордун топтому, тренинг, кейс-менеджмент, окуу процессиндеги видеоматериалдарды колдонуу, группада (тайпада) иштөө, активдүү талкуу, тайпада тапшырмаларды чогуу аткаруу, оюндар, мээ чабуулу жана ар кандай кырдаалдан чыгуунун жолдорун издөө.

Билим берүү – тематикалык план

№ п/п	Бөлүмдөрдүн жана темалардын аталыштары	Лекциялар	Практикалык	Сааттын баары
<i>1-модуль. Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү негизги багыттар</i>				
1.	Социалдык педагогиканын предмети жана түшүнүгү	1 саат	1 саат	2 саат
2.	Социалдык педагогиканын башка илимдер менен байланышы		1 саат	1 саат
3.	Жалпы билим берүү уюмундагы социалдык педагогдун ченемдик-укуктук иши	1 саат		1 саат
4.	Социалдык педагогдун функционалдык милдеттери, адистин квалификалык мүнөздөмөсү	1 саат		1саат
5.	Мектептеги социалдык педагогдун социалдык-педагогикалык ишмердүүлүгүндөгү негизги багыттары		2 саат	2 саат
6.	Социалдык педагогиканын ишмердүүлүк ыкмасы.		1 саат	1 саат
<i>2-модуль. Турмуштук оор кырдаалдагы балдарды билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу</i>				
7.	Коомдошуу түшүнүгү. Коомдошуу жагдайлары. Турмуштук оор кырдаалдагы балдардын категориялары.	1 саат	1саат	2 саат
8.	Баланын социалдык өнүгүүсү. Кризистер	1 саат	1саат	2 саат
9.	Мүмкүнчүлүгү чектелген балдарга социалдык-педагогикалык жактан колдоо көрсөтүү	1 саат	1 саат	2 саат

10.	Балдардын ар түрдүү оор жумушка тартылган эмгегин жана билим кемчиликтери бар балдардын социалдык-педагогикалык жактан өзгөчөлүктөрүн аныктоо.	1 саат	1 саат	2 саат
11.	Зордук-зомбулукка дуушар болгон балдардын социалдык педагогикалык өзгөчөлүгүн аныктоо. Зордук көргөн балага психологиялык жактан колдоо көрсөтүү	1 саат	1 саат	2 саат
3-модуль. Социалдык-педагогикалык ишмердүүлүктө колдонгон кейс-менеджмент технологиясы				
12.	Кейс-менеджмент технологиясы жөнүндө түшүнүк.	1 саат		1 саат
13.	Турмуштук оор кырдаалдагы балдардын муктаждыктарына баа берүү.	1 саат	2 саат	3 саат
14.	Балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган менен социалдык педагогдун өз ара аракеттенүүсү (баланы коргоо пландарын жеке, индивидуалдуу иштеп чыгуу, мониторинг жүргүзүү жана абалды жабуу).		2 саат	2 саат
4-модуль. Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн планы жана документтердин жүргүзүлүшү				
15.	Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүнүн планы жана документтердин жүргүзүлүшү		2	2
16.	Социалдык педагогдун ишиндеги циклограмма		2	2

17.	Окуучуларды коомдогу пайдалуу ишке тартуу		2	2
18.	Социалдык педагогдун коомчулук менен иш-чаралардын биргелешкен планын иштеп чыгуу		2	2
5-модуль. Өз алдынча иш				4 саат
Бардыгы:				36 саат

Курстун программасы

Тема 1. Социалдык педагогиканын предмети жана түшүнүгү

Социалдык педагогиканын түрдүү түшүнүктөрү, анын негизги категориялары. Объект жана субъектилери.

Тема 2. Социалдык педагогиканын башка илимдер менен байланышы.

Социалдык педагогиканын философиялык негиздери. Социалдык педагогиканын жалпы педагогика менен өз ара байланышы, айырмачылыктары. Социалдык педагогиканын психология менен байланышы. Социалдык кызматкер менен социалдык педагогдун байланышы, айырмачылыктары.

Тема 3. Жалпы билим берүүчүлүк иш-чарада социалдык педагогдун ченемдик-укуктук ишинин негиздери.

Балдарды коргоо боюнча эл аралык укуктук база. БУУнун “Балдарды коргоо” Конвенциясы. Кыргыз Республикасында балдарды коргоо боюнча Конституциянын негиздери. Балдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын көздөгөн негизги мыйзам – Кыргыз Республикасынын Балдар Кодекси. Кыргыз Республикасындагы “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзам.

Тема 4. Социалдык педагогдун функционалдык милдеттери, адистиктин квалификациялык мүнөздөмөсү

Социалдык педагогдун функционалдык милдеттери, адистиктин квалификациялык мүнөздөмөсү, социалдык педагогдун милдеттери жана укуктары.

Тема 5. Мектептеги социалдык педагогикалык ишмердүүлүгүнүн негизги багыттары.

Адистешүүдө социалдык педагогдун чөйрөсү (дүйнөлүк жана кыргызстандык тажрыйба). Үй-бүлө менен иш алып баруу. Жүрүм-туруму начар балдар жана аялуу

топтордун балдары менен иш алып баруу. Балдар үйүнүн тарбиялануучуларын социалдык жактан коргоо.

Тема 6. Социалдык-педагогиканын ишмердүүлүгүнүн методикасы.

Социалдык педагогдун компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык модели жана анын методологиясынын өркүндөшү. Социалдык педагогдун методу (ыкмасы). Изилдөө методу. Тарбия берүү методу. Социалдык жана психологиялык жардам көрсөтүү методу. Социалдык-педагогикалык иш ыкмалары.

Тема 7. Социализация түшүнүгү. Социализациянын жагдайлары.

Социализацияны аныктоо. Социализациянын факторлору жана типологиясы: макро, мезо жана микро-факторлору. Социализациянын механизмдери жана агенттери. Турмуштук оор кырдалга туш болгон балдардын категориясы. Жагымсыз социализациядагылардын шарты жана виктимизациясы.

Тема 8. Баланын социалдык өнүгүүсү. Кризистер.

Баланын өнүгүүсү тууралуу түшүнүк. Биологиялык факторлор. Социалдык факторлор. Баланын өнүгүшүндө айлана-чөйрөнүн тийгизген таасири. Балдардын жаш курактары боюнча кризистер. Баланын өнүгүүсүндөгү чөйрө.

Тема 9. Ден-соолугунан мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдардын социалдык-педагогикалык жактан аракетин.

Ден-соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды аныктоо. Майыштуулуктун медициналык жана социалдык модели. Инклюзивдик билим берүү: негизги түшүнүктөрү, баалуулуктары, принциптери, инклюзивдик билим берүүнүн модели, инклюзивдик билим берүүнүн формалары.

Тема 10. Эң эле начар формадагы жумушта балдардын эмгегин пайдаланган жана билим кемчиликтеги балдарды аныктоо жана аларга социалдык-педагогикалык жактан колдоо көрсөтүү.

Иштеп жаткан жана билим өксүгү бар балдарды аныктоо. Кыргыз Республикасында жашы жете элек балдардын эмгегинин көйгөйү. Иштеп жаткан балдарга инклюзивдик билим берүү.

Тема 11. Кордук көргөн балдарды аныктоодогу негизги өзгөчөлүктөр жана социалдык-педагогикалык жактан колдоо көрсөтүү. Зордук-зомбулукту башынан өткөргөн балага психологиялык колдоо көрсөтүү.

Зомбулуктун түрлөрү, белгилери. Мектепте балдар арасында зомбулук. Зордук-зомбулукка дуушар болгон балага социалдык-педагогикалык колдоо көрсөтүү. Зордук-зомбулукту башынан өткөргөн балага психологиялык жардам берүү.

Тема 12. Кейс-менеджмент технологиясынын түшүнүгү.

Кейс-менеджмент технологиясынын түшүнүгү. Иш башкаруудагы негизги принциптер. Социалдык-педагогикалык ишти алып барууда социалдык педагогдордун орду жана ролу. Иштин этаптары.

Тема 13. Турмуштук оор кырдаалга туш болгон балдардын муктаждыктарына баа берүү.

Укуктары жана муктаждыктары. Балдардын укуктары боюнча мамиле. Эл аралык баалоо алкагы: баланын муктаждыктары, баланын муктаждыктарын канааттандырууда ата-эненин/алардын мыйзамдуу өкүлдөрүнүн мүмкүнчүлүктөрү, коомдук ресурстар.

Тема 14. Балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган менен социалдык педагогдун өз ара байланышы (балдарды коргоодо жеке пландарды иштеп чыгуу, мониторинг жана иштин жабылышы).

Турмуштун оор кырдаалга туш болгон балдарды аныктоодо жана аларга колдоо көрсөтүүдө социалдык педагогдун ролу. Балдарды коргоо боюнча ыйгарым укуктуу орган менен социалдык педагогдун өз ара байланышы. Баланы коргоо боюнча өзүнчө жеке план.

Тема 15. Социалдык педагогдун ишинин пландоосу жана документтерди жүргүзүүсү.

Социалдык педагогдун ишинин пландоосу. Пландын иштелип чыгышы. Пландын формалары. Социалдык педагогдун отчету. Социалдык педагогдун натыйжалуу ишмердүүлүгүнүн негизги чен-өлчөмдөрү. Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү жылдык циклограмма. Социалдык педагогдун иш кагаздарынын жүргүзүлүшү.

Тема 16. Социалдык педагогдун жумушундагы циклограмма.

Социалдык педагогдун ишмердүүлүгүндөгү жылдык циклограмма.

Тема 17. Окуучуларды коомго пайдалуу ишке тартуу.

Окуучулар үчүн коомдук пайдалуу иштерди уюштуруу жана турмуштун оор кырдаалга туш болгон балдарды коомдук пайдалуу иш-чараларга тартуу. Социалдык акцияларды уюштуруудагы методика.

Тема 18. Социалдык педагог коомчулук менен иш-чаралардын биргелешкен планын иштеп чыгуусу.

Социалдык педагогдун коомчулук менен биргелешкен планын насыялоо жана иштеп чыгуу. Коомдук жана райондук деңгээлде социалдык өнөктөштөрдү аныктоо. Угуучулардын өз алдынча иши үчүн төмөнкү темалардын үстүндө изилдөө талап кылынат:

- Балдардын начар жүрүм-туруму, анын түрлөрү. Өспүрүмдөрдүн начар жүрүм-турумга кабылышынын себептери.

- Социалдык жетимчилик, анын келип чыгуу себептери. Аны алдын алуу жана чечүү жолдору. Ата-эненин камкордугусуз калган балдар менен социалдык педагогдун ишмердүүлүгү.

- Кабыл алган үй-бүлө жөнүндө түшүнүк. Кабыл алган үй-бүлөнүн социалдык-педагогикалык ишмердүүлүгү жана функциялары. Жаңы кабыл алган үй-бүлөдө баланын тарбиялануусу.

- Социалдык институт катары үй-бүлөнүн өнүгүшүнүн негизги көйгөйлөрү. Социалдык-педагогикалык жардам: а) көп балалуу үй-бүлө, б) толук эмес үй-бүлө, в) ишке жараксыз ата-энелери бар, мүмкүнчүлүгү чектелген, же оорукчан балдары бар үй-бүлөлөр.

Сунушталган адабияттар:

А) Укуктук-нормативдик актылар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы
2. Балдарды коргоо Конвенциясы
3. Кыргыз Республикасынын “Балдар жөнүндө” кодекси
4. Кыргыз Республикасынын Эмгек кодекси ,
5. Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси
6. Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамы

Б) Методикалык адабияттар

1. Андреева, В. И. Антология лекций по истории и теории социальной педагогики / В. И. Андреева. – М., 2000. – 340 с.
2. Антология гуманной педагогики. – М., 1996. – 132 с.
3. Антология социальной работы / Сост. М. В. Фирсов. – М., 1996. – 356 с.
4. Бадя Л. В. Прогрессивные идеи социальной педагогики и социальной работы в России: история и современность / Л. В. Бадя. – М., 1995. – 90 с.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М., 1989.
6. Бочарова В.Г. Социальная педагогика. – М., 1994.
7. Василькова Ю.В. Методика и опыт работы социального педагога. – М., 2001
8. Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога. – М., 2001.
9. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика. – М., 1998.

10. История социальной педагогики: хрестоматия / авт.-сост. М. А. Галагузова. – М., 2001. – 543 с.
11. Мардахаев Л.В. К вопросу о технологии в социальной педагогике // Социальная работа: Теория, технология, образование. – № 1. – С. 49-50.
12. Михневич Т.П., Мартынова В.В., Клипинина В.Н., Лаврович А.П. Практическая подготовка социальных педагогов: Учеб.-метод. пособие. – Минск: БГПУ, 2002.
13. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики: учебник для студентов высших учебных заведений.- М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 414 с.
14. Салтыкова-Волкович М.В. Социализация подростков в сфере неформального общения: Пособие для социальных педагогов, психологов, классных руководителей. – Гродно, 2003
15. Социальная педагогика / Под ред. М.А. Галагузовой. – М., 2002.
16. Станчиц М.А. Этика милосердия. – Минск, 1996.
17. Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. Вып. 1. — М., 1991.
18. Социальный педагог: Подготовка и деятельность. — Челябинск, 1994.
19. Тарантей В.П. Лицом к молодёжи. – Минск, 1990.
20. Титова, Г. Ю. История социальной педагогики: учебное пособие / сост. Г. Ю. Титова. - изд 2-е. – Томск: ТГПУ, 2006. - 122 с.
21. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников. – М., 1980.
22. Фирсов М.В., Студенова Е.Г. Теория социальной работы. – М., 1999
23. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений – М., 2002.
24. Шептенко П.А., Воронина Г.А. Методика и технология работы социального педагога. – М., 2001
25. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии. – М., 1998
26. Холостова Е. И. Профессиональный и духовно-нравственный портрет социального работника.
27. Энциклопедия социальной работы: В 3 т. – М., 1996.